

Установа адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска
Скарыны”

Факультэт філалагічны

Кафедра беларускай літаратуры

УЗГОДНЕНА
Загадчык кафедры

_____ І.Ф. Штэйнер

_____ 2023 г.

УЗГОДНЕНА
Дэкан факультэта

_____ А.М. Палуян

_____ 2023 г.

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ
ДЫСЦЫПЛІНЕ**

“Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)”

для спецыяльнасці

1–21 05 01 “Беларуская філалогія” (па напрамках)

Напрамак спецыяльнасці: 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія
(літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць)

Складальнік: Мельнікава А. М.

Разгледжана і зацверджана

Навукова-метадычным саветам універсітэта _____ 2023 г.,
праатакол № _____

ЗМЕСТ

Тлумачальная запіска	
Тэматычны план	
Змест вучэбнага матэрыялу	
ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Тэма 1 АСНОЎНЫЯ ЗАКАНАМЕРНАСЦІ РАЗВІЦЦА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ 20-30-Х ГАДОЎ XX СТАГОДДЗЯ	
ТЭМА 2 ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІЯ АБ'ЯДНАННІ	
ТЭМА 3 ТВОРЧАСЦЬ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА	
ТЭМА 4 ТВОРЧАСЦЬ КАНДРАТА КРАПІВЫ	
ТЭМА 5 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА	
ТЭМА 6 ТВОРЧАСЦЬ. УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ	
ТЭМА 7 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА	
ТЭМА 8 ТВОРЧАСЦЬ ЯЗЭПА ПУШЧЫ	
ТЭМА 9 ТВОРЧАСЦЬ АНДРЭЯ МРЫЯ	
ТЭМА 10 ТВОРЧАСЦЬ У. ЖЫЛКІ	
ТЭМА 11 ТВОРЧАСЦЬ ЛУКАША КАЛЮГІ	
ТЭМА 12 ТВОРЧАСЦЬ ЯНКІ МАЎРА	
ТЭМА 13 ЛІТАРАТУРА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ	
ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ	
Тэматыка практычных заняткаў	
Матэрыялы для практычных заняткаў	
ЗАНЯТКІ 1 АСНОЎНЫЯ ЗАКАНАМЕРНАСЦІ РАЗВІЦЦА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ 20-30-Х ГАДОЎ XX СТАГОДДЗЯ	
ЗАНЯТКІ 2 ТВОРЧАСЦЬ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА	
ЗАНЯТКІ 3 КАНДРАТА КРАПІВЫ	
ЗАНЯТКІ 4 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА	
ЗАНЯТКІ 5 ТВОРЧАСЦЬ. УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ	
ЗАНЯТКІ 6 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА	
ЗАНЯТКІ 7 ТВОРЧАСЦЬ ЯЗЭПА ПУШЧЫ	
ЗАНЯТКІ 8 ТВОРЧАСЦЬ АНДРЭЯ МРЫЯ	
ЗАНЯТКІ 9 ТВОРЧАСЦЬ У. ЖЫЛКІ	
ЗАНЯТКІ 10 ТВОРЧАСЦЬ ЛУКАША КАЛЮГІ	
ЗАНЯТКІ 11 ТВОРЧАСЦЬ ЯНКІ МАЎРА	
ЗАНЯТКІ 12 ЛІТАРАТУРА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ	
Формы кантролю ведаў	
Тэмы кантрольных работ	
Заданні да кантрольных работ	

Тэматыка рэфератаў	
<u>ПЫТАННІ</u> да экзамену	
<u>Літаратура</u>	

ГЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Электронны вучэбна-метадычны комплекс па вучэбнай дысцыпліне “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” прызначаны студэнтам спецыяльнасці 1–21 05 01 “Беларуская філалогія” (па напрамках). Напрамак спецыяльнасці: 1-21 05 01-01 Беларуская філалогія (літаратурна-рэдакцыйная дзейнасць).

Дысцыпліна дзяржаўнага кампанента “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” – адна з базавых профільных дысцыплін, неабходных для якаснай, усебаковай падрыхтоўкі спецыяліста-філолага з універсітэцкай кваліфікацыяй. “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” – вучэбная дысцыпліна, якая асвятляе заканамернасці гісторыка-літаратурнага працэсу 1920-1930-х гадоў, яго канкрэтныя праявы, важнейшыя тэндэнцыі, узнікненне, змену і развіццё літаратурных кірункаў, плыняў, станаўленне творчых метадаў і мастацкіх стыляў, жанраў, месца пісьменніка і асобных твораў у літаратурным працэсе.

Засваенне курса дае магчымасць будучаму спецыялісту ўзброіцца веданнем велізарнага масіву фактычнага і эмпірычнага матэрыялу пра змест і асноўныя кірункі развіцця нацыянальнага літаратурнага працэсу 1920-1930-х гадоў, высветліць мастацка-крэатыўную ролю ў ім шматлікіх творчых індывідуальнасцей (пісьменнікаў). Глыбокія і рознабаковыя веды, якія студэнты мусяць набыць пры вывучэнні курса, паспрыяюць у далейшым высокапрафесійнай працы ў разнастайных навучальных установах, у тым ліку і вышэйшых, а таксама ў магчымай навукова-даследчай дзейнасці, бо веды пра літаратурны працэс 1920-1930-х гадоў з’яўляюцца базавымі.

Мэта электроннага вучэбна-метадычнага комплексу “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” – засваенне асноўных заканамернасцей літаратурнага працэсу ў сувязі з сацыяльна-гістарычнымі і агульнакультурнымі заканамернасцямі грамадскага развіцця, уплывам славянскіх і еўрапейскіх літаратурных традыцый, высвятленне ролі і значэння знакавых постацей у гісторыі развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Задачы дысцыпліны:

–азнаямленне студэнтаў з біяграфіяй, светапоглядам і ідэяна-фармальнымі пошукамі найбольш значных пісьменнікаў;

–засваенне асноўных заканамернасцей, тэндэнцый развіцця беларускай літаратуры 20-30-х гадоў XX ст., асноўных літаратурных напрамкаў, стыляў;

–засваенне ведаў пра ролю класікаў беларускай літаратуры ў станаўленні характэрных рыс айчыннага мастацтва слова;

–аналіз мастацкіх пошукаў беларускіх пісьменнікаў у агульнаславянскім і еўрапейскім кантэкстах;

–фарміраванне ўменняў і навыкаў працы студэнтаў з літаратуразнаўчымі распрацоўкамі канцэптуальнага характару.

Дысцыпліна абавязковага кампанента “Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя” (1920-1930 гады)” цесна звязана з такімі дысцыплінамі, як “Гісторыя Беларусі”, “Фалькларыстыка”, “Славянская міфалогія”, “Уводзіны ў літаратуразнаўства”, “Гісторыя беларускай літаратуры”, “Гісторыя рускай літаратуры”, “Гісторыя замежнай літаратуры”.

У выніку вывучэння дысцыпліны спецыялізацыі студэнт павінен ведаць:

- галоўныя літаратурныя напрамкі, плыні, школы і стылі;

- літаратурныя жанры, сродкі мастацкай выразнасці;

- творчасць буйнейшых аўтараў, класікаў нацыянальных літаратур;

- этапныя мастацкія тэксты;

- найбольш значныя заканамернасці сусветнага літаратурнага працэсу.

умець:

- атрыбутаваць мастацкі тэкст з пункту гледжання эпохі яго стварэння, аўтарства, суаднесенасці з тым ці іншым літаратурным напрамкам, цяжэннем, школай, стылем;

- выяўляць і аналізаваць філасофскія, рэлігійныя, палітычныя і іншыя ідэі і канцэпцыі, якія знайшлі мастацкае ўвасабленне ў творах літаратуры;

- выяўляць і аналізаваць сродкі мастацкай выразнасці, якія выкарыстоўваюцца аўтарам пры стварэнні літаратурнага твора; валодаць:

- метадыкамі аналізу мастацкага тэксту;

- метадыкай сістэматызацыі і структурыравання з’яў літаратурнага працэсу.

Спецыяліст павінен

БПК-8 Характарызаваць розныя этапы развіцця беларускай літаратуры, яе асноўныя напрамкі, плыні і мастацкія метады.

БПК-9 Характарызаваць мастацкі тэкст з пункту гледжання яго аўтарства і суаднесенасці з літаратурным кірункам, школай, працаваць з тэкстам мастацкага твора на аснове метадык аналізу і інтэрпрэтацыі.

БПК-10 Выяўляць і аналізаваць філасофскія, рэлігійныя, гісторыка-культурныя, палітычныя і іншыя ідэі і канцэпцыі, што знайшлі мастацкае ўвасабленне ў творах беларускай літаратуры.

Агульная колькасць гадзін – 130; аўдыторных гадзін – 70, у тым ліку лекцыйных – 40 гадзін, практычных – 30 гадзін, 3 заліковыя адзінкі. Форма справаздачы – экзамен (5 семестр).

Агульная колькасць гадзін для завочнага навучання – 130; аўдыторных гадзін – 18 (у тым ліку лекцыйных – 12 гадзін, практычных заняткаў – 6 гадзін). Форма справаздачы – экзамен (6 семестр).

Электронны вучэбна-метадычны комплекс па вучэбнай дысцыпліне “Гісторыя беларускай літаратуры (1920-1930-я гады)” складаецца з

тлумачальнай запіскі, тэматычнага плану, зместу вучэбнага матэрыялу, тэарэтычнага і практычнага раздзелаў, пытанняў да экзамена па дысцыпліне, спісу літаратуры.

Тлумачальная запіска вызначае мэты і задачы дапаможніка, указвае сувязь з іншымі філалагічнымі курсамі.

Тэматычны план змяшчае назвы тэм, заняткаў; пералік вывучаемых пытанняў дысцыпліны “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” і падае размеркаванне тэматыкі ўсяго курса паводле колькасці аўдыторных гадзін: лекцыйных, практычных заняткаў, самастойнай кантралюемай работы. Таксама ў тэматычным плане пададзены формы кантролю ведаў.

Змест вучэбнага матэрыялу прапануе базавыя тэмы курса.

Матэрыял падзяляецца па тэмах і выкладаецца паводле вылучаных у кожнай тэме пытанняў. Практычны раздзел арыентаваны на замацаванне тэарэтычных звестак і складаецца з тэматыкі і матэрыялаў практычных заняткаў, заданняў для самастойнай работы, пытанняў для правяральных кантрольных работ.

У матэрыялах практычных заняткаў указваецца ход правядзення практычных заняткаў, які складаецца з асноўных пытанняў адпаведнай тэмы курса.

У спісе літаратуры размяшчаюцца асноўныя і дадатковыя навуковыя крыніцы вывучэння дысцыпліны.

Электронны вучэбна-метадычны комплекс “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя” (1920-1930 гады)” мае гіперспасылкі, па якіх карыстальніку прасцей арыентавацца ў вучэбна-метадычным комплексе, знаходзіць неабходныя адпаведныя раздзелы і тэмы курса і вяртацца да зместу.

У электронным вучэбна-метадычным комплексе выкарыстаны як ўласныя напрацоўкі аўтара, так і матэрыялы “Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя”.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН

№ ума	Назва раздзела, тэмы, заняткаў; пералік пытанняў	Колькасць аўдыторных гадзін
----------	---	--------------------------------

		лекцыі	практычныя (семінарскія заняткі	лабараторн ыя заняткі	СКРС	
1	2	3	4	5	6	
		28	30	-	12	
1	<p><i>Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры 20-30-х ХХ ст.</i></p> <p>1. Складанасць і супярэчліvasць гісторыка-палітычнай сітуацыі і яе ўплыў на развіццё літаратуры.</p> <p>2. Беларуская літаратура як адкрытая эстэтычная сістэма.</p> <p>3. Літаратурныя спрэчкі і дыскусіі.</p>	2	2	-	-	Тэст
2	<p><i>Літаратурна-мастацкія аб'яднанні</i></p> <p>1 Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Маладняк”</p> <p>2 Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Узвышша”.</p> <p>3 Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Полымя”.</p> <p>4 Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “БелАПП”, іншыя аб'яднанні.</p>	2	2	-	-	Тэст
3	<p><i>Творчасць Кузьмы Чорнага</i></p> <p>1 Апавяданні К.Чорнага 1920-х.</p> <p>2 Раман “Сястра”: жанр, праблематыка, паэтыка.</p> <p>3 Паэтызацыя зямлі ў рамане К.Чорнага “Зямля”.</p> <p>4 Праблематыка аповесці “Лявон Бушмар” К.Чорнага.</p>	2	2	-	-	
4	<p><i>Творчасць Кузьмы Чорнага</i></p> <p>1 Раман “Бацькаўшчына”: асаблівасці хранатопнай мадэлі і сюжэтна-кампазіцыйнай структуры.</p> <p>2 Раман “Трэцяе пакаленне” ў гісторыка-літаратурным кантэксце.</p> <p>3 Праблематыка аповесці “Люба Лук’янская”.</p> <p>4 Гуманістычны пафас, псіхалагізм і</p>	-	-	-	2	Груп в. канс.

	філасафічнасць апавяданняў К. Чорнага 1940-х					
5	<i>Творчасць Кузьмы Чорнага</i> 1 Філасофскае асэнсаванне лёсу беларусаў у рамане “Пошукі будучыні” 2Сэнсавая напоўненасць паняцця Радзімы ў рамане “Вялікі дзень” 3Філасофскі і гуманістычны змест рамана “Млечны шлях”. 4Дзённік К. Чорнага.	-	-	-	2	
6	<i>Творчасць Кандрата Крапівы</i> 1Кандрат Крапіва - адзін са стваральнікаў беларускай сатыры 2Сатырычныя паэмы К. Крапівы 3Сатырычныя апавяданні К. Крапівы 4Раман “Мядзведзічы”: праблемнае поле	2	2	-	-	Тэст
7	<i>Творчасць Кандрата Крапівы</i> 1Рэаліі эпохі калектывізацыі ў п’есе “Канец дружбы” 2Драма “Партызаны”: праблематыка і мастацкая спецыфіка. 3“Хто смяецца апошнім”: праблематыка і мастацкая спецыфіка. 4Фантастычная камедыя “Брама неўміручасці”	-	-	-	2	
8	<i>Творчасць М. Лынькова</i> 1. Праблематыка і мастацкія асаблівасці зборнікаў “Апавяданні”, “Гой”. 2. Творчасць 30-х гадоў 3. Раман “На чырвоных лядах”: праблемнае поле. Праблематыка рамана “Векапомныя дні”.	2	2	-	-	Інд.кнс.
9	<i>Творчасць Ул. Дубоўкі</i> 1. Асоба і лёс Ул. Дубоўкі 2. Паэтыка вершаў Ул. Дубоўкі 3. Лірычна-эпічны лад і драматызм зместу ў паэмах “Крычаўская спакуса” і “Браніслава”.	2	2	-	-	
10	<i>Творчасць Ул. Дубоўкі</i> 1Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы 2Творчасць пасля 1958 года 3Кніга апавяданняў-абразкоў “Пялёсткі”. 4Ул.Дубоўка-перакладчык.	-	-	-	2	

11	<p><i>Творчасць М. Зарэцкага</i></p> <p>1Праблематыка і мастацкія асаблівасці аповяданняў М. Зарэцкага</p> <p>2Аповесць “Голы звер”: праблемнае поле.</p> <p>3Раман “Сцежкі-дарожкі”: лёс і духоўныя пошукі інтэлігенцыі</p> <p>4Праблематыка рамана “Вязьмо”</p>	2	2	-	-	
12	<p><i>Творчасць М. Зарэцкага</i></p> <p>1Драматургія М. Зарэцкага.</p> <p>2Глыбіня ў паказе трагізму масавай калектывізацыі ў рамане “Вязьмо”</p>	2	-	-	-	
13	<p><i>Творчасць Я. Пушчы</i></p> <p>1Раннія вершы Я.Пушчы: адлюстраванне свету прыроды і чалавечых пачуццяў.</p> <p>2Элегізм і трагічны пафас у зборніках “Дні вясны” і “Песні на руінах”.</p> <p>3Грамадзянская пазіцыя паэта ў цыклах “Лісты да сабакі” і “Асеннія песні”.</p> <p>4Праблемнае поле паэм “Цень Консула”, “Крывавы плакат”, “Сады вятроў”</p> <p>5Ідэйна-тэматычная і жанравая характарыстыка паэзіі 50-х —60-х гг.</p>	2	2	-	-	Груп в. канс.
14	<p><i>Творчасць А. Мрыя</i></p> <p>1Ранняя творчасць прэзаіка як мастацкая школа</p> <p>2Сатырычнае выкрыццё абывацельшчыны і правінцыялізму ў рамане «Запіскі Самсона Самасуя»</p> <p>3Раман «Запіскі Самсона Самасуя» ў нацыянальным і сусветным літаратурным кантэксце</p>	2	2	-	-	эст
15	<p><i>Творчасць Ул. Жылкі</i></p> <p>1Асоба паэта і яго лёс</p> <p>2Паэмы “Уяўленне”, зборнік вершаў “На ростані” У. Жылкі.</p> <p>3Зборнік “З палёў Заходняй Беларусі”</p> <p>4Паэзія У. Жылкі ў нацыянальным і еўрапейскім літаратурным кантэксце</p>	2	2	-	-	рупа нс.
16	<p><i>Творчасць Л. Калюгі</i></p> <p>1Навелістыка Л. Калюгі.</p> <p>2Аналіз сацыяльных і псіхалагічных працэсаў ў аповесці “Ні госць, ні гаспадар”</p>	-	-	-	2	эст

17	<p><i>Творчасць Л. Калюгі</i></p> <p>1 Мастацкія прынцыпы паказу народнага жыцця ў аповесці “Нядоля Заблоцкіх”</p> <p>2 Незавершаныя творы Лукаша Калюгі</p>	2	2	-	-	
18	<p><i>Творчасць Янкі Маўра</i></p> <p>1 Станаўленне мастацкай індывідуальнасці</p> <p>2 Аповесці “Чалавек ідзе”: пазнаваўча-прыгодніцкі характар твора.</p> <p>3 Экзатычны матэрыял аповесцей “У краіне райскай птушкі”, “Сын вады”</p> <p>4 Навукова-фантастычны твор “Фантамабіль прафесара Цылякоўскага”</p>	2	2	-	-	
19	<p><i>Творчасць Янкі Маўра</i></p> <p>1 Рэальная аснова сюжэта рамана “Амок”</p> <p>2 “Палескія рабінзоны” - новы крок у авалоданні навукова-прыгодніцкім жанрам.</p> <p>3 Педагагічнае і мастацкае наватарства аповесці “ТВТ”</p> <p>4 Аўтабіяграфічная трылогія Я. Маўра “Шлях з цемры”</p>	-	-	-	2	
20	<p><i>Літаратура Заходняй Беларусі</i></p> <p>1 Гістарычныя абставіны фарміравання заходнебеларускай літаратуры.</p> <p>2 Літаратурна-філасофскае эсэ І. Абдзіраловіча “Адвечным шляхам”</p> <p>3 Перыядычны друк.</p> <p>4 Багацце кірункаў, формаў, ідэй, эстэтычных канцэпцый.</p>	2	2	-	-	
						ЭКЗАМ Н

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

1 Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры 20-30-х гадоў XX стагоддзя

Перыяд першай трэці XX стагоддзя як знакавы у развіцці беларускага мастацтва слова. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Маладняк” (1923-1928). Дэкларацыі “Маладняка”. Філіі “Маладняка”.

Негатыўныя моманты дзейнасці: вульгарызацыя мастацкай літаратуры, тэорыя класавай сутнасці мастацтва, падзел беларускай літаратуры на

“адраджанізм” і “маладнякізм”. Вульгарна-сацыялагічны падыход да мастацкай творчасці. Адметнасці маладнякоўскага стылю. Здабыткі маладнякоўцаў. Наватарства маладнякоўцаў. Расколы “Маладняка”. Рэарганізацыя ў “БелАПП”.

Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Узвышша” (1926-1931). Задачы аб'яднання. Шляхі будаўніцтва нацыянальнай культуры, адносіны да класічнай спадчыны, разуменне прыроды літаратуры. Ідэйна-творчая эвалюцыя аб'яднання. Дзейнасць А.Бабарэкі.

Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Польмя” (1922-1932). Перадача нацыянальна-класічных традыцый, ідэалагемы Беларускага Шляху, клопат пра выхаванне творчай моладзі.

БелАПП (1928-1932), “Звенья” (1925), “Літаратурна- мастацкая камуна” (1927), “Мінскі перавал” (1927), “Пробліск” (1927), “Беларуская літаратурна-мастацкая камуна” (1927). Ідэйна-мастацкае супрацьстаянне розных мастацкіх платформ. Станоўчыя і негатыўныя моманты практыкі існавання розных ідэйна-мастацкіх згуртаванняў. Абвастрэнне ідэйна-мастацкага супрацьстаяння ў канцы 20-х гадоў.

ТВОРЧАСЦЬ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

1900-1944

Кузьма Чорны (Мікалай Карлавіч Раманоўскі) як класік беларускай мастацкай прозы. Эвалюцыя таленту мастака. Творчае асэнсаванне ім вопыту нацыянальнай (Я. Колас, З. Бядуля, М. Гарэцкі) і сусветнай прозы (Л. Талстой, Ф. Дастаеўскі, А. Бальзак, Э. Заля і інш.).

Праблематыка і мастацкія асаблівасці ранняга апавяданняў са зборнікаў “Апавяданні”, “Срэбра жыцця” (усе – 1925). Стылістыка маладнякоўскай прозы. Спецыфіка ўвасаблення жыцця і ўнутранага свету чалавека ў зборніках “Па дарозе”, “Хвоі гавораць”, “Пачуцці” (усе – 1926), “Вераснёвыя ночы” (1929). Узмацненне псіхалагічнага аналізу ў апавяданнях другой паловы 1920-х гг. (“На пыльнай дарозе”, “Хвоі гавораць”, “Пачуцці”, “Вераснёвыя ночы”). Філасафічнасць і жыццёвая заглыбленасць чорнаўскіх апавяданняў. Адметнасць мовы.

Праблематыка рамана “Сястра” (1927–1928). Гуманістычны пафас твора. Вобраз Ваці Браніслаўца. Выяўленне супрацьлеглых поглядаў на свет і грамадства, сцвярджанне хрысціянскіх каштоўнасцей. Асаблівасці зместу і формы, абумоўленыя аналітыка-псіхалагічнай засяроджанасцю аўтарскай думкі.

Беларуская вёска сярэдзіны 20-х гг. у рамана “Зямля”. Традыцы і наватарства ў творы. Любоў да сялян і глыбокае адлюстраванне іх жыцця. Шматграннасць і натуральнасць, паэзія і драма народнага жыцця ў рамана.

Канцэпцыя чалавечай асобы ў апавесці “Лявон Бушмар” (1929). Значнасць мастацкага адкрыцця (вобраз Бушмара). Шырокая тыпізаванасць гэтага вобраза. Індывідуалізм Бушмара, увасабленне яго як варожай новаму

жыццю сілы. Імкненне К. Чорнага зразумець сацыяльнае, псіхалагічнае, падсвядомае, ірацыянальнае ў чалавечай душы.

Схематызм у паказе калектывізацыі: аповесць “Вясна” (1930), п’еса “Лета” (1932), зборнік “Брыгадзіравы апавяданні” (1932).

Задума цыкла твораў аб гістарычным лёсе беларускага народа ад часоў знішчэння прыгону да сучаснай пісьменніку рэчаіснасці. Раман “Бацькаўшчына” (1931). Майстэрства ў абмалёўцы персанажаў на фоне падзей першай трэці XX ст. Сацыяльна-філасофскае вырашэнне праблемы бацькаўшчыны, радзімы. Імкненне праз лёс асобнага чалавека, сям’і, бацькаўшчыны зразумець сутнасць беларускай гісторыі. Вобраз Леапольда Гушкі. Драматызм лёсу ў кантэксце часу і гісторыі.

Раман “Трэцяе пакаленне” (1935) у гісторыка-літаратурным кантэксце. Прачытанне рамана з сучасных пазіцый беларускай крытыкай (М. Мушынскі, І. Жук, М. Тычына, інш.). Праблематыка і сацыяльна-філасофская змястоўнасць твора. Вобраз Міхала Тварыцкага. Псіхалагічная глыбіня, эстэтычная напоўненасць і пэўная тэндэнцыйнасць, зададзенасць у раскрыцці гэтага вобраза.

Праблематыка аповесці “Люба Лук’янская” (1936). Паэтызацыя духоўнага характа беларускай жанчыны і драматызму яе жыцця ў “эпоху войнаў і рэвалюцый”. Асуджэнне эгаізму, кар’ерызму і прыстасавальніцтва. Мастацкія асаблівасці.

Аповесць пісьменніка для дзяцей “Насцечка” (1940).

Драматургія (“Бацькаўшчына”, 1932; “Ірынка”, 1941). Праблематыка і жанравая адметнасць гэтых п’ес.

Творчасць пісьменніка перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Публіцыстычныя артыкулы, нарысы і фельетоны ваеннага часу. Гуманістычны пафас, псіхалагізм і філасафічнасць апавяданняў К. Чорнага, напісаных у гады вайны (“Маленькая жанчына”, “Бацька”, “Вялікае сэрца”).

Эпічная маштабнасць раманаў пісьменніка, створаных у ваенны час. (“Пошукі будучыні”, 1943; “Вялікі дзень”, 1941–1944; “Млечны шлях”, 1944). Філасофскае асэнсаванне лёсу беларусаў у эпоху вялікіх выпрабаванняў, адносіны герояў да зямлі, уласнасці, бацькаўшчыны, маралі. Раманы К. Чорнага ў еўрапейскім літаратурным кантэксце (А. Камю, Т. Ман, інш.). Тэма «страчанага маленства».

Раман “Вялікі дзень”. Роздум пісьменніка пра вытокі і феномен фашызму, пра сутнасць добра і зла.

Філасофскі і гуманістычны змест рамана “Млечны шлях”. Прыпавесцевасць, сімволіка і прыёмы мастацкай умоўнасці ў творы.

Гуманістычны змест, патрыятычнае гучанне, філасофска-псіхалагічная глыбіня і маштабнасць прозы К. Чорнага. Яе традыцыі ў беларускай літаратуры. Месца пісьменніка і яго прозы ў сусветным літаратурным кантэксце (А. Бальзак, Э. Заля, Л. Талстой, Ф. Дастаеўскі, У. Фолкнер, В. Стафанік, інш.).

Дзённік К. Чорнага. Праца пісьменніка ў галіне перакладу.

Літаратурна-крытычныя артыкулы К. Чорнага. Іх значэнне для станаўлення эстэтычнай думкі ў Беларусі.

Бібліяграфія асноўных выданняў К. Чорнага.

Крытычныя і літаратуразнаўчыя працы, прысвечаныя творчасці пісьменніка.

ТВОРЧАСЦЬ КАНДРАТА КРАПІВЫ

1895-1991

Кандрат Крапіва (Кандрат Кандратавіч Атраховіч) – адзін са стваральнікаў беларускай сатырычнай прозы, паэзіі і драматургіі, родапачынальнік беларускай байкі, арыгінальны раманист. Публіцыстычная спадчына пісьменніка. Дзейнасць К. Крапівы як вучонага-мовазнаўцы.

Далучанасць лёсу пісьменніка да трагічных калізій у XX стагоддзі. Чатыры вайны К. Крапівы (афіцэр царскай арміі ў Першую сусветную, камандзір чырвонаармейскага ўзвода ў грамадзянскую вайну, камандзір стралковай і кулямётнай роты ў заходнебеларускай кампаніі і фінскай вайне, ваенны карэспандэнт у Вялікую Айчынную вайну).

Удзел пісьменніка ў “Маладняку”. К. Крапіва як адзін са стваральнікаў “Узвышша”.

Зборнікі сатыры і гумару “Асцё” (1925), “Крапіва” (1925), “Біблія” (1926), “Байкі” (1927), “Ухабы на дарозе” (1930) і інш. Раннія (1922–1926) творы К. Крапівы як тыповы узор максімалісцкай у сваіх ацэнках і сродках, дзёрзкай, шмат у чым нігілістычнай паэзіі “Маладняка”. Публіцыстычнасць, лозунгавасць, спроба тварыць пад сацыяльны заказ (“Будуйце лазні”, “Прамова рагулі да свайго гаспадара”, “На таку”, “Грышча”, “Год Сцяпана-лайдака” і інш.) Тэматычны спектр ранняй сатырычнай паэзіі (палітычная сатыра, падзеі і асобы літаратурнага і культурнага жыцця, побыт беларускай вёскі і горада 1920-х гг.). “Гаагская каробачка”, “Прагулка на Парнас”, “Балет”, “На менскім скверы”, “Дзяльба сенакосы”, “Кулак”, інш.

Стыхія народнага гумару і смеху ў крапівінскіх байках. Сялянская мараль, здаровы сэнс як эстэтычная аснова баек К. Крапівы. Народны смехавы свет як крыніца вобразнасці. Эвалюцыя байкі К. Крапівы як адлюстраванне эвалюцыі светапогляду пісьменніка; інтэлектуалізацыя позніх баек К. Крапівы, пастаноўка ў іх вечных маральна-этычных праблем (“Махальнік Іваноў”, “Чорт”, “Каршун і Цецярук”, “Дэкрэт”, “Саманадзейны Конь”, “Поп і Папугай”, “Асёл Іісуса Хрыста”, “Шляхі да ісціны”, “Філософ і рака”, інш.).

Сатырычныя паэмы К. Крапівы, працяг і развіццё ў іх ідэйна-эстэтычных прынцыпаў малой сатырычнай паэзіі. Паэма “Біблія” (1926). Працяг аўтарам традыцый травесційных паэм “Тарас на Парнасе” і “Энеіда навыварат”.

Дэгенерацыя вайны ў паэме “Шкірута” (1928). Тыпалагічнае падабенства канцэпцыі салдацкага жыцця ў паэме з падобнымі канцэпцыямі

ў творах Я. Гашака. Парадзіраванне гераічнай паэмы маладнякоўцаў у сюжэце і вобразах “Шкіруты”.

Паэма “Хвядос – Чырвоны нос” (1930). Тэндэнцыйныя ацэнкі як праявы тэндэнцыйнасці эпохі у ранніх рэдакцыях паэмы.

Адлюстраванне і ацэнка побыту, маралі, падзей 1920–30-х гадоў у сатырычных апавяданнях К. Крапівы. “Недарэчная штука”, “Вось тут і пішы”, “Певень”, “Мой сусед”, “Падарожнае”, “Кляса”, “Ідэі”, “Людзі-суседзі”). Рэалістычная манера адлюстравання жыцця вёскі і горада і іх насельнікаў.

Раман “Мядзведзічы” (1932). Бытапісальніцкі характар. Навелістычная кампазіцыя рамана.

Рэаліі эпохі калектывізацыі ў п’есе “Канец дружбы” (1934). Тэма здрады спрадвечным чалавечым ідэалам у імя ідэй часу.

Драма “Партызаны” (1937).

Сатырычная камедыя “Хто смяецца апошнім” (1939). Яркасць і зладзённасць персанажаў, выкрыццё страху, падазронасці, пошукаў шкоднікаў.

Сатырычная паэзія К. Крапівы перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Драматычныя творы К. Крапівы “Проба агнём”, “Валодзеў гальштук” (1943) як спроба асэнсаваць маральна-этычныя праблемы, народжаныя ваенным часам. Іх схематызм.

Камедыя “Мілы чалавек” (1945) – сатыра глыбокіх грамадскіх абагульненняў. Вобраз прайдзісвета Жлукты.

Фантастычная камедыя “Брама неўміручасці” (1972). Філасофскі падтэкст твора, аналіз грамадскіх нормаў і маралі.

П’еса “На вастрыі” (1982).

К. Крапіва – перакладчык твораў А. Чэхава, М. Гоголя, І. Крылова, Я. Гашака, У. Шэкспіра і інш.

ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА

(1899–1975)

Праблематыка і мастацкія спецыфіка зборнікаў “Апавяданні” (1927), “Гой” (1929). Адлюстраванне грамадска-палітычных падзей пачатку ХХ ст. (“Гой”, “Радо”, “Крот”, “Чыгунныя песні”, “Над Бугам”, інш.). Асаблівасці мастацкага стылю твораў 20-х гадоў, рамантычная падсветка гераічнага, арнаменталізм.

Творчасць 1930-х гадоў. “Саўка-агіцірнік”, “На вялікай хвалі”, “Світка”, “Салавей-разбойнік”, “Баян”.

Раман “На чырвоных лядах” (1934). Беларуская вёска дакастрычніцкага часу, падзеі Першай сусветнай вайны, прыядадзень Кастрычніка ў адлюстраванні пісьменніка.

Апавяданне “Андрэй Лятун” (1930). Гераізм у час грамадзянскай вайны. Дабрата, чалавечнасць, душэўная спагадлівасць героя.

Аповесць “Міколка-паравоз” (1937). Гістарычныя падзеі ў творы. Адлюстраванне побыту і працы чыгуначнікаў. Аўтабіяграфічныя элементы твора.

Дзіцячыя творы “Пра смелага ваяку Мішку і яго слаўных таварышаў” (1937), “Янка-парашутыст” (1947). Сродкі псіхалагічнага аналізу ў раскрыцці вобраза падлетка.

Аповесць “Сустрэчы” (1939). Час і гістарычныя абставіны.

Зборнік апавяданняў “Астап” (1944). Апавяданні “Астап”, “Недапетыя песні”, “Пацалунак”, “Салют”, “Ірына”, “Кавалак хлеба”, “Васількі”, інш.). Трагедыя растаптанага фашызмам дзяцінства.

Раман “Векапомныя дні” (1958). Творчая гісторыя. Элементы рамантызацыі ў паказе станоўчых герояў.

М. Лынькоў у ацэнцы крытыкі і літаратуразнаўства.

ТВОРЧАСЦЬ УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ (1900–1976)

У. Дубоўка як выдатны паэт ХХ стагоддзя. У. Дубоўка як адзін з лідараў згуртавання “Узвышша”. Эстэтычныя погляды пісьменніка. Ул. Дубоўка як асоба. Выказванні нашых пісьменнікаў і крытыкаў адносна асобы Ул. Дубоўкі. Спецыфіка грамадскай і літаратурнай сітуацыі 20-х гадоў ХХ стагоддзя, акалічнасці асабістага лёсу паэта, іх уплыў на творчасць. Паралелі паміж лёсам, спецыфікай таленту М. Багдановіча і Ул. Дубоўкі.

Наватарскі характар лірыкі Ул. Дубоўкі. Зборнікі (“Строма”, “Там, дзе кіпарысы”, “Трысцё”, “Credo”, “Наля”). Вершы паэта “О Беларусь, мая шыпшына”, “На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі (“За ўсе краі, за ўсе народы свету...”), “Ніколі праўда не ўмірае”).

Філасофская скіраванасць паэзіі Ул. Дубоўкі, майстэрства гукавой інструментоўкі, рытмічная гнуткасцю радка Ул. Дубоўкі, культура рыфмы, валоданне так званымі фармальнымі прыёмамі, надзвычайная асацыятыўнасць паэзіі, метафарычнасць. Каардынаты творчых пошукаў Ул. Дубоўкі. Канцэпцыя Хараства ў паэзіі Ул. Дубоўкі, матывы апалонаўскай лірыкі; інтымная лірыка Ул. Дубоўкі (“Што складаць пра каханне вершы”, “Кармазынам асмужаны”, “Палыны пасівелі на ўзгорку”, “Ты руку сваю забінтавала”, “Калі вусны шапталі – не трэба”). Працяг багдановічаўскага эрасу.

Патрыятычны пафас паэзіі Ул. Дубоўкі. Роля Ул. Дубоўкі ва ўзбагачэнні выяўленчых магчымасцей беларускай паэзіі.

Навацыі Ул. Дубоўкі ў галіне формы. Апалогія Красы як адзнака мадэрнісцкага мастацтва.

Праблематыка і архітэктоніка паэм Ул. Дубоўкі. Раннія паэмы (“Студэнт”, “Бра...гінь”, “Кляновыя лісты”, “Браніслава” як “цыклы мелодый-вершаў (М. Арочка).

Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы: наватарства і архітэктоніка паэм “Кругі”, “Штурмуецца будучыні аванпосты”, “І пурпуровых ветразей узвівы”.

Зборнік казак “Цудоўная знаходка” (1960). Зборнік “Палеская рапсодыя” (1961) – апяванне прыгажосці Палесся. 1963 – зборнік вершаваных казак “Кветкі – сонцавы дзеткі”, 1967 – аповесць “Жоўтая акацыя”, паэма “Крычаўская спакуса”, 1969 – працяг аповесці “Жоўтая акацыя” – аповесць “Ганна Алелька”, 1973 – лепшы прэзаічны зборнік – апавяданні-успаміны “Пялёсткі”, 1974 – дзіцячая аповесць “Як Алік у тайзе заблудзіўся”, 1975 – паэма “Усходняя казка і сібірская быль”.

Творчасць Ул. Дубоўкі і сусветны мастацкі вопыт. Пераклады твораў У. Шэкспіра (“Санеты”, 1964), Дж. Байрана (вершы, паэмы “Шыльёнскі вязень”, “Бронзавы век”, містэрыя “Каін”). Іх роля ў мастацкім самавыяўленні паэта.

Пераклады твораў А. Пушкіна, В. Брусава, Л. Андрэева, Ду Фу, П. Тычыны, Яноніса, грузінскіх, азербайджанскіх паэтаў.

Роля У. Дубоўкі ў беларускім літаратурным і грамадска-культурным жыцці 1920-х гг. Мастацкая і навуковая каштоўнасць яго крытычных і тэарэтычных публікацый па пытаннях літаратуры, мовы, фальклору і мастацтва.

Значэнне творчасці У. Дубоўкі ў гісторыі беларускай літаратуры і культуры. Выданні твораў паэта на беларускай мове. Асэнсаванне яго постаці ў крытыцы і літаратуразнаўстве.

ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА (1901–1937)

Міхась Зарэцкі (Міхаіл Яўхімавіч Касянкеў) як адзін з найбольш яркіх прадстаўнікоў рамантычнага кірунку ў беларускай прозе 1920-х гг.

Праблематыка, вобразы і мастацкія асаблівасці апавяданняў “У віры жыцця”, “Адкупіўся”, “Ворагі”, “Адна партыя ў шашкі”, “Бель”, “Дзіўная”, “Кветка пажоўкляя”, “Ракавыя жаронцы”. Цікавасць да псіхалогіі чалавека на пераломе гістарычных эпох. Гуманістычны пафас. Маральна-этычныя праблемы. Загадкавасць і таямнічасць кахання ў творах. Драматызм і трагізм зместу. Востры дынамічны сюжэт, элементы дэтэктыва.

Аповесць “Голы звер” (1926). Раскрыццё ў вобразе Яроцкага праяў філасофіі эгаізму, індывідуалізму. Неадназначнасць, жывучасць і тыповасць гэтага вобраза. Прыёмы эмацыянальна-лірычнага і сатырычна-іранічнага пісьма ў творы.

Раман “Сцежкі-дарожкі” (1927). Лёс і пакутлівыя духоўныя пошукі інтэлігенцыі ў перыяд Першай сусветнай вайны і замежнай інтэрвенцыі, яе адносіны да рэвалюцыйных метадаў і формаў грамадскага ўладкавання. Асэнсаванне складанасці і супярэчлівасці тагачаснай рэчаіснасці. Праблемы рэвалюцыі і інтэлігенцыі, рэвалюцыі і гуманізму. Вобраз Васіля Лясніцкага, яго псіхалагічная адметнасць. Каханне ў творы. Вобразы Андрэя Матруніна, Халімы. Майстэрства ў раскрыцці характараў і адносін паміж людзьмі.

Эстэтычная і грамадзянская пазіцыя пісьменніка ў артыкулах “Два экзамены (Да пытання аб тэатральнай крытыцы)”, “Чым пагражае нам Белдзяржкіно” (1928), нарысе “Падарожжа на новую зямлю” (1928). Нападкі вульгарызатарскай крытыкі ў канцы 1920-х – пачатку 1930-х гг. на М. Зарэцкага. Лёс рамана “Крывічы” і гістарычнай драмы “Рагнеда”.

Драматургія М. Зарэцкага: “Віхор на балоце” (1928), “Белыя ружы” (1928—1929), “Ная” (1936) і інш. Праблематыка і мастацкія асаблівасці гэтых п’ес. Ацэнка М. Зарэцкім стану тагачаснай драматургіі, усведамленне ім ролі тэатра ў культурным жыцці грамадства.

Раман “Вязьмо” (1932). Глыбіня ў паказе трагізму масавай калектывізацыі і гуманістычнае гучанне твора. Псіхалагічная змястоўнасць вобраза Карызны. Вобраз Пацяроба як “страшнага калектывізатара”, прыхільніка гвалтоўных метадаў кіравання. Сэнсавая напоўненасць вобраза Галілея (Ахрэма Пунціка). Праўдзівае ўзнаўленне часу і падзей. Праблема асабістага і грамадскага ў рамане. Філасафічнасць твора. Вобраз вязьма, думка пра сілу грамадскіх абставін, фатальную наканаванасць, лёс чалавека. Складаны свет інтымных пачуццяў.

Бібліяграфія арыгінальных выданняў М. Зарэцкага. Крытычныя і літаратуразнаўчыя працы пра яго творчасць.

ТВОРЧАСЦЬ ЯЗЭПА ПУШЧЫ (1902–1964)

Язэп Пушча (Іосіф Паўлавіч Плашчынскі) як адзін з арганізатараў літаратурных аб’яднанняў “Маладняк” і “Узвышша”. Раннія вершы Я. Пушчы (“Рэчанька не спіць”, “Я раніцы кланяўся ў пояс”, “Раніцу шчэбет пільнуе” і інш.), адлюстраванне ў іх свету прыроды і чалавечых пачуццяў. Зборнік “Раніца рыкае” (1925), яго наватарская адметнасць. Маладнякоўскі аптымізм, вера паэта ў будучыню. Арыентацыя на паэтыку імажынізму. Ускладнены метафарызм, незвычайная вобразная асацыятыўнасць і парадаксальнасць думкі. Вершы “Раніца рыкае”, “Мне чупрыны не хочацца звесіць” і інш. Асаблівасці стылю: рамантызацыя, арнаментальнасць.

Зборнік “Vita” (1926) як працяг авангардна-эксперыментальных пошукаў. Філасофскі самааналіз і драматызацыя лірычнага пачуцця (“Вечар асенні, вечар маўклівы”, “Не сядзець мне з хлапцамі...” і інш.). Хрысціянскія матывы і біблейская сімволіка (церні, крыж, укрыжаванне і

інш.). Паглыбленне вобразна-выяўленчых магчымасцей у паэзіі Я. Пушчы “ўзвышэнскага” перыяду. Узрастанне элегізму і трагічнага пафасу ў зборніках “Дні вясны” (1927) і “Песні на руінах” (1929). Экзістэнцыяльныя матывы разгубленасці, зняверанасці, адзіноты, суму, тугі, змрочныя вобразы і мінорныя інтанацыі. Трагічныя прадчуванні і прароцтвы паэта ў цыклах вершаў “Лісты да сабакі” і “Асеннія песні” (1927), паэмах “Цень Консула” (1928), “Крывавы плакат” (пазнейшая назва “Крывавы год”, 1930), “Сады вятроў” (1930) і інш. Вобразныя асацыяцыі, алегорыі, сімвалы, якія выяўляюць аўтарскую канцэпцыю рэчаіснасці. Грамадзянская пазіцыя паэта, асэнсаванне ім вострых праблем часу. Трывога пра лёс Беларусі і народа.

Лёс часткі творчай спадчыны паэта (зборнікі “Мой маніфест”, “Грэшная кніга”). Спавядальныя матывы ў творах часу высылкі: “Ліст першы”, “На свеце боль і смутак ёсць”, “На этапе”, “Суровы лёс”, “Шумі, уральская тайга”, “Іду і падаю пад крыжам” і інш. Водгук падзей вайны ў паэзіі Я. Пушчы (“Дамоклаў меч”, “Плач сіротак” і інш.). Зварот да фальклорных паданняў і вобразаў, іх мастацкае пераасэнсаванне.

Паэтычныя зборнікі “Вершы і паэмы” (1960), “Пачатак легенды” (1963). Ідэйна-тэматычная і жанравая характарыстыка паэзіі 1950-х – першай паловы 1960-х гг. Услаўленне Радзімы, паэтызацыя яе красы, выяўленне ўсхваляваных пачуццяў любові да роднай зямлі (“Пад родным небам”, “На сонечнай зямлі” і інш.). Матывы зведанага і перажытага, выяўленне ўнутранага стану паэта ў вершах “Крытыку”, “Не паднімаў я каменя на брата...”. Паэтычнае майстэрства ў пейзажнай лірыцы (“Кіпарысы”, “Лета”, “Восень” і інш.). Паэмы пра ваеннае мінулае “Бор шуміць” (1957) і “Людвіся” (1959), іх мастацка-стылёвыя асаблівасці. Эстэтычная сувязь паэта з традыцыямі нацыянальнай класікі.

Роля Я. Пушчы ў развіцці беларускай паэзіі. Язэп Пушча ва ўспамінах беларускіх пісьменнікаў і жонкі Станіславы Плашчынскай (“З дзён далёкіх і блізкіх”).

ТВОРЧАСЦЬ АНДРЭЯ МРЫЯ (1893–1943)

Андрэй Мрый (Андрэй Антонавіч Шашалевіч) – выдатны беларускі празаік, аўтар сатырычнага рамана. Трагічны жыццёвы лёс пісьменніка.

Ранняя творчасць празаіка (1924–1926 гг.). Нарысы, абразкі, замалёўкі, навелы як мастацкая школа стварэння яркіх, каларытных характараў, незвычайных сюжэтаў і калізій.

А. Мрый і “Узвышша”. Уплыў узвышэнскіх творчых прынцыпаў на фарміраванне эстэтычных прынцыпаў маладога сатырыка.

Сатырычныя апавяданні А. Мрыя. Эпоха 1920-х гадоў, “новае жыццё” і “новы герой” у творах.

Палеміка з рамантызацыяй “скураной курткі” маладнякоўцамі ў апавяданні “Камандзір” (1927). Рэвалюцыйная ява ў апавяданні “Гармонія ў ружовым” (1927). Паказ тагачасных нормаў: абывацельшчына, голая фізіялогія і пошасць. Вёска і горад 1920-х гг. праз прызму бачання “культурнага” чалавека (“Няпросты чалавек”, 1927). Апавяданне “Рабін” (1929).

Сатырычнае выкрыццё абывацельшчыны і правінцыялізму ў рамане «Запіскі Самсона Самасуя» (1929). Сувязь аўтарскай канцэпцыі з традыцыямі М. Гоголя, сатырычнымі апавяданнямі Я. Коласа (“Пісаравы імяніны”, “Хаім Рыбс”, К. Чорнага (“Мяшчане ў густой пары”, “Не пі густога чаю”), К. Крапівы. Універсальнасць смеху, разнастайнасць мастацкіх прыёмаў і сродкаў аўтарскага пісьма: гратэск, карыкатура, парадзіраванне, іронія, парадокс і інш. Негатыўныя ацэнкі рамана тагачаснай крытыкай і яе прычыны.

Творчасць А. Мрыя ў нацыянальным і сусветным літаратурным кантэксце. Традыцыі А. Мрыя ў пазнейшай беларускай прозе.

ТВОРЧАСЦЬ УЛАДЗІМІРА ЖЫЛКІ (1900–1933)

Спецыфіка паэтычнай манеры пісьма. Паэма “Уяўленне” (1923), зборнік вершаў “На ростані” (1924) (Вільня). Сімвалізм, эмацыянальнасць і настраёнасць у творах. Мадэрнісцкія тэндэнцыі ў творчасці.

У. Жылка – паэт еўрапейскага ўзроўню па вобразна-выяўленчым ладзе вершаў, эстэтычнай дасканаласці твораў. Вучоба ў Карлавым універсітэце ў Празе. Удзел у нацыянальна-адраджэнскім руху. Пераезд у Мінск. Грамадская актыўнасць паэта.

Зборнік “З палёў Заходняй Беларусі” (1927). Наватарства паэзіі У. Жылкі.

Ускладненасць, філасафізм паэтычнага мыслення.

“Тастамент” – своеасаблівы творчы завет паэта. Выяўленне асабістых пачуццяў, ідэйна-мастацкая характарыстыка твора.

Паэзія У. Жылкі ў нацыянальным і еўрапейскім літаратурным кантэксце (М. Багдановіч, У. Дубоўка, П. Верлен, І. Волькер, О. Уайльд, Ш. Бадлер і інш.).

Публіцыстыка, крытыка, проза, эпістэлярыя.

Роля У. Жылкі ў жанрава-стылёвым узбагачэнні беларускай паэзіі і ўзмацненні яе сувязей з еўрапейскай паэтычнай традыцыяй.

Ацэнка паэзіі У. Жылкі ў беларускай крытыцы і літаратуразнаўстве. Месца паэта ў гісторыі беларускай літаратуры.

ТВОРЧАСЦЬ ЛУКАША КАЛЮГІ (1909–1937)

Лукаш Калюга (Канстанцін Пятровіч Вашына) як адзін з найбольш таленавітых беларускіх празаікаў 1920-30-х гг. Біяграфія пісьменніка, яго трагічны лёс. Проза Л. Калюгі як прыклад найбольш плённага філасофска-сацыяльнага паглыблення традыцый мастацкага адлюстравання нацыянальнага быцця і смелага рэфарміравання нормаў беларускай літаратурнай мовы.

Навелістыка Л. Калюгі. “Баркаўцы – добрая вёска і баркаўчане – вясёлыя людзі”, “Краўцы і чаляднікі”, “Як Міхалюку Баркаўцы даліся ў знакі”, “Іллюк-даследчык”, “Трахім – штучны чалавек”, “Тахвілін швагер”, “Лук’ян – капераціўскі сабака”. Дэманстрацыя выяўленчых магчымасцей мовы пісьменніка з дапамогай выкарыстання дыялектных і рэгіянальных слоў і фразеалагізмаў. Стыхія народнага смеху, гумару і жарту ў навелістыцы Л. Калюгі. Узвышэнскія эстэтычныя прынцыпы, іх рэалізацыя ў творах пісьменніка. Арыентацыя на народнае жыццё і народную мараль, іх паэтызацыя і свядомае адстойванне самакаштоўнасці вясковага жыцця.

Глыбокі аналіз сацыяльных і псіхалагічных працэсаў грамадства ў апавесці “Ні госць, ні гаспадар” (1928). Сюжэтна-кампазіцыйная аморфнасць апавесці. Асаблівасці мовы і стылю.

Развіццё тэмы крызісу вёскі ў апавяданні “Цеснаватая куртачка”.

Мастацкія прынцыпы паказу народнага жыцця ў апавесці “Нядоля Заблоцкіх” (1931). Зварот аўтара да свету народных паданняў, забабонаў звычайў, прыкмет, мастацкая мэтазгоднасць такога звароту. Праекцыя жыцця дарэвалюцыйнага сялянства на сучасную пісьменніку рэчаіснасць. Падтэкставасць твора, элементы філасофскай прыпавесці ў “Нядолі Заблоцкіх”. Багацце чалавечых тыпаў і характараў, адлюстраваных у апавесці. Гумар у творы, моўныя сродкі камізму (іронія, каламбур, параўнанні, інш.).

Незавершаныя творы Лукаша Калюгі, напісаныя ім у турме і ссылцы (раман “Пустадомкі”, апавесці “Дзе косці мелюць”, “Зэнка малы ніколі не быў”, “Зоры вам вядомага горада”).

Проза Л. Калюгі ў кантэксце нацыянальнай і сусветнай літаратуры (Я. Колас, К. Чорны, М. Зарэцкі, А. Мрый, М. Гогаль, Я. Гашак, Р. Ралан, інш.). Ацэнка яго асобы і творчасці літаратуразнаўцамі.

ТВОРЧАСЦЬ ЯНКІ МАЎРА (1883–1971)

Жыццё і творчы шлях Янкі Маўра (Івана Міхайлавіча Фёдарова).

Янка Маўрыяк адзін з пачынальнікаў беларускай дзіцячай літаратуры. Аўтар прыгодніцкага рамана, прыгодніцкай апавесці, навукова-фантастычнай апавесці.

Аповесць “Чалавек ідзе” (1927), пазнаваўча-прыгодніцкі характар твора. Паказ сапіентацыі першабытнага чалавека, мадэляванне яго пачуццяў і думак.

Экзатычны матэрыял аповесцей “У краіне райскай птушкі”, “Сын вады” (1928). Гуманістычная пазіцыя пісьменніка, адмаўленне каланіялізму. Традыцыі сусветнай прыгодніцкай класікі: таямнічасць, загадкавасць як спружына канфлікту, дынамізм дзеяння, выкарыстанне рэтраспекцыі. Выкарыстанне пазнавальнага матэрыялу: апісанне флоры і фауны экзатычных краін, абрадаў і звычайў туземных народаў.

“Сын вады” (1928). Змяшчэнне акцэнтаў з сацыяльнага ў маральны план. Аўтарская іронія ў дачыненні да міс Грэт. Апісанні экзатычнай прыроды, з аднаго боку, і Лондана, з другога. Арганічнае спалучэнне прыгодніцтва і пазнавальнасці ў творы. Цэласнасць яго кампазіцыі.

Рэальная аснова сюжэта рамана “Амок” (1930), насычанасць твора жыццёва-канкрэтным матэрыялам (барацьба інданезійскага народа) і ў той жа час шматлікімі прыгодніцкімі элементамі: трансфармацыямі раманага часу, пераўвасабленнямі, паядынкамі, пагонямі, цудамі. Публіцыстычнасць твора. Структура рамана.

Апавяданні “Слёзы Тубі”, “Незвычайная прынада”, “Лацароні” (1930).

“Палескія рабінзоны” (1930), яго патрыятычны і пазнавальны характар.

Педагагічнае і мастацкае наватарства аповесці “ТВТ” (1934). Адзнакі часу ў аповесці.

Мініяцюра “Шчасце” (1954): тонкі псіхалагізм твора, увага да дзіцяці як да асобы.

Праца Я. Маўра над кнігай успамінаў дзяцей аб Вялікай Айчыннай вайне “Ніколі не забудзем” (1948).

Навукова-фантастычны твор “Фантамабіль прафесара Цылякоўскага” (1954). Традыцыі сусветнай фантастычнай літаратуры ў творы. Памфлетны паказ ЗША.

Аўтабіяграфічная трылогія Я. Маўра “Шлях з цемры” (1971).

ЛІТАРАТУРА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

Гістарычныя абставіны фарміравання заходнебеларускай літаратуры, храналагічныя межы яе існавання. Трагічнасць лёсу беларускага народа, падзеленага па Рыжскім дагаворы (1921) паміж дзвюма краінамі. Заходняя і Савецкая Беларусь: узровень узаемаўплыву і ўзаемапрыцягнення.

Пісьменнікі-“нашаніўцы” і іх роля ў фарміраванні літаратуры Заходняй Беларусі 1920-х гг. (М. Гарэцкі, Л. Родзевіч, У. Самойла, Ф. Аляхновіч, І. Канчэўскі, Ядвігін Ш., інш.). Літаратурна-філасофскае эсэ І. Абдзіраловіча (І. Канчэўскага) “Адвечным шляхам” (1921).

Беларускі перыядычны друк таго часу.

Прыход новай генерацыі літаратараў у сярэдзіне 1920-х гг. (А. Салагуб, М. Машара, М. Васілёк, П. Пестрак, В. Таўлай, Х. Ілляшэвіч, інш.). Дзейнасць Беларускай сялянска-работніцкай грамады. Яднанне палярных палітычных сіл ідэяй служэння Беларусі.

Паэзія М. Танка, У. Жылкі, М. Краўцова, П. Пестрака, Х. Ілляшэвіча, А. Салагуба, В. Таўлая, М. Машары, К. Сваяка, А. Зязюлі і інш.).

Заходнебеларуская драматургія. Л. Родзевіч і яго аднаактовыя п'есы, драматычныя абразкі ("На каляды", "Досвіткі", "Кавалі"). Ф. Аляхновіч як вядучы драматург заходнебеларускай літаратуры ("Няскончаная драма", "Заручыны Паўлінкі", "Пан міністр" і інш.). Жанравая разнастайнасць яго п'ес. Ф. Аляхновіч і "новая драма" (Г. Ібсен, С. Пшыбышэўскі, А. Чэхаў і інш.). Значэнне кнігі Ф. Аляхновіча "Беларускі тэатр" (1924) для беларускага тэатразнаўства. Сцэнічны лёс твораў заходнебеларускіх драматургаў.

Крытычныя і літаратуразнаўчыя працы ў заходнебеларускай літаратуры. Наватарства і адметнасць "Гісторыі беларускае літаратуры" (1920) М. Гарэцкага, сістэматызацыя ім мастацкіх тэкстаў у "Хрэстаматыі беларускае літаратуры: XI век–1905 год" (1922). І. Дварчанін і яго "Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры" (1927). Артыкулы А. Навіны (А. Луцкевіча), У. Самойлы і інш.

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэма 1 АСНОЎНЫЯ ЗАКАНАМЕРНАСЦІ РАЗВІЦЦА БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ 20-30-Х ГАДОЎ XX СТАГОДДЗЯ

- 1.1 Перыяд першай трэці XX стагоддзя як знакавы ў развіцці беларускага мастацтва слова.
- 1.2 Асноўныя заканамернасці развіцця літаратуры гэтага часу.
- 1.3 Літаратурна-мастацкія аб'яднанні 20-х гг. XX ст.
- 1.4 Перыяд першай трэці XX стагоддзя як знакавы ў развіцці беларускага мастацтва слова.

Знакавым у развіцці беларускага мастацтва слова з'яўляецца перыяд першай трэці XX стагоддзя. Гэта быў час інтэнсіўных інтэлектуальных, мастацкіх пошукаў, значных творчых адкрыццяў, істотнага ўзмацнення філасофскага гучання літаратуры. У гэты час афармляецца пэўная мадэль нацыянальнай літаратуры, яе ідэяна-эстэтычныя прынцыпы, літаратурна-мастацкія арыенціры, светапоглядная канцэпцыя. Адбываюцца працэсы самаарганізацыі беларускай літаратуры як сістэмы, «засваенне ёю, – па словах А. Яскевіча, – усіх асноўных элементаў нацыянальнай культуры і нацыянальнага жыцця ўвогуле», станаўленне нацыянальнага класічнага стылю. Складваецца этнапаэтыка як спецыфічная галіна спасціжэння нацыянальнай адметнасці культуры ў канкрэтных мастацкіх параметрах,

нацыянальная сям'ясфера, нацыянальны міф. Выпрацоўваецца пэўная сістэма інфармацыйных кодаў унутры нацыянальнай культуры, механізм дзеяння інфармацыйных сувязей.

У першай трэці XX стагоддзя адбываюцца актыўныя працэсы інстытуалізацыі (тэрмін П. Бурдзье [Pierre Bourdieu]) беларускай літаратуры – арганізацыя выдавецтваў, газет, часопісаў, з'яўляецца прафесійная літаратурная крытыка. Крытыка абгрунтоўвае стратэгію развіцця нацыянальнай літаратуры на перспектыву.

Нягледзячы на тое, што перыяд развіцця беларускага мастацкага слова першай трэці XX стагоддзя прадстаўлены адметнымі творчымі індывідуальнасцямі, ён з'яўляецца ўнутрана цэласным гісторыка-літаратурным этапам, мае акрэсленыя структурна-тыпалагічныя рысы і прыкметы.

Вядома, што гісторыя нацыянальнага прыгожага пісьменства цесна звязана з гісторыяй краіны. Развіццё беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя ішло паралельна са станаўленнем мадэрнай беларускай нацыі.

У першай трэці XX стагоддзя адбываюцца інтэнсіўныя працэсы нацыянальнага самавызначэння, бурны рост нацыянальнай свядомасці. У навуковай літаратуры гэты перыяд вызначаны як перыяд нацыянальнага адраджэння. Гістарычныя ўмовы першай трэці XX стагоддзя, працэсы нацыянальна-культурнага будаўніцтва абумовілі фарміраванне новага этапу ў развіцці беларускай літаратуры.

Перыяд 20-х гадоў XX стагоддзя стаў этапным, прадвызначальным для далейшага развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Каб больш поўна ўсведамляць характар літаратурнага жыцця Беларусі таго перыяду, неабходна акрэсліць стан развіцця нацыянальнага прыгожага пісьменства к 20-м гадам XX стагоддзя, гэта значыць, што было дасягнута літаратурай да гэтага часу і якія задачы перад ёй стаялі.

Да 20-х гадоў XX стагоддзя беларуская проза мела класічныя ўзоры апавядання, адбывалася станаўленне нацыянальнага класічнага стылю. З'яўляецца апавесць. Такім чынам, айчынная проза ўшчыльную падышла да стварэння рамана ("Золата" Ядвігіна Ш. пабачыць свет у 1920 годзе) і раманнай дыферэнцыяцыі. З'яўленне рамана – сведчанне глыбіні і сталасці літаратуры, сталасці мастацкай традыцыі. У рамане знаходзяць выражэнне духоўны вопыт нацыі, погляды на свет і чалавека. Дзякуючы гэтаму жанру (побач з філасофіяй, іншымі сферамі ітэлектуальнай дзейнасці) і адбываецца ўзаемаабмен думкамі, ідэямі паміж нацыямі і культурамі. Таму такое важнае значэнне надаецца гэтаму жанру. У паслякастрычніцкі час з'яўляецца першая частка трылогіі Якуба Коласа "На ростанях" – "У палескай глушы", паэма "Новая зямля", раман "Золата" Ядвігіна Ш., раманы Кузьмы Чорнага "Сястра" і "Зямля", М. Зарэцкага "Сцежкі-дарожкі", Р. Мурашкі "Сын" і г. д. Выключная роля ў станаўленні жанру рамана ў беларускай літаратуры належыць менавіта Кузьму Чорнаму.

1.2 Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры 20 - х гг.

XX ст.

1. 20-х гг. XX ст. былі надзвычай зменлівымі, кантрастнымі, супярэчлівымі. Змена сацыяльнага ладу закранула ўсе сферы жыцця грамадства, у тым ліку і прыгожае пісьменства.

2. Станоўчы ўплыў працэсаў беларусізацыі на развіццё літаратуры. Адкрыццё Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1921), Інбелкульта (1922), Акадэміі навук БССР (з 1928), БДТ-1 (1920), БДТ-2 (1926), Дзяржаўнай публічнай бібліятэкі (1920).

3. Беларуская літаратура 20-х гг. як адкрытая эстэтычная сістэма. Вызначальным фактарам развіцця айчыннай літаратуры ў гэты час была стылёвая і жанравая разнастайнасць, суіснаванне, узаемаўплыў, узаемаўзбагачэнне розных мастацкіх тэндэнцый. Побач з рэалізмам плённа развіваліся рамантызм (паэзія “Маладняка”, творы М. Зарэцкага), сімвалізм, натуралізм, імпрэсіянізм, імажынізм, экспрэсіянізм, футурызм. Што сведчыць пра багацце стылёвай палітры тагачаснай беларускай літаратуры.

Мадэрнізм не толькі меў значны ўплыў на беларускую літаратуру ў 20-я гады XX ст., але менавіта яму належыць вялікая роля ў павышэнні культуры творчасці беларускіх пісьменнікаў. Генезіс беларускага мадэрнізму. На думку І. Э. Багдановіч, “беларускі варыянт авангардызму склаўся ў межах “Маладняка” і часткова “Узвышша”, супаўшы ў часе існавання з еўрапейскім.

Трэба адзначыць, што маладыя беларускія пісьменнікі і крытыкі прапанавалі і паспрабавалі тэарэтычна абгрунтаваць уласныя авангардныя кірункі і стылі: маладнякізм, аквітызм, вітаізм.

У беларускай літаратуры 20-х гг. XX ст. можна вылучыць дзве наватарскія тэндэнцыі: творы пісьменнікаў, для якіх пошукі ў галіне формы вынікалі з ўнутранай патрэбы абнаўлення мастацтва і пошукі ў галіне формы маладых творцаў, абумоўленыя рэвалюцыйнымі падзеямі, выкліканыя прагай “абнаўлення свету”, стварэння “новай літаратуры”, новай паэтыкі.

Да “рэвалюцыйнага” авангарду ў беларускай паэзіі 20-х гадоў адносіцца творчасць М. Чарота, М. Грамыкі, А. Александровіча, П. Шукайлы, А. Дудара. Іх творам уласціва празмерная патэтыка, сімволіка, метафарычнасць. Праграмным адмаўленнем старога мастацтва і эстэтыкі стала паэма “Гвалт над формай” М. Грамыкі. “Гвалт над формай” М. Грамыкі як спроба эстэтызацыі хаатычнага, нетрадыцыйнага, антыгарманічнага, захапленне чыста фармальнымі прыёмамі. Выключна наватарскай з’явай у літаратуры 20-х гадоў абвяшчаўся паэтычны эпас М. Чарота (паэмы “Босыя на вогнішчы”, “Чырвонакрылы вяшчун”, “Беларусь лапцюжная”). І. Багдановіч называе М. Чарота “класікам беларускага паэтычнага авангарду”. Наватарскі характар паэмы “Босыя на вогнішчы” для беларускай літаратуры заключаўся ў яе поліфанічным гучанні, фрагментарнасці, сімволіцы, алегарычнасці, рытмічнай раскаванасці. Як адзначае І. Багдановіч, сімволіка і топіка твораў М. Чарота вытрыманы ў “адпаведнасці з авангарднай пралеткультаўскай мадэллю, дзе перапляталіся рысы постфутурызму і “біякасізму”.

Відавочныя паралелі паміж “Босымі на вогнішчы” М. Чарота і паэмай “Дванаццаць” А. Блока.

Спецыфіка беларускага мадэрнізму: пераўвасабленне народнапаэтычнага эпасу, паэтызацыя паўсядзённай рэчаіснасці, пейзажная тэматыка як відазмененая форма мадэрнісцкай утопіі, сацыялагізацыя прыроды і г.д.

Навацыі згуртавання “Узвышша”: кантрастная вобразнасць, “жывапісанне словам”, акцэнт на асацыятыўную рытміку вобраза, метафарычная канцэнтрацыя (творы Я. Пушчы, Ул. Дубоўкі, Т. Кляшторнага, М. Лужаніна, В. Маракова, Ул. Жылкі).

Уплыў на беларускую літаратуру імажынізму (творы Я. Пушчы, Т. Кляшторнага, А. Бабарэкі, Ул. Хадыкі), канструктывізму (“Маладняк”, “Узвышша”, “Беларуская літаратурна-мастацкая камуна”), футурызму (П. Шукайла, Я. Відук, “Беларуская літаратурна-мастацкая камуна”), імпрэсіянізму (Зм. Бядуля, К. Чорны), экспрэсіянізму (Я. Купала, Зм. Бядуля).

Мадэрнісцкія тэндэнцыі ў літаратуры Заходняй Беларусі (І. Канчэўскі, Ул. Жылка, К. Сваяк).

Творчасць тагачасных беларускіх і заходніх пісьменнікаў, пры ўсёй адрознасці грамадскіх і сацыяльных умоў, адбывалася пад уплывам складаных, супярэчлівых падзей – войнаў, разбурэннем імперый, хуткімі тэмпамі тэхнічнага прагрэсу, імклівым развіццём псіхалогіі, філасофіі. Ідэі тых жа З. Фрэйда, А. Бергсона, О. Шпенглера былі вядомыя ў Савецкім Саюзе. Новы вопыт патрабаваў адпаведных сродкаў мастацкага ўвасаблення, абнаўлення прыёмаў мастацкай выразнасці. Так, відавочны ўплыў А. Бергсона на творчасць М. Гарэцкага і К. Чорнага.

Сярод старэйшых пісьменнікаў мадэрнісцкія ўплывы відавочныя ў творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, М. Гарэцкага, Змітрака Бядулі, Ф. Аляхновіча.

Паказальнымі рысамі развіцця літаратуры ў той час былі эксперыментатарства і пошук. Перыяд развіцця нашай літаратуры 20-х гг. ХХ ст. з’яўляецца адным з самых інтэнсіўных у плане апрабавання новых прыёмаў і прынцыпаў выяўлення. Імкненне да мадэрнізацыі эстэтычнай формы, пошукі новых шляхоў мастацкага выяўлення былі вызначальнымі перш за ўсё для твораў маладых пісьменнікаў. Змена сацыяльнага ладу закранула ўсе сферы жыцця грамадства, у тым ліку і прыгожае пісьменства. Маладыя пісьменнікі, што далучыліся да мастацкай творчасці пасля рэвалюцыі, выходзілі ў атмасферу палемікі, спрэчак, перагляду спадчыны. Малады зазор, упэўненасць ва ўласных сілах прымушалі верыць, што яны здольныя стварыць новае мастацтва, літаратуру, якіх яшчэ не бачыў свет. Адсюль – і фармальныя пошукі, і лозунг маладнякоўцаў (пазней – белапаўцаў) “у рожкі са старымі”. Аднак гэты перыяд нігілізму ў беларускай літаратуры быў не надта працяглы, не такі катэгарычны, як у рускай літаратуры. Маладыя беларускія пісьменнікі, найбольш здольныя і таленавітыя, хутка зразумелі няплённасць падобных захадаў, яны пачынаюць “вучыцца ў класікаў”. Неабходна таксама ўлічваць і паскораны характар

развіцця нацыянальнай літаратуры, што прымушала творцаў выпрабоўваць самыя розныя сродкі мастацкай выразнасці.

Паказальнымі рысамі авангардызму, згодна Е. Лявонавай, з'яўляюцца: “паглыбленасць у душэўны свет героя, у свядомасць і нават падсвядомасць чалавека, перавага ірацыянальнага над рацыянальным, радыкальная адмова мастака ад прынцыпу знешняга падабенства, ад эстэтыкі простага пераймання, імітацыі, ад адлюстравання жыцця ў формах і вобразах, адпаведных самому жыццю... скіраванасць пісьменніка на жанравы і стылявы эксперымент, фармаванне зусім новага тыпу мастакоўскага мыслення, успрымання рэчаіснасці. Увасабленне ў творы непаўторнага, індывідуальнага, суб'ектыўнага погляду на чалавека і свет, сваё “Я”. Абнаўленне вядомых жанраў і форм, іх свядомае разбурэнне”.

Да “рэвалюцыйнага” авангарду ў беларускай паэзіі 20-х гадоў адносіцца творчасць М. Чарота, М. Грамыкі, А. Александровіча, П. Шукайлы, А. Дудара. Іх творам уласціва празмерная патэтыка, сімволіка, метафарычнасць. Сёння відавочная празмернасць, ашаламляльнасць, аглушальнасць стылю маладых паэтаў. Праграмным адмаўленнем старога мастацтва і эстэтыкі стала паэма “Гвалт над формай” М. Грамыкі. Сам аўтар вызначыў жанр твора, як “нібы-паэма”. У прадмове да твора М. Грамыка пісаў: “Шуканне новага зместу, згодна новым формам жыцця, і шуканне новай формы, адпавядаючай рэвалюцыйнай тэме – вось заданні новай паэзіі, новай лірыкі”. Гэта была спроба эстэтызацыі хаатычнага, нетрадыцыйнага, відавочнае захапленне выключна фармальнымі прыёмамі:

Мы ўчора былі толькі галы:
Шукалі папараць Купалы.
А сёння мы, уцекачы,
Завострым вострыя мячы –
Сячы ўсе формы.
І крычы!
Мы толькі рытмам, маршам цвёрдым,
З паглядам жудасным і гордым,
Без формы-вопраткі
У свет!

Усе сцягі – пад ногі! [3, с. 64]

Футурыстамі абвясцілі сябе ўдзельнікі “Беларускай літаратурна-мастацкай камуны” (П. Шукайла, П. Броўка, Я. Відук). Выключна наватарскай з’явай у літаратуры 20-х гадоў абвясціліся паэтычны эпас М. Чарота (паэмы “Босыя на вогнішчы”, “Чырвонакрылы вяшчун”, “Беларусь лапцюжная”). І. Багдановіч называе М. Чарота “класікам беларускага паэтычнага авангарду” [1, с. 277]. Наватарскі характар паэмы “Босыя на вогнішчы” для беларускай літаратуры заключаўся ў яе поліфанічным гучанні, фрагментарнасці, сімволіцы, алегарычнасці, рытмічнай раскаванасці. Як адзначае І. Багдановіч, сімволіка і топіка твораў М. Чарота вытрыманы ў “адпаведнасці з авангарднай пралеткультаўскай мадэллю, дзе перапляталіся рысы постфутурызму і

“біякасмiзму” [1, с. 275]. Відавочныя паралелі паміж “Босымі на вогнішчы” М. Чарота і паэмай “Дванаццаць” А. Блока.

Імажынізм. “Імажыністы сцвярджалі аўтаномнасць паэтычнай мовы, самакаштоўнасць вобразнасці, метафорыкі і рытмікі, схіляючыся часам да “чыстага мастацтва” [2, с. 6], – піша В. Жыбуль. Даследчык падае звесткі, што “Літаратурная хроніка” часопіса “Радавая рунь” ад 19 чэрвеня 1924 года змяшчае: “Група імажыністых – сяброў “Маладняка” – наладжана сувязь з маскоўскімі імажыністамі. Вядзецца перапіска і адбываецца абмен выданнямі. Адначасова маскоўскія імажыністы пералажылі шмат твораў беларускіх паэтаў на расійскую мову” [Цыт па. 2, с. 6].

Сваю прыналежнасць да імажынізму засведчыў Язэп Пушча ў артыкуле “Вобраз у беларускай паэзіі” (пад псеўданімам Я. Кудзер, “Радавая рунь”, 1924, № 2. Ул. Жылка характарызаваў імажынізм “паэзіяй глухіх”, бо “там галоўнае абраз” [2, с. 8].

В. Жыбуль мяркуе, што “Маладняк” узору 1923 года мог дэклараваць сябе як імажыніскую суполку, але гэта працягвалася нядоўга: “Адмовіўся ад абсалютызацыі вобраза і “Маладняк” – захапленне некаторых яго ўдзельнікаў імажынізмам было толькі часовым этапам на шляху пошукаў універсальнага беларускага авангарднага стылю, неабходнага для адлюстравання новай сацыяльна-гістарычнай культурнай эпохі” [2, с. 8].

Я. Пушча:

Падшыванец-вечер

Лапача песняй у лісцве:

Разбіўся мутны вечар

Аб сонца ў сіняве (“Раніца”)

4. Беларуская проза 20-х гадоў ХХ ст. у сваім магістральным напрамку была пераемніцай лепшых традыцый літаратуры папярэдняга часу. Гэта важнае палажэнне. Мастацкае аблічча айчынай прозы складалі творы пісьменнікаў, што вызначыліся яшчэ ў дакастрычніцкі перыяд. У паслярэвалюцыйны час з’яўляюцца аповесць “Антон” М. Гарэцкага, “У палескай глушы” Я. Коласа, “Золата” Ядвігіна Ш, “Сокі цаліны” Ц. Гартнага.

5. У цэнтры мастацкіх пошукаў беларускай літаратуры першай трэці ХХ стагоддзя знаходзіліся перш за ўсё пытанні лёсу нацыі, лёсу асобнага прадстаўніка беларускай нацыі, сутнасці і прызначэння чалавека ўвогуле.

6. Магістральны шлях развіцця беларускай прозы паслякастрычніцкага часу пралягаў у рэчышчы тэм, што акрэсліліся да рэвалюцыі – лёс беларускай нацыі. У самых значных, этапных творах беларускай літаратуры 20-х гадоў ХХ стагоддзя асэнсоўваліся не пытанні лёсу сусветнай рэвалюцыі, а пытанні нацыянальнага быцця.

7. Беларускую літаратуру 20-х гадоў ХХ ст. вылучае масавасць. Да мастацкай творчасці далучылася шмат маладых пісьменнікаў. Яны шукалі, эксперыментавалі, выпрабавалі свой талент ў розных жанрах і стылях.

Адначасова адбываецца працэс станаўлення індывідуальных творчых стыляў (К. Чорны, Ул. Дубоўка, Я. Пушча, М. Зарэцкі, Ул. Жылка, М. Чарот, А. Бабарэка, П. Галавач, А. Мрый, Л. Калюга). Працэсы беларусізацыі спрыялі абуджэнню творчага патэнцыялу нашага народа. Гэтая магутная энергія выявілася ва ўсплеску пасіянарнай актыўнасці, у далучэнні да мастацкай творчасці цэлай кагорты таленавітай моладзі.

8. Творы маладых пісьменнікаў у першыя гады пасля рэвалюцыі вылучае перавага зместу над формай. Маладыя літаратары пачыналі з засваення новай тэматыкі, натуральна, рэвалюцыйнай. Форме вялікай увагі не надавалася. Аднак паступова, па меры творчага сталення, пісьменнікі пачынаюць клапаціцца пра культуру творчасці.

9. Для беларускай літаратуры першых паслякастрычніцкіх гадоў была характэрна перавага паэзіі над прозай, што абумоўлена большай рухомасцю паэтычных жанраў.

10. Да паказальных рысаў развіцця беларускай літаратуры ў 20-я гады трэба аднесці ўзмацненне інтэлектуальнага, філасофскага напрамку, звязанага як з творамі мэтраў нашай прозы Я. Коласа, М. Гарэцкага, так і з творамі маладзейшых К. Чорнага, Л. Калюгі, А. Бабарэкі.

11. Айчынную літаратуру таго часу вылучае выхад на новы ўзровень у “скарыстанні традыцый як сваёй нацыянальнай, так і больш развітых літаратур” (В.Каваленка). І тут ізноў жа трэба назваць перш за ўсё імёны М.Гарэцкага і К.Чорнага.

12. Безумоўна станоўчы ўплыў на развіццё літаратуры мелі працэсы беларусізацыі.

13. Пісьменнікі старэйшага пакалення (Я. Купала, Я. Колас, Зм. Бядуля) і пасля рэвалюцыі працягвалі традыцыі творчасці папярэдніх. Рэвалюцыя прынесла новыя тэмы, але не змяніла нацыянальна-адраджэнскі пафас твораў класікаў айчыннага слова.

14. Істотным фактарам літаратурнага працэсу 20-х гадоў было ідэйнае і творчае супрацьстаянне розных мастацкіх платформ. З’яўляецца цэлы шэраг літаратурных аб’яднанняў (“Маладняк”, “Узвышша”, “Полымя”, БелАПП і інш.), літаратурных часопісаў (адпаведна “Маладняк”, “Узвышша”, “Полымя”), дзе вядуцца дыскусіі па пытаннях мастацкай творчасці, развіцця літаратуры. Факт сам па сабе станоўчы, калі б гэтыя дыскусіі пазней не пачалі набываць форму палітычнага даносу, цкавання пісьменнікаў.

15. Літаратурны працэс у Заходняй Беларусі вызначаўся і абумоўліваўся іншымі, адрознымі ад літаратуры Савецкай Беларусі, тэндэнцыямі і прычынамі.

16. У гэты час пачынаюць праяўляцца шкодныя, антыэстэтычныя тэндэнцыі, вульгарызатарская ацэнка твораў літаратуры, імкненне “кіраваць” мастацкім працэсам. На літаратуру пачалі ўплываць фактары, далёкія ад прыроды мастацкай творчасці. З’яўляецца так званы “вульгарны сацыялагізм”.

Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб’яднання “Маладняк” (1923-1928). Дэкларацыі “Маладняка”. Філіялы “Маладняка”.

Перыяд развіцця нашай літаратуры 20-х гадоў 20 стагоддзя з'яўляўся адным з самых інтэнсіўных ў плане апрабацыі новых прыёмаў і прынцыпаў выяўлення. Так, І. Чыгрын сцвярджае: “У дарэвалюцыйны перыяд развіццё беларускай літаратуры адбывалася галоўным чынам на шляхах засваення мастацкіх набыткаў сусветнай класікі... Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі сцвярджанне мастацкага працэсу пачало разумецца як неабходнасць пошуку новых, ва ўсім свеце дасюль не апрабаваных шляхоў мастацкіх узаемаадносін творцы з жыццём”. Так, у дэкларацыі “Маладняка” за 1925 год гаворыцца: “Выкоўванне новых форм мастацтва, адпавядаючых новаму зместу, – гэта наш вопыт... На розныя сучасныя мастацка-фармальныя напрамкі ў літаратуры мы глядзім як на тэхніку мастацкай творчасці. Наш асноўны прынцып: форма павінна адпавядаць зместу, выкладанне – тэме. Мы – маладняк і фармальнай стараны мастацкай творчасці”.

Негатыўныя моманты дзейнасці: вульгарызацыя мастацкай літаратуры, тэорыя класавай сутнасці мастацтва, “вождызм”, падзел беларускай літаратуры на “адраджанізм” і “маладнякізм”. Вульгарна-сацыялагічны падыход да мастацкай творчасці. Адметнасці маладнякоўскага стылю. Здабыткі маладнякоўцаў. Наватарства маладнякоўцаў. Расколы “Маладняка”. Рэарганізацыя ў “БелАПП”.

1.3 Літаратурна-мастацкія аб'яднанні 20-х гг.

Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Узвышша” (1926-1931). Задачы аб'яднання. Шляхі будаўніцтва нацыянальнай культуры, адносіны да класічнай спадчыны, разуменне прыроды літаратуры. Ідэйна-творчая эвалюцыя аб'яднання. Дзейнасць А. Бабарэкі.

Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Полымя” (1922-1932). Перадача нацыянальна-класічных традыцый, ідэалагемы Беларускага Шляху, клопат пра выхаванне творчай моладзі.

БелАПП (1928-1932), “Звенья” (1925), “Літаратурна- мастацкая камуна” (1927), “Мінскі перавал” (1927), “Пробліск” (1927), “Беларуская літаратурна-мастацкая камуна” (1927). Ідэйна-мастацкае супрацьстаянне розных мастацкіх платформ. Станоўчыя і негатыўныя моманты практыкі існавання розных ідэйна-мастацкіх згуртаванняў. Абвастрэнне ідэйна-мастацкага супрацьстаяння ў канцы 20-х гадоў.

«Маладняк» – аб'яднанне беларускіх савецкіх пісьменнікаў. Існаваў з лістапада 1923 г. да лістапада 1928 г. Узнік як гурток маладых паэтаў пры часопісе «Маладняк». Заснавальнікі: М. Чарот, А. Вольны, А. Дудар, А. Александровіч, А. Бабарэка, Я. Пушча. Са стварэннем філіі ў Маскве (май 1924 г.) і ініцыятыўных груп у Віцебску і Магілёве прыняў назву “Усебеларускае аб'яднанне паэтаў і пісьменнікаў”. Меў філіі ў Мінску, Бабруйску, Барысаве, Віцебску, Гомелі, Клімавічах (Калінінская філія), Магілёве, Оршы, Полацку, Слуцку, Смаленску, Ленінградзе, Празе, Рызе,

студыі і гурткі – у многіх гарадах і мястэчках. Секцыі рускіх, літоўскіх, польскіх і яўрэйскіх пісьменнікаў.

Сябрамі «Маладняка» ў розны час былі К. Чорны, З. Бядуля, К. Крапіва, У. Дубоўка, У. Галубок, А. Гурло, Я. Журба, М. Лынькоў, П. Трус, П. Броўка, П. Глебка, М. Зарэцкі, Н. Чарнушэвіч, А. Якімовіч, М. Аляхновіч, Р. Мурашка, І. Барашка, В. Каваль, В. Сташэўскі, А. Звонак, С. Шушкевіч, К. Губарэвіч, У. Жылка, М. Нікановіч, Т. Кляшторны, У. Хадыка, З. Бандарына, Ю. Гаўрук, В. Гарбацэвіч, В. Маракоў, Л. Родзевіч і інш. Кіруючы орган – прэзідыум, з лют. 1925 г. Цэнтральнае бюро (ЦБ). Узначальвалі ЦБ у розныя гады М. Чарот, А. Вольны, У. Дубоўка, П. Галавач. Друкаваны орган – часопіс «Маладняк» (з № 9, 1926 да № 11, 1928), многія філіі мелі свае часопісы або альманахі. З мая 1925 г. «Маладняк» выдаваў на ўласныя сродкі бібліятэчку (кніжніцу) – невялікія зборнікі твораў сваіх членаў (выйшла каля 60).

Творчая праграма сфармулявана ў дэкларацыі (снеж. 1924 г.): «...ідэі матэрыялізму, марксізма і ленінізма ажыццявіць у беларускай мастацкай творчасці...»; мастацкі вобраз павінен аб'ектыўна адпавядаць рэальнасці. Праграма ўдакладнялася новымі дэкларацыямі (1925, 1926) у кірунку размежавання творчай і культурна-масавай працы, барацьбы за развіццё марксісцкай крытыкі і інш. Праводзіў вялікую выхаваўчую работу сярод моладзі, садзейнічаў выяўленню талентаў, наладжваў сувязі з літаратурнымі арганізацыямі іншых рэспублік (УСССР, РСФСР, Груз. ССР), кнігаабмен з зарубежнымі краінамі. У праблемна-тэматычным і ідэйным планах творчасць маладнякоўцаў прасякнута пафасам сцвярджэння савецкага ладу.

У мастацкім плане творчасць маладнякоўцаў вызначалася пошукамі новых мастацкіх форм і сродкаў. Аднак многія з іх абвясчалі літаратурную спадчыну перажыткам старога грамадства, захапляліся арыгінальнасцю, фармалістычным штукарствам (атрымала назву «бурапена»). У сваёй дзейнасці "Маладняк" кіраваўся ўказаннямі бальшавіцкай партыі, быў цесна звязаны з камсамолам. Часам у дзейнасці "Маладняка" праяўлялася групаўшчына, культываваліся ваяўнічыя настроі супраць тых, хто не быў сябрам аб'яднання. Гэтыя і іншыя моманты прывялі да крызісу, расколу аб'яднання і выхаду з яго ў маі 1926 г. многіх членаў – К. Чорнага, К. Крапівы, У. Дубоўкі, А. Бабарэкі, П. Глебкі, Я. Пушчы, М. Лужаніна і інш. На мяжы 1927–1928 гг. з асноўнага кіруючага ядра "Маладняка" выйшлі М. Чарот, М. Зарэцкі, А. Вольны, А. Дудар, В. Сташэўскі і інш. Хутка пасля гэтага "Маладняк" быў рэарганізаваны ў Беларускаю асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў (БелАПП).

«Полымя» як аб'яднанне беларускіх савецкіх пісьменнікаў існавала ў Мінску з снежня 1927 г. да сярэдзіны мая 1932 г. Ініцыятары стварэння і сябры – Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гартны, М. Грамыка, А. Гурло, У. Галубок, Я. Нёманскі, М. Пятуховіч, А. Сянкевіч, а таксама нядаўнія маладнякоўцы М. Чарот, М. Зарэцкі, А. Вольны, А. Дудар, А. Александровіч, В. Сташэўскі. Сябры праўлення: Я. Колас, Ц. Гартны, М. Чарот; кандыдаты: М. Зарэцкі, Я.

Нёманскі, В. Сташэўскі. Асноўныя задачы – “развіццё беларускай мастацкай літаратуры праз узмацненне творчай працы сваіх членаў з улікам патрабаванняў сацыялістычнага будаўніцтва, афармленне і замацаванне ў беларускай літаратуры пралетарскай ідэалогіі з адначасовым удасканаленнем нацыянальнай формы”. Значная ўвага аддавалася развіццю крытыкі, павышэнню прафесійнага ўзроўню і агульнаадукацыйных ведаў членаў аб'яднання, беражліваму стаўленню да культурнай спадчыны. Наладжваліся літаратурныя вечары, сустрэчы з рабочымі прадпрыемстваў і новабудоўляў, арганізаваліся паездкі пісьменніцкіх дэлегацый у Ленінград, Харкаў, Кіеў для ўстанаўлення творчых сувязей і кантактаў з пісьменнікамі братніх рэспублік.

«Полымя» выступала за памяркоўныя адносіны і творчае супрацоўніцтва з іншымі літаратурнымі аб'яднаннямі рэспублікі, імкнулася ўраўнаважыць крайнія тэндэнцыі ў літаратурным руху канца 1920 – пач. 1930-х гг. Аднак дамагчыся гэтага не заўсёды ўдавалася з-за неаднароднасці складу аб'яднання, розных поглядаў і густаў яго членаў. Нярэдка палымянская крытыка была непаслядоўнай, неаб'ектыўнай у ацэнках літаратурных з'яў, дапускала ідэйныя памылкі (напрыклад, у час спрэчак паміж прадстаўнікамі БелАПП і «Узвышша» ў пач. 30-х гг.). Спыніла дзейнасць у сувязі з пастановай ЦК КП(б)Б «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый БССР».

«Узвышша» (Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаванне «Узвышша») як аб'яднанне беларускіх савецкіх пісьменнікаў існавала з 26 мая 1926 г. да снежня 1931 г. Створана па ініцыятыве былых членаў «Маладняка» А. Бабарэкі, У. Дубоўкі, К. Крапівы, Я. Пушчы, К. Чорнага. Сябры: К. Чорны (старшыня), К. Крапіва (нам. старшыні), Бабарэка (сакратар), З. Бядуля, П. Глебка, С. Дарожны, У. Дубоўка, М. Лужанін, Я. Пушча, В. Шашалевіч, Т. Кляшторны, Ф. Купцэвіч, Л. Калюга, А. Мрый (А. Шашалевіч) і інш. Выдавала часопіс «Узвышша» (1927–30), зборнікі сваіх членаў.

У дзейнасці аб'яднання вылучаюцца 3 этапы. На 1-м этапе (май 1926 – снеж. 1929) аформілася ідэйна-эстэтычнае аблічча «Узвышша». Заснавальнікі аб'яднання не пагаджаліся з пралеткультуўскімі тэндэнцыямі, якія выявіліся ў недаацэнцы мастацкай спадчыны, тэорыі «калектыўнай творчасці», што вяла да заняўдбаньня літаратурнага майстэрства і прафесійнай падрыхтоўкі. У праграма-палемічным дакуменце «Камунікат беларускага літаратурна-мастацкага аб'яднання «Узвышша» (1926) яны абвяргалі спробы сваіх літаратурных праціўнікаў дыскрэдытаваць новую літаратурную арганізацыю, беспадстаўна абвінавачваць яе ў ідэалізме, эстэцтве, «ліквідатарстве» і дробна-буржуазнай ідэалогіі. Ідэйна-эстэтычная платформа «Узвышша» абвешчана ў праграмнай заяве (тэзісах) «Ад беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» (1927). Яна ўключала крытычны аналіз становішча тагачаснай беларускай літаратуры (спадчына яе заснавальнікаў Я. Купалы, Я. Коласа, М. Багдановіча і інш., творчасць маладых

пісьменнікаў, якія недаацэньвалі або зусім не прызнавалі літаратурную традыцыю і не ўзнялі літаратуру на новую мастацкую ступень), крытыку «маладнякізму» як літаратурна-асветніцкага кірунку, што ва ўмовах пераходу ад ваеннага камунізма да нэпа ўступіў у паласу ідэйна-творчага крызісу (перавага абстрактна-агітацыйнай лірыкі, застой у эпічным і драматычным жанрах, узнікненне ў ім розных плыней — «бурапеннай» творчасці, з аднаго боку; пратакольна-дыдактычнага апісальніцтва, з другога, і, нарэшце, станаўленне ў рамках «Маладняка» канструктыўнай плыні «ўзвышэнства», прадстаўнікі якой імкнуліся да стварэння культурна-мастацкіх каштоўнасцей шляхам творчага засваення здабыткаў мастацкай спадчыны і паглыбленага вывучэння сучаснага жыцця). Дасягнуць вяршыні нацыянальнай літаратуры, на думку членаў «Узвышша», магчыма было шляхам вучобы і выхавання талентаў, пераадолення эпігонскіх тэндэнцый і стварэння арыгінальнай школы літаратуры і мастацтва праз развіццё высокай культуры мовы, арганічнае спалучэнне рэалістычных традыцый са смелым наватарствам (шырокае выкарыстанне мастацкай сімволікі, «канцэнтраваная вобразнасць», нацыянальна-спецыфічная тэматыка і жанравасць, цэласнасць і канцэптуальнасць творча-мастацкага мыслення, разнастайнасць форм і стыляў). Актыўна-пераўтваральная пазіцыя літаратуры да жыцця абазначалася паняццем "аквітызм". Аднак пад агнём нядобразычлівай і тэндэнцыйнай крытыкі, асабліва з боку аб'яднанняў «Маладняк» і БелАПП, праграма рэалізавана толькі часткова, яна паўплывала пераважна на крытыку і публіцыстыку (пераадоленне сацыялагічных спрашчэнняў), прозу (наватарскія пошукі К. Чорнага, З. Бядулі і інш.), сатыру (К. Крапіва) і эпічную паэзію (паэмы У. Дубоўкі), у меншай ступені на лірыку і драматургію.

На 2-м этапе (студзень – кастр. 1930) у выніку нападак вульгарна-сацыялагічнай крытыкі прынята «Пастанова беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» пра палітычныя памылкі ў літаратурна-публіцыстычнай творчасці» (1930). У ёй адзначаюцца недакладныя фармулёўкі ў асобных артыкулах Дубоўкі, Купцэвіча, К. Чорнага і інш., перабольшанне нацыянальнага моманту ў літаратуры, недаацэнка грамадскай працы; прызнаюцца «ідэйныя памылкі» ў паэмах «І пурпуровых ветразей узвівы» У. Дубоўкі, «Калі асядае муць» Т. Кляшторнага, «Случчына» М. Лужаніна, у цыкле вершаў «Лісты да сабакі» Я. Пушчы. У артыкуле «Пралетарскім шляхам» кіраўнікі «Узвышша» вымушаны былі адмовіцца ад «нашаніўскіх традыцый старэйшага пакалення пісьменнікаў», абяцалі разгарнуць самакрытыку, глыбей засвоіць асноўныя палажэнні марксізма-ленінізма, пераадолець у сваёй свядомасці «дробнабуржуазную сялянскую хістную псіхалогію», уключыцца ў барацьбу за калектывізацыю вёскі і ўзгадняць літаратурную дзейнасць з працай грамадскіх арганізацый.

На 3-м этапе агульны сход аб'яднання (снеж. 1931) прыняў рашэнне аб яго ліквідацыі.

У дзейнасці «Узвышша» сустракаліся асобныя неаб'ектыўныя стаўленні да маладнякоўцаў, недаацэнка зробленага імі. Не былі паслядоўнымі

адносіны да фальклору: народную творчасць асобныя пісьменнікі разглядалі як паўфабрыкат, будаўнічы матэрыял, не заўсёды ўлічвалі яе самастойную эстэтычную вартасць.

Вульгарна-сацыялагічная крытыка 30—пач. 50-х г. поўнасьцю адмаўляла значэнне «Узвышша» ў станаўленні беларускай літаратуры, адносіла аб'яднанне да варожых сацыялізму арганізацый. Толькі ў 2-й пал. 50-х – 60-я г. навуковае літаратуразнаўства аб'ектыўна ацаніла ўклад «Узвышша» ў развіццё літаратуры, мастацкай культуры і эстэтычнай думкі Беларусі.

Беларуская асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў (БелАПП) створана ў лістападзе 1928 г. у выніку рэарганізацыі аб'яднання «Маладняк», усебеларускі з'езд якога (25–28.11.1928) абвясціў сябе 1-м з'ездам БелАПП. Статут прыняты 10.3.1929 г. Орган кіравання – праўленне і яго сакратарыят. Друкаваны орган – часопіс «Маладняк» (з № 12, 1928). Сябры: А. Александровіч, З. Астапенка, А. Астрэйка, С. Баранавых, І. Барашка, П. Броўка, П. Галавач, Ю. Гаўрук, І. Гурскі, А. Звонак, А. Куляшоў, М. Лынькоў, Б. Мікуліч, Р. Мурашка, А. Салагуб, Я. Скрыган, Ю. Таўбін, В. Таўлай, П. Трус, М. Хведаровіч, М. Чарот, С. Шушкевіч, Х. Шынклер і інш. Асацыяцыя мела рускую, літоўскую, польскую і яўрэйскую секцыі. Існавалі Бабруйская, Віцебская, Гомельская, Магілёўская, Мінская, Полацкая і інш. філіі, якія выдавалі свае зборнікі, альманахі, асобныя творы. 22.9.1930 г. філіі ліквідаваны, былі створаны літаратурныя гурткі, студыі пры буйных прадпрыемствах і калгасах. Мінская філія ператворана ў Мінскую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў (МінаПП), а Віцебская філія 19.3.1932 г. – у Віцебскую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў. У дзейнасці БелАПП вылучаюцца 2 этапы: 1928–30 і 1930–32. Да 30-х г. асацыяцыя праводзіла значную работу па стварэнню пралетарскай літаратуры, садзейнічала аб'яднанню літаратурных сіл, наладжванню сувязей з літаратурамі народаў СССР. Але на дзейнасці БелАПП адмоўна адбівалася тое, што яе кіраўніцтва дапускала моцнае адміністраванне ў дачыненні да членаў арганізацыі. БелАППская крытыка механічна пераносіла метадалогію філасофіі на мастацкую творчасць, прапагандуючы асаблівы дыялектыка-матэрыялістычны метада літаратуры. З пачатку 1930-х г. асацыяцыя стала правадніком ідэй РАПП з яе памылковымі тэорыямі і метадамі кіраўніцтва, дапускала праявы групаўшчыны, пагардлівых адносін да іншых арганізацый, прэтэндавала на кіруючую ролю ў беларускай літаратуры. Значную шкоду прычыніла вульгарна-сацыялагічная крытыка (Л. Бэндэ, А. Кучар, М. Аляхновіч і інш.). БелАПП спыніла дзейнасць у адпаведнасці з пастановай ЦК КП(б)Б «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый БССР» (27.5.1932 г.).

Крыніцы

Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5 т. Мн., 1984. Т. 1; Мн., 1986. Т. 3; Мн., 1987. Т. 4; Мн., 1987. Т. 5.

Літаратура:

1 Багдановіч, І. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Багдановіч. – Мн. : Беларуская навука, 2001. – 387 с.

2 Жыбуль, В. “...Паклаў пачатак беларускаму імажынізму” Пра Міхася Чарота і адну маскоўскую публіцыю // Роднае слова. – 2011. – № 10. – С. 6 – 8.

3 Грамыка, М. Гвалт над формай / М. Грамыка // Шляхі: Беларуская паэзія 20-30-х гг. – Мінск : Юнацтва, 1992. – 335 с.

4 Максімовіч, В. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку 20 стагоддзя . / В. Максімовіч. – Мн. : Аракул, 2000. – 351 с.

5 Ад беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» . // Узвышша. – 1927. – № 1. – С. 3.

6 Конан, Ул. Літаратурнае “Узвышша” ў кантэксце сусветнай культуры . / Ул. Конан // Скарыніч: літ.-наук. гадавік. – Вып. 4 / уклад. А. Каўка. – Мн. : “Беларускі кнігазбор”, 1999. – 240 с.

7 Максімовіч, В. Шыпшынавы край: Старонкі беларускай літаратуры 20-30-х гг. 20 ст. .: дапаможнік для настаўнікаў / В. Максімовіч. – Мн. : “ІВЦ Мінфіна”, 2002. – 160 с.

ТЭМА 2 ТВОРЧАСЦЬ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

- 1 Апавяданні К. Чорнага 1920-х.
- 2 Раман “Сястра”: жанр, праблематыка, паэтыка.
- 3 Паэтызацыя зямлі ў рамане К. Чорнага “Зямля”.
- 4 Праблематыка аповесці “Лявон Бушмар” К. Чорнага.
- 5 Раман “Бацькаўшчына”: асаблівасці хранатопнай мадэлі і сюжэтна-кампазіцыйнай структуры.
- 6 Раман “Трэцяе пакаленне” ў гісторыка-літаратурным кантэксце.
- 7 Праблематыка аповесці “Люба Лук’янская”.
- 8 Гуманістычны пафас, псіхалагізм і філасафічнасць апавяданняў К. Чорнага 1940-х
- 9 Філасофскае асэнсаванне лёсу беларусаў у рамане “Пошукі будучыні”
- 10 Сэнсавая напоўненасць паняцця Радзімы ў рамане “Вялікі дзень”
- 11 Філасофскі і гуманістычны змест рамана “Млечны шлях”.
- 12 Дзённік К. Чорнага.

Кузьма Чорны – постаць знакавая для беларускага прыгожага пісьменства. Яго творчасць мела надзвычайны ўплыў на развіццё нацыянальнай мастацкай свядомасці, вербальнай культуры беларускага народа ўвогуле. Спадчына К. Чорнага выключная па сваёй філасофскай

глыбіні. Пісьменнік не толькі вызначыў новы ўзровень мастацкага мыслення, шмат у чым пераўзыхадзіў нават да нашага часу, яго творчасць аказала значнае ўздзеянне на фармаванне светапоглядных асноў духоўнага жыцця беларускага народа ўвогуле.

Бадай, няма другога такога беларускага пісьменніка, які б здолеў так выразна выявіць нацыянальную ментальнасць і адначасова ўвабраць сусветныя мастацкія і культурныя каштоўнасці, адгукнуцца на іх і нават у нечым прадбачыць, апырэдзіць развіццё творчай думкі. Вывучэнне названай праблемы дазволіць паказаць не толькі тое, якім чынам адбывалася засваенне сусветнага мастацкага вопыту нашым прыгожым пісьменствам, але і тое, што дала ці магла даць наша літаратура сусветнай, развівайся яна ў нармальных умовах.

Выключная роля ў асэнсаванні праблемы: К. Чорны і сусветны мастацкі вопыт належыць А. Адамовічу (манаграфія “Маштабнасць прозы: Урокі творчасці Кузьмы Чорнага”). У рабоце “Здалёк і зблізку” даследчык пісаў: “...ніхто з сённяшніх празаікаў не “замахваецца” на тое, на што рашыўся Чорны: “пераварыць”, “пераплавіць” самых вялікіх (пісьменнікаў – А. М.)”. Сам вучоны бліскуча разгледзеў пераемнасць паміж творчасцю Ф. Дастаеўскага і К. Чорнага, Л. Талстога і К. Чорнага. У далейшым распрацоўкай гэтай праблемы плённа займаўся М. Тычына.

І. Чыгрын, Дз. Бугаёў, М. Стральцоў, Г. Тварановіч, М. Тычына пашырылі кантэкст даследавання, паставіўшы К. Чорнага поруч з М. Прустам, Дж. Джойсам, У. Фолкнерам, Ф. Кафкам, Э. Хэмінгуэем, Т. Манам, І. Андрычам, А. Камю. М. Тычына, ацэньваючы творы К. Чорнага ваенных гадоў, адзначае: “Гэта быў унікальны ў нашай культуры выпадак, калі пісьменнік ішоў паралельна, а то і апырэдзваў у мастацкім асэнсаванні 20 ст. сваіх замежных калег, пра многіх з якіх ён нічога не чуў і не ведаў (А. Камю, Т. Ман, І. Андрыч). Асобныя старонкі чорнаўскай прозы, вобразы, малюнкi, думкі ўспрымаюцца як мастацкае адкрыццё, як “успамін пра будучыню”.

Перыяд 20-х гадоў займае адметнае месца непасрэдна і ў творчасці Кузьмы Чорнага. Гэта час прыходу пісьменніка ў літаратуру, з’яўлення яго першых твораў, станаўлення пісьменніцкай індывідуальнасці, выпрацоўкі арыгінальнай мастацкай манеры. Творчы рух Кузьмы Чорнага ў гэты час адбываўся досыць натуральна, негатыўныя, вульгарызатарскія тэндэнцыі ў крытыцы і літаратуразнаўстве толькі пачыналі сябе праяўляць. Кузьма Чорны амаль адразу ж, пасля першых зборнікаў апавяданняў, вылучыўся ў кагорту вядучых беларускіх пісьменнікаў, стаў прызнаным майстрам слова. Яго творчасць мела істотны ўплыў на далейшае развіццё нацыянальнай літаратуры.

Змест ранніх апавяданняў Кузьмы Чорнага быў традыцыйным для савецкай літаратуры першых паслякастрычніцкіх дзесяцігоддзяў: супрацьпастаўленне жыцця дарэвалюцыйнага і паслярэвалюцыйнага (“На варце”), выяўленне мужнасці чырвонаармейцаў (“Будзем жыць”), барацьба новага са старым (“Маё дзела цялячае”), вітанне тых змен, пераўтварэнняў, якія несла Савецкая ўлада (“Жалезны крык”, “Свята працы і свету”), апісанне

шчаслівага жыцця пры новым ладзе (“Палявыя людзі”), характэрная для таго часу крытыка духавенства (“Заработак”, “Фэст”, “Папоўскі вялікдзень”), паказ сялянскай нянавісці да паноў (“Забойства”), усталяванне новых узаемаадносін паміж людзьмі (“Не хачу гэтак”).

Пачатак літаратурнай дзейнасці – гэта пошукі свайго стылю, творчага почырка. Аддаў даніну эксперыменту і Кузьма Чорны.

Аднак ужо ў першых творах можна заўважыць адзнакі самабытнай чорнаўскай манеры: дакладнасць, канкрэтнасць бачання, увагу да знешнепобытавых рэалій жыцця герояў, падрабязнасць у апісаннях. Апавяданне “Вераснёвыя ночы” з’яўляецца адным з лепшых у спадчыне не толькі Кузьмы Чорнага, але і ўсёй беларускай літаратуры. У гэтым творы гарманічна спалучаецца выяўленне знешніх рэалій жыцця герояў з паймаўскай выпісанымі чалавечымі характарамі. Гэта паказальная рыса мастацкай палітры пісьменніка ўвогуле. Прызайку ўдаецца перадаць сам настрой, атмасферу навакольнага асяроддзя, паказаць, як гэты настрой прыроды ўплывае на адчуванні галоўнай гераіні, Агаты. Пісьменніцкае майстэрства Кузьмы Чорнага асабліва праявілася ў выяўленні ўнутранага стану герояў, што дасягаецца праз надзвычай прадуманае, удалае выкарыстанне такога прыёму псіхалагічнага аналізу, як мова персанажа.

Нягледзячы на тое, што творы з першых зборнікаў прызайка (“Апавяданні”, “Срэбра жыцця”) можна вызначыць як падыходы да разумення чалавека, аднак ужо ў гэтых творах тэма чалавека, цікавасць да разнастайных праяў яго жыцця становіцца адной з вызначальных. Кузьма Чорны прапануе і пэўную светапоглядную канцэпцыю, канцэпцыю жыцця як радасці. Ён перакананы ў здольнасці людзей пераадолець, пазбавіцца ўсяго, што прымушае іх пакутаваць, не дае праявіцца здольнасцям. Побач з канцэпцыяй жыцця як радасці афармляецца канцэпцыя жыццябудаўніцтва.

Як вядома, Кузьма Чорны быў адным з тых пісьменнікаў, хто значна паглыбіў філасофскі, інтэлектуальны змест нашай прозы. А. Адамовіч адзначаў: “Мастак-мысліцель, мастак-інтэлектуаліст – да Кузьмы Чорнага такое вызначэнне асабліва стасуецца. “Жыццёвая філасофія” героя, “філасофскі падтэкст” – у адносінах да твораў Кузьмы Чорнага гэта не проста гучныя словы”.

Раннія апавяданні Кузьмы Чорнага перадаюць захапленне маладога пісьменніка жыццём, радасцю адкрыцця новага. У гэты час і афармляецца канцэпцыя жыцця як радасці: “...усё тое, што кругом напаўняе жыццё, ёсць нешта слаўнае, добрае, загэтым і дае яно радасць самому жыццю”, “вось хаджу я па зямлі, жыву – і ад гэтага радасць. Яна шырыцца, яна ва ўсім, што ёсць, яна напоўніць усё, уздыме чалавека ў яго захапленнях. Яна ў святомасці, што я існую і адчуваю ўсё”, “жыццё шырокае, яно само ў сабе, нават як факт ужо існавання – радаснае”.

Гэта думка з твора ў твор праходзіць у Кузьмы Чорнага. Сэнс жыцця пісьменнік бачыць у самім жыцці, у яго шматлікіх праявах. Прызачэнне чалавека, на думку Кузьмы Чорнага, – дзейнасць, стваральная праца,

“будаўніцтва жыцця”. Адпаведна, сімпатыі пісьменніка на баку людзей апантаных, няўрымслівых, якія жадаюць нешта сцвердзіць у жыцці.

У ранні перыяд дзейнасці Кузьмы Чорнага эксперыментальным характарам вылучаюцца апавяданні “Жалезны крык” і “Срэбра жыцця”. Пафас названых твораў адпавядаў заклікам некаторых тагачасных тэарэтыкаў на выяўленне ў творах мастацкай літаратуры “голосу эпохі” – грукату машын, жалеза і г.д. Пісьменнік імкнецца перадаць разнастайнасць жыцця, людское шматгалоссе, рух, дынаміку жыццёвага працэсу, спяшаецца занатаваць няўстойлівасць, зменлівасць розных малюнкаў, гукаў, галасоў, размоў, рэплік.

Паступова ў творах Кузьмы Чорнага павялічваецца аб’ём ахопу жыццёвага матэрыялу, ускладняецца праблематыка апавяданняў пісьменніка, праявіўшыся ў выпрабаванні сваіх герояў у розных сітуацыях, яго пачынаюць цікавіць узаемаадносіны паміж людзьмі, пытанні жыцця і смерці, сутнасці і прызначэння чалавека.

Глыбінёй роздумаў над жыццём, чалавекам вылучаюцца творы Кузьмы Чорнага другой паловы 20-х гадоў. Апавяданні са зборнікаў “Пачуцці”, “Хвоі гавораць” сталі этапнымі для беларускай прозы ў напрамку ўзмацнення яе філасофскага, інтэлектуальнага гучання.

У апавяданні “Вечар” Кузьма Чорны развівае думку пра значнасць і вялікасць чалавека. Праявіўшы перакананні, што ён павінен пазбавіцца ўсяго, што “псуе вялікае характэрнае чалавека”, ён “марыць спазнаць самыя глыбінныя рухі чалавечай псіхалогіі і свядомасці: “Ды яшчэ было жаданне непрыкметна душой увайсці ва ўсе таямніцы, што ў жывых істотах захаваны, увайсці ласкава і ціха, з чыстымі думкамі і адчуваннямі...”. З другога боку, творца ўсведамляе немагчымасць канчатковага разумення і вытлумачэння чалавека: “А чалавек – гэта ж свет, адна істота – неабхаватны прастор, і разглядай яго, калі ўмееш”.

Тэма роздумаў над жыццём – у цэнтры апавядання “Буланы”. Асноўная ідэя твору – ідэя кругавароту жыцця: паміраючы, істота дае сілы новаму жыццю. Гэта праблема разглядаецца героем апавядання ў трох аспектах: нежывое (пянчук), жывое (Буланы), “матэрыял для жыцця ад жыцця” (смерць Буланага Як вядома, у другой палове 20-х гадоў у светапоглядзе Кузьмы Чорнага адбыўся пэўны пералом, на змену матыву радасці прыходзіць матыв суму: “Галоўнае, што мучыць мяне з самых маладых год маіх, гэта пакуты чалавека на зямлі, якія ў нас яшчэ не знішчаны і за знішчэнне якіх мы ўсе цяпер змагаемся”. Гэты матыв і раней прысутнічаў у творах пісьменніка, але зараз ён становіцца адным з вызначальных. Скрызна тэма апавяданняў Кузьмы Чорнага са зборніка “Хвоі гавораць” – тэма пакут чалавека і чалавечага ўзаемаразумення.

Пісьменнік сцвярджаў каштоўнасць чалавека не толькі ў філасофскім, светапоглядным, псіхалагічным аспектах. Ён выступаў і супраць тых адносін да чалавечай асобы, што ўсталёўваліся ў грамадстве і якія ператваралі яе ў механізм для выканання пэўных задач, пазбаўлялі свабоды самавыяўлення. У апавяданні “Справа Віктара Лукашэвіча” з’яўляюцца вобразы “новых паноў”,

якія прыстасоўваюць рэвалюцыйныя лозунгі для ўласнай выгады. Такім чынам, апавяданні Кузьмы Чорнага 20-х гадоў разнастайныя па сваёй тэматыцы, глыбокія па змесце. Ужо ў гэтых творах афармляецца самабытнае чорнаўскае разуменне жыцця, сутнасці і прызначэння чалавека. Апавяданні пісьменніка істотна ўзмацнілі псіхалагічны напрамак у беларускай літаратуры. Кузьма Чорны значна пашырыў выяўленчыя магчымасці нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Менавіта з раманем “Сястра” даследчыкі звязваюць з’яўленне філасофскай прозы ў нашай літаратуры. У рамане асэнсоўваюцца такія пытанні, як сутнасць чалавека, характар і мэты яго імкненняў, узаемаадносіны паміж людзьмі. Зварот да падобнай праблематыкі сведчыў пра пасталенне беларускай мастацкай думкі, пра глыбіню, значнасць духоўных пошукаў Кузьмы Чорнага, рост яго таленту.

Будова рамана “Сястра” адпавядае жанравай прыродзе філасофскага твора. Галоўнымі героямі рамана з’яўляюцца інтэлігенты, людзі напружаных духоўных пошукаў. Яны паўстаюць як носьбіты пэўных уяўленняў пра чалавека. Героі твора амаль увесь час разважаюць, спрачаюцца паміж сабой адносна сутнасці чалавека, стаўлення да яго, прычым не толькі галоўныя. “Філасофскія” размовы вядуць і героі эпизадычныя. Гэта значыць, што ў рамане “Сястра” прысутнічае момант сутыкнення, супастаўлення поглядаў, пазіцый, “дыялог паміж свядомасцю герояў”, згодна з М. Бахціным.

Ідэю ўважліва-тактоўнага, гуманнага стаўлення да чалавека ўвасабляе Ваця Браніславец, нястомны шукальнік і праўдалюб: “Вялікімі пакутамі духу здабываў ён сам праз сябе сістэму сваіх духоўных паводзін на свеце...”. Герой адмаўляе прымус, гвалт над асобай, якую б форму гэты гвалт ні прымаў і якімі б словамі і мэтамі ні абумоўліваўся. Яго галоўным апанентам выступае Абрам Ватасон. Абрам перакананы ў неабходнасці правядзення жорсткай лініі, цвёрдасці, рашучасці пры выкананні справы. Кузьма Чорны не прымае гэтую жалезную цвёрдасць Абрама, бо яна прыгнятае чалавека. Ватасон не прымае ў разлік пачуцці чалавека, перакананы, што ў імя “ідэі” можна і трэба “пераступіць” праз іх, пайсці на нейкія ахвяры. Больш таго, ён упэўнены ў непазбежнасці і правамернасці такіх ахвяр.

У рамане “Сястра” пісьменнік звяртаецца да скразной у яго творчасці праблемы – праблемы суперажывання чалавека чалавеку, спагады, дапамогі. Адна з галоўных гераінь твора – Маня Ірмалевіч. Кузьма Чорны ўжо ў самым пачатку рамана акрэсліў сутнасць вобраза гераіні – чуласць, разуменне.

У рамане “Зямля” Кузьма Чорны звяртаецца да карэнных пытанняў народнага жыцця. Такая эвалюцыя ў творчым мысленні пісьменніка надзвычай паказальная. Ад асэнсавання сутнасці, прызначэння асобнага чалавека (апавяданні Кузьмы Чорнага, раман “Сястра”) ён прыходзіць да неабходнасці ўсведамлення першаасноў народнага быцця.

Сюжэт рамана “Зямля” Кузьмы Чорнага, здаецца, пазбаўлены мудрагелістай інтрыгі. Апісваецца жыццё адной вёсачкі, яе жыхары, тыя здарэнні, якія штодня адбываюцца з імі. Павольная плынь часу ўзрушваецца размовамі пра перамеры зямлі, прыездам каморніка. Гэтыя размовы

хвалююць сялян, але, па сутнасці, істотна не ўплываюць на размераную плынь іх жыцця. Яны працягваюць займацца звычайнай справай, апрацоўваюць зямлю, жэняцца і паміраюць. Па сутнасці, асноўным героем рамана і з'яўляецца народ, сялянская маса. У творы цяжка вылучыць галоўных і другарадных персанажаў.

Вызначальная асаблівасць рамана “Зямля” – падрабязнае апісанне размоў, спрэчак, будзённых заняткаў сялян. Такім чынам празаік жадаў давесці іх значнасць, каштоўнасць. Бо гэта тое, што суправаджае чалавека вёскі ад нараджэння да смерці, што складае яго жыццё. Таму і гаспадарчыя клопаты, і гутаркі, і канкрэтныя справы не могуць быць другараднымі, нязначнымі.

Твор Кузьмы Чорнага пазбаўлены спрошчанасці, павярхоўнага ўзнаўлення складаных сацыяльных працэсаў. Заможны чалавек (Юлік Барановіч, Сабастыян) падаецца аўтарам не як эксплуатаатар і прыгнятальнік, а як руплівы і сумленны працаўнік. І наадварот, Мацвей бедны, бо не хапае яму дбайнасці, кемлівасці У сваіх творах Якуб Колас і Кузьма Чорны звярнуліся да аднаго з лёсавызначальных пытанняў для народа – праблемы ўзаемаадносін селяніна і зямлі.

Перамеры зямлі, размовы пра пераўтварэнні ў рамане “Зямля” ў цэлым не парушаюць усталяванага парадку рэчаў. Намаганні галоўнага героя твора Алеся неяк перайначыць адладжаны стыль жыцця, на нашу думку, хутчэй праява ўласцівага чалавеку жадання новага, змен. У гэтым імкненні шмат ад прагі дзеяння, ад адчування і ўсведамлення сваёй моцы, маладой сілы. У многім такая рыса ў характары героя абумоўлена і аўтарскім падыходам да жыцця. Як вядома, адна з вызначальных тэндэнцый творчасці Кузьмы Чорнага 20-х гадоў – упэўненасць у паступальным характары жыццёвага працэсу, перакананне ў заканамернасці змен і неабходнасці для чалавека быць непасрэдным і актыўным чыннікам гэтага працэсу. І героі яго папярэдніх твораў – людзі няўрымслівыя, якія шукаюць выхад сваім сілам. Алесь – з іх шэрагу.

У рамане “Зямля”, апавяданнях Кузьмы Чорнага 20-х гадоў ХХ стагоддзя даволі адчувальныя прыкметы імпрэсіяністычнай паэтыкі. Імпрэсіянізм твораў празаіка – у шматфарбнасці, маляўнічасці апісанняў навакольнай рэчаіснасці, перадачы багацця непасрэдных уражанняў, “пачуццёвасці” вобразаў, жывапіснасці мовы, сюжэтнай пабудове, імкненні да максімальна дакладнага ўзнаўлення рэчаіснасці, раскрыцця разнастайнасці чалавечых пачуццяў, псіхалагічных нюансаў.

Пошукі Кузьмы Чорнага ў галіне паэтыкі, перанясенне акцэнта са знешнепадзейнага плана ва ўнутраны, перавага суб'ектыўнага псіхалагізму, уласцівыя для рамана “Сястра”, апавяданняў са зборніка “Пачуцці”, тыпалагічна супадалі з самымі сучаснымі тэндэнцыямі ў развіцці літаратуры – імкненнем да абнаўлення сродкаў мастацкай выразнасці, мадэрнізацыі эстэтычнай формы.

Аповесць “Лявон Бушмар” упершыню надрукавана ў 1929 годзе. Кузьма Чорны стварыў моцны мастацкі характар. Менавіта з аповесці “Лявон

Бушмар”, на думку А. Адамовіча, і “пачынаецца галерэя “чорнаўскіх” характараў-тыпаў”.

Пасля разгромных рэцэнзій на раман «Зямля» Кузьма Чорны піша твор, дзе павінна быць выкрыта псіхалогія ўласніка, чыё нежаданне ўступаць у калгас абумоўлена яго звярынай натурай, выхаванай умовамі жыцця адасоблена ад людзей. М. Мушынскі пісаў пра згубны ўплыў вульгарызатарскай крытыкі на творчасць Кузьмы Чорнага. Л. Корань адзначае, што, нягледзячы на агрэсіўную ідэалагічную апрацоўку, твор Кузьмы Чорнага атрымаўся не такім адназначным: «Калі мець на ўвазе першую частку твора, то Бушмар “перамог”, нягледзячы на шматлікія сабе “прысуды” з вуснаў аўтара і некаторых іншых герояў і гераінь аповесці. Неардынарны герой відавочна выбіўся з шэрагу, з навязанага яму мізэрнага сацыяльна-палітычнага кантэксту».

Ужо на першых старонках аповесці пісьменнік гаворыць пра знітаванасць Лявона Бушмара са сваёй зямлёю: «Ступаў ён моцна, але хада яго была лёгкаю, хоць і ўтомленаю, так, як ходзіць чалавек па роднай зямлі». Кузьма Чорны пастаянна падкрэслівае працавітасць Бушмара, яго гаспадарлівасць: «Калі льга было ад службы, вельмі ахвотна ішоў у гумно малаціць і тады ажываўся».

І, у адпаведнасці з сацыяльным заказам, пісьменнік увесь час нагадвае пра панурасць, звераватасць Бушмара. Бушмар – герой прыродны, з моцнай сілай пачуццяў. Для характарыстыкі героя пісьменнік выкарыстоўвае такі эпітэт, як “бура”.

У 30-х гадах Кузьма Чорны паспрабаваў стварыць цыкл раманаў пра жыццё беларускай нацыі на працягу гісторыі. У рамане “Бацькаўшчына” (1931) пошукі пісьменніка набываюць маштабнасць, дзеянне ў творы разгортваюцца на шырокім грамадскім фоне: дарэвалюцыйны час, першая сусветная вайна, дзве рэвалюцыі, белапольская акупацыя, усталяванне Савецкай улады. У рамане «Бацькаўшчына» (1931) пошукі пісьменніка набываюць маштабнасць, дзеянне ў творы разгортваюцца на шырокім гістарычным фоне: дарэвалюцыйны час, Першая сусветная вайна, дзве рэвалюцыі, белапольская акупацыя, усталяванне Савецкай улады. У творы глыбока даследавана пытанне пошукаў беларусамі сваёй зямлі, бацькаўшчыны, радзімы.

На аснове рамана «Бацькаўшчына» Кузьма Чорны ў 1932 годзе напісаў аднайменную п’есу.

Задача асэнсаваць чалавечае жыццё ў кантэксце гісторыі, стварыць «беларускія вобразы-тыпы сусветнага гучання» (Л. Корань) яднае беларускага празаіка з такімі класікамі сусветнай літаратуры, як А. Бальзак (эпапея «Чалавечая камедыя»), Т. Ман (раманы «Будэнброкі», «Чароўная гара» і інш.), У. Фолкнер (цыкл раманаў «Сага пра Ёкнапатофу»), І. Андрыч («Мост на Дрыне», «Траўніцкая хроніка», «Пракляты двор» etc). Гэтыя пісьменнікі паўстаюць таксама «інфарматарамі» (К. Выка) пра нацыянальнае жыццё для астатняга свету.

Так, у творах А. Бальзака і Т. Мана ўсеахопна адлюстравана жыццё адпаведна французскага і нямецкага грамадства. У цэнтры твораў І. Андрыча – гістарычны лёс сербскага народа. Творы У. Фолкнера – скрупулёзнае даследаванне нацыянальнай гісторыі, заснаванае на грунтоўным вывучэнні чалавека, суб’екта гэтай гісторыі, яго характару, учынкаў, паводзін, душэўных памкненняў, урэшце, забабонаў, прымхаў, інстынктаў. Кузьма Чорны ставіў перад сабой задачу даследаваць нацыянальны характар праз аналіз такіх катэгорый, як бацькаўшчына, уласнасць, закон, сваяцтва.

Кузьму Чорнага вылучае спецыфічнае эстэтычнае спасціжэнне рэчаіснасці і мадэляванне мастацкага свету. Паказальным для яго твораў з’яўляецца спалучэнне эпічнага пачатку з дакладнай перадачай пачуццяў, эмоцый, настрояў. Эпічнае апавяданне ў Кузьмы Чорнага чаргуецца з інтэлектуальнымі роздумамі, эмацыянальна-лірычнымі адступленнямі. Выразнымі ў творах Кузьмы Чорнага з’яўляюцца мадэрнісцкія адзнакі (зварот да тэхнікі плыні свядомасці ў 1920-я гады, наяўнасць рысаў імпрэсіяністычнай паэтыкі), што дае падставы гаварыць пра мадэрны рэалізм (тэрмін Ю. Борава) пісьменніка.

Вызначальны напрамак творчасці Кузьмы Чорнага 1940-х гадоў – асэнсаванне гістарычнага лёсу Беларусі. У раманах «Пошукі будучыні», «Млечны Шлях», «Вялікі дзень» Кузьма Чорны імкнецца спасцігнуць лёс нацыі праз ключавыя моманты гісторыі першай паловы ХХ стагоддзя.

Напружаны роздум над гістарычным лёсам нацыі, яго трагедычным характарам непазбежна прыводзіць да глыбокіх філасофскіх абагульненняў. Кузьма Чорны не фіксуе асобныя моманты нацыянальнай гісторыі, а імкнецца адшукаць, па словах І. Чароты, «інтэгральны змест руху нацыянальнага жыцця».

Найбольш поўнае ўвасабленне тэмы пошукаў беларусамі долі, радзімы, Бацькаўшчыны пададзена ў рамане «Пошукі будучыні». Перажыццё стварае тут маштабную карціну жыцця-быцця беларусаў, адкрывае, па словах Л. Корань, «цэлы беларускі свет».

Лёс Беларусі і беларусаў падаецца Кузьмой Чорным як трагічная містэрыя: «Выкіданне з хаты, марнаванне маладосці, смутак у старасці, вечнае выгнанне ў жыцці на родным месцы». Такі лёс суджаны не аднаму пакаленню беларусаў: «Яны абое належалі да таго пакалення, якое не ведала сапраўднага маленства. Але затое перад імі стаяла ўжо іхняя маладосць. А каб хто сказаў, што другое пасля іх пакаленне (іх дзеці) ўжо і маладосці мець не будуць, што іх маладосць з’есць чужы прышэлец?».

Геаграфічнае становішча нашай краіны паўплывала на тое, што самыя разбуральныя войны ХХ стагоддзя прайшлі праз Беларусь. Кузьма Чорны пастаянна звяртаецца да гэтай акалічнасці ў сваіх раманах 1940-х гадоў, гаворыць пра жахі шматлікіх разбурэнняў Першай і Другой сусветных войнаў, рэвалюцый, белапольскай акупацыі. «Тут жа і немцы былі, і палякі былі... А кожны прышэлец ідзе на чужую зямлю не на тое, каб што-небудзь прынесці ёй, а каб сабе з яе ўварваць».

Слушную заўвагу на гэты конт зрабіла Л. Корань: «Кузьма Чорны ніколі нідзе не піша ні пра якую з войнаў і рэвалюцый XX стагоддзя, якія руйнавалі беларускі “пасад між народамі”, як пра канкрэтную катэгарычную вежу ў гісторыі, як пра нейкі якасны зрух на шляху чалавецтва. Для Кузьмы Чорнага гэтыя з’явы – заўсёды ў масоўцы, гэтыя катастрофы апаноўваюць беларускага селяніна гэтак няўхільна і бадай што рэгулярна, што ён фіксуе толькі іхнюю сутнасць і вынікі ў сваім лёсе: бежанства, страта дома, смерць блізкіх, пакуты дзяцей». Даследчыца называе пісьменніка мастаком, які «генеруе дынамічныя, “доўгатэрміновыя”, пасіянарныя мастацкія ідэі»: «Кузьма Чорны геніяльна вычуў духоўную траўму ў менталітэце беларуса XX ст. пасля вякоў нацыянальнага ды сацыяльнага гвалту на мяжы генацыду».

Вялікі мастак валодае здольнасцю абвостранага пачуцця часу. Кузьма Чорны – выразны прадстаўнік свайго часу, супярэчлівага, трагічнага. Трагічнае – дамінанта светаадчування пісьменніка, што яднае яго з вядучымі прадстаўнікамі сусветнай літаратуры і філасофіі XX стагоддзя. Той настрой, што пануе ў раманах пісьменніка, нават раманах 1930-х гадоў, далёкі ад аптымістычнага. Наадварот, творы Кузьмы Чорнага хутчэй трагедыйнага гучання, яны літаральна насычаны чалавечымі трагедыямі. У творах празаіка мала герояў-аптымістаў, герояў, задаволеных жыццём.

У творы глыбока даследавана пытанне пошукаў беларусамі сваёй зямлі, бацькаўшчыны, радзімы. Марай галоўнага героя твора, Леапольда Гушкі, з’яўлялася мара пра ўласны куток зямлі, які б даваў магчымасць пракарміць сям’ю, не цярпець абразы ад паноў. Гушка, разам з сям’ёю, доўга і пакутліва ідзе да сваёй мары, церпіць нястачу, падман, але, нягледзячы на сваю цягавітасць, працавітасць (“Ён усё на сваіх плячах вынесе! Ён усё зробіць! Разам з ім усё, што трэба, каб жыць, набудзецца”) жаданай мары не дасягае.

Кузьма Чорны пераканальна паказвае значэнне зямлі для селяніна і, больш шырока, Бацькаўшчыны, свайго, сваёй зямлі, радзімы для чалавека. Без Бацькаўшчыны не можа быць ні жыцця, элементарнага існавання, ні дабрабыту, ні спакою, ні будучыні. Але за ўсё гэта, за Бацькаўшчыну трэба змагацца, трэба ўсё гэта адстойваць. Такі пафас рамана Кузьмы Чорнага.

Творы Кузьмы Чорнага 1940-х гадоў сведчаць, што вызначальным напрамкам, па якім рухалася думка пісьменніка ў гэты час, было асэнсаванне лёсу беларусаў ў Гісторыі і Часе. Раманы “Пошукі будучыні”, “Млечны Шлях”, “Вялікі дзень” – вынік глыбокага і напружанага роздуму над беларускім лёсам. Глыбокага – таму што ў гэтых творах надзвычай грунтоўна, маштабна асэнсоўваецца гістарычны лёс Беларусі, пакутлівая пошукі беларусамі свайго месца ў жыцці, сваёй долі, сваёй зямлі. Тое, што гэтыя пошукі былі сапраўды пакутлівымі, Кузьма Чорны пераканаўча паказаў у раманах “Бацькаўшчына”, “Пошукі будучыні”, “Млечны Шлях”, “Вялікі дзень”. А пра тое, што і пошукі самога пісьменніка былі пакутлівымі, сведчаць напружанасць, боль, уласна перажыты, з якім Кузьма Чорны апісвае і пякельную працу селяніна, і “ўкрадзенае маленства” некалькіх пакаленняў беларускіх дзяцей.

Беларускія філосафы традыцыйна называюць два фактары, вызначальныя ў станаўленні нацыянальнага характару: ваеннае мінулае і грунтоўнасць сялянскага побыту. Абодва гэтыя фактары асэнсоўваюцца ў раманах Кузьмы Чорнага “Пошукі будучыні”, “Вялікі дзень”.

Раман “Пошукі будучыні” напісаны сталым майстрам. Тут усё зладжана, прадумана, выверана. Письменнік дасягае выключнай скандэнсаванасці думкі, напружанасці пачуцця. Раман сведчыць пра надзвычайную глыбіню таленту пісьменніка. У рамана “Пошукі будучыні” столькі тэм, праблем, што хапіла б на некалькі твораў: і маштабнасць ахопу падзей (дзве сусветныя войны, рэвалюцыя, падзелы і ўз’яднанне Беларусі), і глыбіня філасофскіх разважанняў над жыццём, чалавечымі ўзаемаадносінамі, узаемаадносінамі паміж мужчынам і жанчынай; і тэма дзяцінства, і разважанні над спецыфікай Беларускага Шляху, і дакладныя апісанні нацыянальнага побыту і светапогляду.

Кузьма Чорны шмат і пераканаўча гаворыць у рамана “Пошукі будучыні” пра значэнне, сутнасць Бацькаўшчыны. Надзвычайнай выразнасці дасягае Кузьма Чорны ў асэнсаванні традыцыйнай, балючай для яго тэмы скрадзенага маленства. Менавіта так называецца і адзін з раздзелаў рамана. Нездарма Кузьма Чорны пачынае твор ад уласнага імя, узгадвае ўласна перажытае.

Думка пісьменніка скіравана на асэнсаванне гэтага ўплыву катастроф (войнаў, рэвалюцый, разбурэнняў) на ментальнасць, светаадчуванне беларусаў. Таму Кузьма Чорны так падрабязна апісвае жахі разбурэнняў, татальнае знішчэнне жыцця, уласнай жыццёвай прасторы.

Творы Кузьмы Чорнага 40-х гадоў – гэта, па словах М. Тычыны, “філасофскае асэнсаванне эпохі”. Раманы “Пошукі будучыні” і “Вялікі дзень” працягвалі магістральную тэму творчасці пісьменніка – імкненне беларускай нацыі да самавызначэння. Акрамя таго, у названых творах надзвычай моцна прагучала тэма Добра і Зла, выпрабаванне на чалавечнасць падчас вялікіх гістарычных зрухаў. У гэтых творах мы наглядаем непрыхаваную палеміку з нямецкім філосафам, яго ідэяй “Звышчалавека”, дакладней, тым натуралістычным і пазітывісцкім разуменнем гэтай ідэі, якім скарысталася фашысцкая ідэалогія. Маладзейшы Густаў Шрэдэр – носьбіт такой ідэалогіі.

“Млечны шлях” – завершаны філасофскі раман экзістэнцыяльнага плана, дзе беларус асэнсоўваецца “сярод сваіх еўрапейскіх суседзяў” (Кузьма Чорны). У рамана Кузьма Чорны спрабуе дашукацца да дна чалавека, высветліць, наколькі чалавек з’яўляецца разумнай істотай, колькі чалавечага ў чалавеку. Уражаны зверствамі фашыстаў, пісьменнік імкнецца высветліць, ці засталася што чалавечае ў тых, хто прыйшоў забіваць, рабаваць.

Разважаючы ў творах ваеннай пары пра лёс беларускага народа і чалавецтва, Кузьма Чорны стварыў сапраўдны філасофскі раман. А. Адамовіч даў бліскучы аналіз гэтаму рамана, вызначыўшы яго як “раман-мадэль”, раман-“эксперымент”, разгледзеў гэты раман беларускага праяіка ў агульным кантэксце з творамі Ф. Дастаеўскага і Ф. Кафкі, а таксама ў

суаднесенасці з імёнамі А. Камю, І. Янеска, У. Фолкнера, Кабо Абэ (Адамовіч А. Маштабнасць прозы).

Акрамя таго, у творах Кузьмы Чорнага 1940-х гадоў надзвычай моцна прагучала тэма Добра і Зла, выпрабавання на чалавечнасць падчас вялікіх гістарычных зрухаў. Такім чынам, беларуская літаратура ў асобе Кузьмы Чорнага імкнецца спасцігнуць духоўна-маральны аспект ключавых гістарычных падзей свайго часу.

Літаратура:

1. Адамовіч, А. Здалёк і зблізку / А. Адамовіч. – Мн. : Маст. літ., 1976. – 623 с.
2. Адамовіч, А. Маштабнасць прозы / А. Адамовіч. – Мн. : Маст. літ., 1972. – 198 с.
3. Бугаёў, Дз. Дасягнутае і страчанае / Дз. Бугаёў // Полымя. – 1993. – № 4. – С.226 – 251.
4. Жураўлёў, В. П. На шляху духоўнага самасцвярджэння / В. Жураўлёў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1995. – 160 с.
5. Корань, Л. Цукровы пеўнік : Літ.-крыт. арт. / Л. Корань – Мн. : Маст.літ.,1996. – 286 с. Мельнікава А, Беларуская літаратура XX ст. ў еўрапейскім кантэксце: Курс лекцый /А. Мельнікава. – Гомель, УА «ГДУ імя Ф. Скарыны», 2007. – 126 с.
6. Мельнікава, А. Паэтыка твораў Кузьмы Чорнага / А. Мельнікава. – Манаграфія. – Гомель, УО «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Франціска Скарыны», 2008. – 186 с.
https://elib.gsu.by/bitstream/123456789/16193/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B0%D1%8D%D1%82%D1%8B%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%9E_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D1%8C%D0%BC%D1%8B_%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%B0.pdf
7. Мельнікава, А. М. Нацыянальна-светапоглядныя каардынаты беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя / А. М. Мельнікава ; навук. рэд. І. Ф. Штэйнер. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – 214 с.
<https://elib.gsu.by/bitstream/123456789/5568/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82%20%d0%a2%d1%8d%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d0%bc%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%96.pdf>
8. Мельнікава, А. М. Чалавеказнаўчы патэнцыял твораў Кузьмы Чорнага // Известия ГГУ. – 2021. –№ 1.
https://vesti.gsu.by/2021/vesti_gsu_2021_1.pdf#page=117
9. Мельнікава, А. М. Топас дому ў беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя // Topos domu w literaturach i językach wschodniosłowiańskich : studia pod. red. J. Dziedzic, A.Sakowicz, A. Alsztyniuk.

– Białystok : wyd. UwB, 2017. – С. 121–130.
<https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/11220>

10. Стральцоў, М. Выбранае : Проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў; прадм. А. Адамовіча. – Мн. : Маст. літ., 1987. – 607 с.

11. Тычына, М. Кузьма Чорны / М. Тычына // Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей: у 4 кн. Кн. 3: 1917-1941 / І. С. Шпакоўскі [і інш.] – Мн. : Навука і тэхніка, 1994. – С. 353 – 392.

12. Тычына, М. Цана прароцтваў / М. Тычына // Кузьма Чорны. Выбраныя творы / уклад. і прадм. М. Тычына; камент. М. Тычына, Я. Янушкевіч. – Мн. : “Беллітфонд”, 2000. – С. 5 – 24.

13. Чыгрын, І. П. Крокі: Проза "Узвышша" . / І. Чыгрын. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 144 с.

Тэма 3 Творчасць КАНДРАТА КРАПІВЫ

1 Кандрат Крапіва – адзін са стваральнікаў беларускай сатыры

2 Сатырычныя паэмы К. Крапівы

3 Сатырычныя апавяданні К. Крапівы

4 Раман “Мядзведзічы”: праблемнае поле

5 Рэаліі эпохі калектывізацыі ў п’есе “Канец дружбы”

6 Драма “Партызаны”: праблематыка і мастацкая спецыфіка.

7 “Хто смяецца апошнім”: праблематыка і мастацкая спецыфіка.

8 Фантастычная камедыя “Брама неўміручасці”

Нарадзіўся Кандрат Крапіва (1896–1991) (Кандрат Кандратавіч Атраховіч) 22 лютага (5 сакавіка) 1896 г. у вёсцы Нізок Уздзенскай воласці Ігуменскага павета Мінскай губерні ў сялянскай сям’і. У 1913 г. экстэрнам здаў экзамены на званне народнага настаўніка. У жніўні 1915 г. мабілізавалі ў царскую армію. К канцу вайны К. Атраховіч даслужыўся да звання капітана. Быў дэмабілізаваны з войска як настаўнік. Мабілізаваны ў жніўні 1920 г. у Чырвоную Армію.

У 1939 прымаў удзел у вызваленні Заходняй Беларусі, удзельнічаў у фінскай ваеннай кампаніі, з чэрвеня 1941 г. – ваенны журналіст у франтавых газетах «Красноармейская правда» і «За Савецкую Беларусь». Быў адказным рэдактарам газеты-плаката «Раздавім фашысцкую гадзіну».

У пасляваенны час – загадчык сектара, дырэктар Інстытута мовазнаўства, віцэ-прэзідэнт АН Беларусі.

Кандрат Крапіва – паэт-сатырык, празаік, драматург. Пад абстрэл крапівінскай сатыры трапляла пустазвонства («Плеткары», 1922), лягота («Год Сцяпана-лайдака», 1923), хабарніцтва («Дай ды дай», 1922), бескультур’е («Грышча», 1922), знахарства («Вось такія дактары вымуць душу без пары», 1923; «Калі церці, дык да смерці», 1924), пратэксцыянізм («Каго мне ўзяць за кума», 1923), забабоны («Дзве кумы», 1923), сквапнасць

(«Дзяльба сенакосу», 1923), праблема п'янства («Самагоначка», 1922, «Ратуйце», 1922). У духу часу крытыкавалася рэлігія («Новая ексенія» (1922), «Малітвы па-беларуску» (1923) і інш.). Крытыкуючы многае адмоўнае ў рэчаіснасці 1920-х гг., К. Крапіва разам з тым заступаўся за родную мову (верш «Шчыраму лаціністу» (1922). Пытанні творчасці закраналіся ў вершах «Прагулка на Парнас» (1923), «Муза падвяла» (1923), «Едзе крытык малады» (1932) і некат. інш. Сатырычныя вершы пісаліся К. Крапівой і ў час Вялікай Айчыннай вайны Сярод франтавікоў і партызанаў вялікай папулярнасцю карысталіся вершы «Лісі хвост і воўчы клык» (1941), «Развітанне сына» (1941), «Зброю к бою» (1941), «Фрыцавы трафеі» (1941), «Біблія людаеда» (1942), «Гебельс брэша – вецер носіць» (1943), «Янка і Карла» (1944), «Гітлер Марце пагражае, чаму Марта не раджае» (1944).

Вялікага поспеху дасягнуў як байкапісец: «Вол і Авадзень» (1923), «Дзед і Баба» (1925), «Мандат» (1925), «Сука ў збане» (1925), «Каршун і Цецярुक» (1926), «Угоднікі-маўчальнікі» (1926), «Дыпламаваны Баран» (1926), «Чорт» (1927), «Саманадзейны Конь» (1927), «Зубы» (1927), «Сава, Асёл ды Сонца» (1927), «Жаба ў каляіне» (1927), «Нянька» (1927), «Мядзведзі» (1927), «Дэкрэт» (1928), «Махальнік Іваноў» (1928), «Кувада» (1929), «Генетычны ход, або Асёл у палоску» (1931), «Тата-Заяц» (1935). Пасля ВАВ з'явіліся такія байкі, як «Лётчык і Блыха» (1949), «Поп і Папугай» (1949) і інш.

Сатырычныя паэмы. «Біблія» (1926). Паэма бурлескна-травесцыйнага плана. Паэма «Шкірута» прысвечана падзеям грамадзянскай вайны. У гэтым творы К. Крапіва зашыфраваў шмат палемічных выпاداў супраць былых сваіх сяброў па літаратурнаму аб'яднанню «Маладняк». Паэма «Хвядос – Чырвоны нос».

Празаічныя творы. «Пад грукат колаў» (1926), «Падарожнае» (1926), «Ліха яго разбярэ» (1927), «Снег ідзе» (1927), «Гарэлік і яго жонка» (1928), «Здаў экзамінт» (1923), «Каровін мужык» (1923), «Як ён стаў бязбожнікам» (1924), «Людзі-суседзі» (1928), «Мой сусед» (1927), «Каб кнігам ды ногі!» (1933), «Пачатак шчасця» (1935), «З новым шчасцем» (1935), «Дзяніс Сырамаха» (1936), «Каб весела было» (1936), «Жывыя і мёртвыя» (1936).

Раман «Мядзведзічы», яго навелістычная структура. Калектыўны вобраз беларускага сялянства пярэдадня калектывізацыі.

Драматургія. «Канец дружбы» (1932). Трагічныя перыпетыі сацыяльна-палітычнага жыцця Беларусі пачатку 1930-х гадоў.

Драма «Партызаны» (1937). Сатырычная камедыя «Хто смяецца апошнім» (1939) як твор гэты камедыйна-сатырычны, з элементамі карыкатуры і нават гратэску. Майстэрства Крапівы-драматурга.

«Проба агнём», «Валодзеў гальштук».

Сатырычная камедыя «Мілы чалавек» (1945).

Лірычная камедыя «Пяюць жаваранкі» (1950).

Фантастычная камедыя «Брама неўміручасці» (1972).

Псіхалагічна драма «На вастрыі» (1982).

Крыніцы

Лаўшук С.С. Кандрат Крапіва // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 282-329.

ТЭМА 4 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА

(1899—1975)

- 1 Праблематыка і мастацкія асаблівасці зборнікаў “Апавяданні”, “Гой”.
- 2 Творчасць 1930-х гадоў.
- 3 Раман “На чырвоных лядах”: праблемнае поле.
- 4 Праблематыка рамана “Векапомныя дні”.

Нарадзіўся Міхась Ціханавіч Лынькоў 18 (30) лістапада 1899 г. у вёсцы Зазыбы Віцебскага павета Віцебскай губерні (цяпер – Лёзненскі раён Віцебскай вобласці) у сям’і чыгуначнікаў. Закончыў двухкласную школу пры Рагачоўскай настаўніцкай семінарыі, а потым і саму семінарыю (1917). У час нямецкай акупацыі (1918) быў адным з арганізатараў ліпніцкага партызанскага атрада. У 1919–1922 гг. служыў у Чырвонай Арміі. Пасля дэмабілізацыі працаваў настаўнікам у мяст. Свержань Рагачоўскага раёна. Быў актыўным селькорам, дасылаў карэспандэнцыі ў бабруйскую акруговую газету «Камуніст». У 1925 г. стаў супрацоўнікам гэтай газеты. М. Лынькоў арганізаваў Бабруйскую філію «Маладняка» і кіраваў яе дзейнасцю. У 1930 г. пераехаў на сталае жыхарства ў Мінск. Працаваў у Дзяржаўным выдавецтве, паралельна кіраваў літаратурным аб’яднаннем БелАПП. З 1938 па 1948 гг. быў старшынёй праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі. У 1939 г. удзельнічаў у паходзе ў Заходнюю Беларусь. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. У 1941—1942 гг. рэдагаваў франтавую газету «За Савецкую Беларусь» (выходзіла на Заходнім, Цэнтральным і Бранскім франтах). У 1943—1946 і ў 1949—1952 гг. узначальваў Інстытут літаратуры, мовы і мастацтва АН БССР. Акадэмік АН Беларусі. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР імя Я. Коласа. Народны пісьменнік Беларусі (1962). Памёр М.Ц. Лынькоў 21 верасня 1975 г.

Найбольш вядомы М. Лынькоў як майстра малой эпічнай формы. Менавіта ў жанрах апавядання і навелы выявіўся талент гэтага пісьменніка.

Першым праявіў творам М. Лынькова стала апавяданне «З пражытых год» (1926), сам заглавак якога паказвае на яго нарысавы характар і аўтабіяграфічнае паходжанне зместу. Можна меркаваць, што і некаторыя іншыя апавяданні пісьменніка ранняй пары нясуць адзнакі перажытага самім аўтарам, як, напрыклад, апавяданне «Гой» (1926).

У апавяданні «Гой» увасоблена актуальная для паслярэвалюцыйнага жыцця ідэя дружбы народаў, у ім асуджаецца шкоднасць рэлігійнай, побытавай і псіхалагічнай ізаляцыі людзей адной веры, адной нацыі ад іншых. «Гой», як і многія іншыя творы пісьменніка ранняга перыяду, мае

тыповы «маладнякоўскі» зачын: «І плакала Рыва...». Тут у кампазіцыйнай інверсіі выявілася ўстаноўка на нечаканасць успрыняцця і пачуццёвую насычанасць – тыповыя адзнакі стылістыкі «маладнякоўскай» прозы.

Апавяданні «У мястэчку», «Журавель мой, журавель...» (1928).

У апавяданнях «Маньчжур» (1928) і «Кларнет» (1928) музыка выступае як надзея на збавенне ад забойчай прозы жыцця і як чаканне радасных перамен.

«Над Бугам» (1927). Паглыбленне псіхалагічнага раскрыцця характару персанажаў.

Апавяданне «Саўка-агіцірнік» (1932): праблема калектывізацыі.

Змест апавяданняў М. Лынькова ваенных гадоў – тыповае эмацыяльна-публіцыстычнае выяўленне глыбокіх узрушэнняў савецкага народа і яго літаратуры таго часу, асабліва першага перыяду вайны.

Апавяданні М. Лынькова «Васількі» (1942) і «Астап» (1943), «Ірына», «Дзіцячы башмачок», «Недапетыя песні», «Пацалунак» (усе – 1942).

Аповесць (часта яе даследчыкі вызначаюць як раман) «На чырвоных лядах» (1933). Мазаічная жанрава-стылявая будова аповесці. Кожны яе раздзел нібы асобная навела.

Аповесці для дзяцей «Пра слаўнага ваяку Мішку і яго слаўных таварышоў» (1935) і «Міколка-паравоз» (1936).

Раман ў чатырох кнігах «Векапомныя дні» (1949-1956). Раман прысвечаны партызанскай барацьбе і жыццю людзей на акупіраванай тэрыторыі Беларусі.

Крыніцы

Каваленка В.А. Міхась Лынькоў // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 370-412.

Тэма 5. ТВОРЧАСЦЬ. УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ

(1900–1976)

1 Асоба і лёс Ул. Дубоўкі.

2 Паэтыка вершаў Ул. Дубоўкі.

3 Лірычна-эпічны лад і драматызм зместу ў паэмах “Крычаўская спакуса” і “Браніслава”.

4 Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы.

5 Творчасць пасля 1958 года.

Уладзімір Мікалаевіч Дубоўка нарадзіўся 2 (15) ліпеня 1900 г. у в. Агароднікі Вілейскага павета Віленскай губерні (зараз – Пастаўскі раён Віцебскай вобласці) у сям’і селяніна. Вучыўся ў Маскоўскім універсітэце, Вышэйшым літаратурна-мастацкім інстытуце імя В. Брусава, які скончыў у 1924 г. Член літаратурна-мастацкай арганізацыі «Маладняк» ад часу яе ўзнікнення (1923): быў адказным сакратаром Цэнтральнага Бюро (ЦБ), рэдагаваў часопіс «Беларускі піянер». У 1925 г. разам з А. Бабарэкам, К.

Чорным, К. Крапівой, З. Бядулем, Я. Пушчам увайшоў у ініцыятыўную групу па арганізацыі літаратурна-мастацкага аб'яднання «Узвышша». Быў у складзе рэдкалегіі часопіса «Узвышша». Хоць пастаянна жыве ў Маскве, але прымае актыўны ўдзел у беларускім літаратурным руху.

Паэт валодаў выключным талентам. Пра незвычайны творчы патэнцыял Ул. Дубоўкі сведчыць той факт, што сам Я. Купала паэзію Ул. Дубоўкі ставіў на парадак вышэй за ўласную («У паэзіі я – Дзержавін, Дубоўка – Пушкін»). Многія лічылі паэта геніем. Ул. Дубоўка з'яўляўся лідарам літаратурнай моладзі таго часу. Значныя дасягненні Ул. Дубоўкі ў мадэрнізацыі эстэтычнай формы беларускай літаратуры 20-х гадоў ХХ ст. Творчасць Ул. Дубоўкі – адна з самых адметных з'яў у беларускай паэзіі 20-х гадоў ХХ ст.

Ул. Дубоўка як асоба. Выказванні нашых пісьменнікаў і крытыкаў адносна асобы Ул. Дубоўкі («Рыцар праўдалюбства», «Прыклад смеласці, годнасці, рыцарскага служэння», «Яму, песняру палыновага краю, было наканавана выводзіць бяспамятных з палону абыякавасці...» (Л. Дранько-Майсюк).

Спецыфіка грамадскай і літаратурнай сітуацыі 20-х гадоў ХХ стагоддзя, акалічнасці асабістага лёсу паэта, іх уплыў на творчасць («Калісьці ж быў і я паэтам, // Ды пакрышаны талент і рыфмы»). Тым не менш выніковы жыццяпіс Ул. Дубоўка назваў «Сярод добрых людзей».

Паралелі паміж лёсам, спецыфікай таленту М. Багдановіча і Ул. Дубоўкі.

Наватарскі характар лірыкі Ул. Дубоўкі, пра што сведчылі ўжо самі назвы зборнікаў («Строма», «Там, дзе кіпарысы», «Трысцё», «Credo», «Наля»).

Філасофская скіраванасць паэзіі Ул. Дубоўкі, майстэрства гукавой інструментоўкі, рытмічная гнуткасць радка Ул. Дубоўкі, культура рыфмы, валоданне так званымі фармальнымі прыёмамі, надзвычайная асацыятыўнасць паэзіі, метафарычнасць («журавінамі плача восень», «я за радзіму песнямі малюся»). Вершы Ул. Дубоўкі і меладычныя магчымасці беларускай рапсоды (некаторыя з ранніх паэм Ул. Дубоўка называў «мелодыямі», а крытыкі – «дзеяпеснямі»).

Каардынаты творчых пошукаў Ул. Дубоўкі. Канцэпцыя Хараства ў паэзіі Ул. Дубоўкі, матывы апалонаўскай лірыкі; інтымная лірыка Ул. Дубоўкі («Што складаць пра каханне вершы», «Кармазынам асмужаны», «Палыны пасівелі на ўзгорку», «Ты руку сваю забінтавала», «Калі вусны шапталі – не трэба»). Працяг багдановічаўскага эрасу.

Патрыятычны пафас паэзіі Ул. Дубоўкі («У песнях я на Беларусь малюся, // Як моліцца ля возера трысцё», «Пакуль душу ў песнях не раздам, // Не кіну толькі Беларусі»); грамадзянская мужнасць Ул. Дубоўкі; прарочыя моманты яго паэзіі.

Роля Ул. Дубоўкі ва ўзбагачэнні выяўленчых магчымасцей беларускай паэзіі.

Асаблівай увагі патрабуюць навацыі Ул. Дубоўкі ў галіне формы.

1. Абнаўленне жанравых форм: вершы з заўвагамі («Крыху восені і жменька кляновых лістоў»), прадмовы ў вершах і прозе, лірычная споведзь, дыялогі-спрэчкі аўтара з чытачамі, спрэчкі саміх герояў.

2. Драматызацыя жанру паэмы (“Браніслава”, трыпціх «Кругі», «Штурмуйце будучыні аванпосты», «І пурпуровых ветразей узвівы»).

3. Абнаўленне выяўленчых магчымасцей беларускай паэзіі, паэтычнага сінтаксісу, слоўніка, літаратурнай мовы (уведзеныя Ул. Дубоўкам словы *адлюстроўваць, мілагучны, мэтазгодны, дабрабыт, ажыццяўленне, цемрашал*), графікі (распрацаваў праект літар для Дз, Дж).

4. Прыналежнасць паэмнай структуры Ул. Дубоўкі да мадэрнісцкай мастацкай парадыгмы. Ул. Дубоўка ўключае ў тэкст паэм фальклорныя матэрыялы (байкі, легенды, сказы). Выкарыстанне міфа-фальклорнага матэрыялу, па меркаванню В. Максімовіча, дазваляе гаварыць пра “пазакантэкст” твора, “другі ўзровень” твора, пра “культуратворчасць як асобы від мастацкага мыслення і мастацкай рэфлексіі”. І далей даследчык працягвае: “Культуратворчасць становілася адмысловай умовай падключанасці да сусветнай культурнай традыцыі...”. Таксама неабходна падкрэсліць блізкасць паэтычнага мыслення Ул. Дубоўкі да “новых тэндэнцый ў літаратуры, якія напрамую звязаны з працэсамі актывізацыі суб’ектыўнага волевыяўлення мастака” (В. Максімовіч).

Апалогія Красы як адзнака мадэрнісцкага мастацтва.

5. Паэмы Ул. Дубоўкі як увасабленне тэорыі ўзвышэнства ў галіне стылю: “тварэнне новых форм”, “эксперыменты па кампазіцыі”, музычнасці мовы, сказавай фразеалогіі, “эксперыменты па аднаўленні паэтычнай лексікі шляхам новага асэнсавання слоў і надання ім новых функцый, вызначаных новым светаадчуваннем” (А. Бабарэка).

Тэорыя “кантраснага вобраза”. Менавіта на кантрасным прынцыпе і пабудаваны эксперыментальныя паэмы Ул. Дубоўкі: спрэчка Лірыка і Матэматыка – асноўны кампазіцыйны прыём паэмы “І пурпуровых ветразей узвівы...”, Пасажыра і Кандуктара – паэмы “Штурмуйце будучыні аванпосты”. Трэба адзначыць, што кантрасны вобраз атрымаў шырокае распаўсюджанне ў сусветнай паэзіі (П. Элюар, Л. Арагон, Р. Дэснос, творчасць сюррэалістаў).

Дысметрычны верш як адна з форм праяўлення эксперыментатарства.

Праблематыка і архітэктоніка паэм Ул. Дубоўкі. Раннія паэмы (“Студэнт”, “Бра...гінь”, “Кляновыя лісты”, “Браніслава” як “цыклы мелодый-вершаў (М. Арочка);

Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы: наватарства і архітэктоніка паэм “Кругі”, “Штурмуйце будучыні аванпосты”, “І пурпуровых ветразей узвівы”.

Ул. Дубоўка значна ўзбагаціў паэму ў фармальных адносінах. Мэта: пашырыць выяўленчыя магчымасці беларускай паэзіі, перадаць “дух часу”. Трыпціх аб’яднаны адзінствам мастацкай задумы. М. Арочка: “Гэта своеасаблівая трылогія паэм, структурна асэнсаваная на адзіных, удала знойдзеных наватарскіх прынцыпах формабудовы”.

Паэма “Кругі” як філасофскі роздум аб хуткаплыннасці часу, адвечным руху жыцця, яго супярэчнасцях, прызначэнні мастацтва. Задумана як шэраг колаў з адным цэнтрам (асоба аўтара). Вялікі круг – лірычны ўступ і

лірычнае закоючэнне. Другі круг – ліст чытачкі Насты Нарутавічанкі і адказ аўтара. Спалучэнне лірычнага (аўтарская споведзь, аўтабіяграфічныя моманты) і эпічнага (фальклорныя апавяданні), казачны эпас. Зварот да фальклору – выкананне загаду М. Багдановіча “стварэння вершаў беларускага складу”, “зрабіць нашу паэзію не толькі мовай, але і духам, і складам твораў шчыра беларускай...” Ул. Дубоўка “не пазычаў” фальклорныя творы, а імкнуўся перадаць сам дух народнай творчасці.

Паэма “І пурпуровых ветразей узвівы...”. Праблематыка: лёс мастацтва, супраць “лапцей у мастацтве”. Напісана белым вершам, які толькі ў прадмове і ў апрацоўцы фальклорных кампанентаў змяняецца вершаванымі радкамі. Асноўны кампазіцыйны прыём паэмы “І пурпуровых ветразей узвівы...” – спрэчка Лірыка і Матэматыка. Матэматык: фальшывая патэтыка, непрымірымасць пазіцыі, самаўпэўненасць. Прынцып свабоднай кампазіцыі вытрыманы паслядоўна. 2 частка паэмы не адшукана.

“Штурмуецца будучыні аванпосты”. Праблематыка: сэнс і прызначэнне мастацтва, стаўленне да калектывізацыі (да 1965 не друкавалася). “Штурмуецца будучыні аванпосты” – гэта паэма – “камбайн”: для яе структуры ўласціва змяшэнне паэтычных родаў і жанраў, выкарыстанне фальклорных форм і прыёмаў. Да жанравага варыянту камбінаванай паэмы сёння звяртаюцца А. Вазнясенскі, Я. Еўтушэнка, І. Драч, А. Вярцінскі, Р. Барадулін.

Спрэчка Пасажыра і Кандуктара – у аснове паэмы “Штурмуецца будучыні аванпосты”. Ход цягніка – ход рэвалюцыі. Кандуктар: самаўпэўненасць, недапушчэнне ніякай крытыкі, фанатызм. Пасажыр: мудрасць, разважлівасць, правераныя часам. 2 частка згублена. Палемічны характар паэмы.

Лірычна-эпічны лад і драматызм зместу ў паэмах пра мінуўшчыну “Крычаўская спакуса” (1925) і “Браніслава” (1929). Творчая гісторыя.

1958 – каля паўсотні вершаў, 2 нізкі “Чакае ля берагу човен мяне”, “Пасля вандравання”. Ізноў праграмная мэта – праслаўленне Прыгажосці, Красы. Паэмы “Перад іменем Любові”, “Закладалі падмурак дзяржавы сваёй”, “Беларуская Арыядна”. “Ул. Дубоўка творчас распрацоўвае той жа прынцыпа апявання характава, ачышчанага ад цяжару трагізму, акцэнтуюцца героіка змагання з аптымістычным зыходам” (М. Арочка).

1960 – зборнік казак “Цудоўная знаходка”, Зборнік “Палеская рапсодыя” (1961) – апяванне прыгажосці Палесся. 1963 – зборнік вершаваных казак “Кветкі – сонцавы дзеткі”, 1967 – аповесць “Жоўтая акацыя”, паэма “Крычаўская спакуса”, 1969 – працяг аповесці “Жоўтая акацыя” – аповесць “Ганна Алелька”, 1973 – лепшы прэзаічны зборнік – апавяданні-успаміны “Пялёсткі”, 1974 – дзіцячая аповесць “Як Алік у тайзе заблудзіўся”, 1975 – паэма “Усходняя казка і сібірская быль”.

Творчасць Ул. Дубоўкі і сусветны мастацкі вопыт; пераклады твораў А. Пушкіна, Дж. Байрана, У. Шэкспіра, В. Брусава, Л. Андрэева, Ду Фу, П. Тычыны, Яноніса, грузінскіх, азербайджанскіх паэтаў.

Крыніцы

Арочка М.М. Уладзімір Дубоўка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 475-503.

Чыгрын І.П. Дубоўка Уладзімір // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік: У 6 т. Т. 2. Мн., 1993. С. 378-379.

Літаратура:

1. Ад беларускага літаратурна-мастацкага згуртавання «Узвышша» // Узвышша. – 1927. – № 1. – С. 3.
2. Багдановіч, І. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Багдановіч. – Мн. : Беларуская навука, 2001. – 387 с.
3. Конан, Ул. Літаратурнае “Узвышша” ў кантэксце сусветнай культуры / Ул. Конан // Скарыніч: літ.-наук. гадавік. – Вып. 4 / уклад. А. Каўка. – Мн. : “Беларускі кнігазбор”, 1999. – 240 с.
4. Максімовіч, В. Шыпшынавы край: Старонкі беларускай літаратуры 20-30-х гг. 20 ст. : дапаможнік для настаўнікаў / В. Максімовіч. – Мн. : “ІВЦ Мінфіна”, 2002. – 160 с.
5. Максімовіч, В. Эстэтычныя пошукі ў беларускай літаратуры пачатку 20 стагоддзя. / В. Максімовіч. – Мн. : Аракул, 2000. – 351 с

Тэма 6 Творчасць МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА

(1901–1937)

1 Праблематыка і мастацкія асаблівасці апавяданняў М. Зарэцкага

2 Аповесць “Голы звер”: праблемнае поле.

3 Раман “Сцежкі-дарожкі”: лёс і духоўныя пошукі інтэлігенцыі

4 Праблематыка рамана “Вязьмо”

5 Драматургія М. Зарэцкага.

6 Глыбіня ў паказе трагізму масавай калектывізацыі ў рамане “Вязьмо.

Нарадзіўся Міхась Зарэцкі (Касянкеў Міхаіл Яўхімавіч) 20 лістапада 1901 г. у в. Высокі Гарадзец Сенненскага павета Магілёўскай губерні (зараз – Талачынскі раён Віцебскай вобласці) у сям’і вясковага дзяка. Дзяцінства М. Зарэцкага прайшло ў в. Зарэчча пад Шкловам (адсюль і псеўданім пісьменніка). Чатыры гады ён правучыўся ў Аршанскім духоўным вучылішчы, два – у Магілёўскай духоўнай семінарыі. Амаль сем гадоў службы ў Чырвонай Арміі, быў камісарам. Адначасова вучыўся ў БДУ. З’яўляўся актыўным удзельнікам літаратурна-грамадскага руху. З 1924 г. М. Зарэцкі – член літаратурна-мастацкага аб’яднання «Маладняк» (уваходзіў у Цэнтральнае Бюро гэтага аб’яднання). У 1926–27 гг. рэдагаваў часопіс «Маладняк». З 1927 г. – член літаратурна-мастацкага аб’яднання «Полымя» (уваходзіў у ініцыятыўную групу па яго стварэнні). Працаваў загадчыкам

аддзела літаратуры і мастацтва ў Акадэміі навук Беларусі. У 1936 г. М. Зарэцкі арыштаваны. У 1937 г. прысуджаны да вышэйшай меры пакарання.

“Прадстаўнік рамантычнага кірунку ў беларускай прозе, пісьменнік-наватар, М. Зарэцкі стварыў шэраг твораў, якія прыкметна ўзбагацілі беларускае слоўнае мастацтва ў ідэйна-тэматычным, жанрава-стылявым, вобразна-выяўленчым плане і па праву належаць да лепшых дасягненняў нацыянальнага прыгожага пісьменства” (М. Мушынскі).

Зборнікі «У віры жыцця», «Пела вясна» (абодва – 1925), «Пад сонцам», «42 дакументы і Двое Жвіроўскіх» (абодва – 1926).

Пачынаў пісьменнік якраз у рэчышчы традыцыйнай рэалістычна-бытавой прозы. Як слушна зазначае М.І. Мушынскі, да рамантычных форм адлюстравання М. Зарэцкі звярнуўся, апроч усяго іншага, і як да ратунку ад пагрозы бытавога апісальніцтва, эмпірыкі, фактаграфічнасці, выразная пячатка якіх ляжыць на многіх творах ранняй пары. Рамантызм больш адпавядаў прыродзе таленту М. Зарэцкага, быў арганічны яго светаўспрыманню.

Апавяданні «Ворагі» (1923), «Адна партыя ў шашкі» (1924), «Кветка пажоўкляя», «Двое Жвіроўскіх» (абодва – 1926). Абарона пісьменнікам «былых», «учарашніх». Глыбіня, псіхалагічная распрацоўка характару герояў. Сваімі апавяданнямі М. Зарэцкі ўмацоўваў аўтарытэт беларускай літаратуры як мастацтва гуманістычнай скіраванасці.

Апавяданні «Бель» (1924), «Дзіўная», «Пра майго прыяцеля» (1925), «Радасць» (1926), «Паэма пра чорныя вочы» (1927), «Ракавыя жаронцы», «Максімаліст» (абодва – 1928), «Ой, ляцелі гусі...» (1929). Рост пісьменніцкага майстэрства, вастрыня сацыяльнага позірку М. Зарэцкага. З выразна крытычных пазіцый пісьменнік ацэньвае нігілістычныя погляды на сям'ю, шлюб, што набылі шырокае распаўсюджанне ў першыя паслякастрычніцкія гады сярод інтэлігенцыі («Дзіўная»).

Апавяданне «Ракавыя жаронцы».

Апавяданне «Максімаліст: тэндэнцыя да паглыблення сацыяльнай аналітыкі і псіхалагізму. Лаканізм, кампазіцыйная зладжанасць, агульная высокая культура пісьма, артыстызм. Раскрыццё аўтарскай думкі праз падтэкст, праз бытавую і псіхалагічную дэталю.

К сярэдзіне 1920-х гг. у творчасці М. Зарэцкага наспявала тэндэнцыя ўмацавання эпічнасці, мела месца ўзбуйненне жанру. Так, шэраг твораў – «Ворагі», «Бель», «На маладое», «Кветка пажоўкляя», «Радасць», «Ой, ляцелі гусі...» – з поўным правам можна назваць аповесцямі. Дзеянне ахоплівае досыць вялікі прамежак часу, шмат разнастайных сюжэтных калізій, а некаторыя героі праходзяць складаную эвалюцыю ў поглядах на свет і чалавека.

Аповесць «Голы звер» (1926). Выкрыццё філасофіі індывідуалізму. У цэнтры аповесці – адмоўны персанаж (Віктар Яроцкі). Характар галоўнага героя раскрыты па-мастацку пераканальна, доказна, у выразных праявах. Яроцкі пададзены як істота актыўная, дзейная. Але яго неўтаймаваная

энергія скіравана на задавальненне эгаістычных патрэб, нізкіх інстынктаў. І ў ажыццяўленні сваіх намераў Яроцкі не спыняецца ні перад чым, ідзе на падман, ігнаруе пісанья і няпісанья законы чалавечага грамадства. «Я, я хачу жыць, маё жыццё, толькі маё, мне дарагое. І я жыву. І ні да кога мне дзела няма. Сумленне, закон... Ха-ха-ха!.. Гэта ж для дурняў, для асталопаў, для тых, хто сілы не мае ўзяць сваю долю! А я — вышэй за ўсіх гэтых дрындушак... Я — сам сабе пан...».

Раман «Сцежкі-дарожкі» (1927) стаў значнай падзеяй літаратурнага жыцця. Гэты твор закладваў плённыя традыцыі праўдзівага мастацкага асваення тэмы рэвалюцыі. Аўтарам рамана прынцыпова не прымалася ўстаноўка на прыхарошванне гістарычных падзей, на ідэалізацыю рабочага класа і спрошчаны, тэндэнцыйны паказ супрацьлеглага лагера. Заслугай М. Зарэцкага было тое, што складаны працэс барацьбы і драматызм шляхоў, якім у рэвалюцыю ішла інтэлігенцыя, раскрыты па-мастацку пераканальна, праз лёс канкрэтных герояў – Васіля Лясніцкага, Нікадзіма Славіна, Халімы, Ніны, Матруніна. Характар героя выяўляецца ў дзеянні, у працэсе грамадскай практыкі і адначасова – праз рэфлексію, праз няспынны роздум, сумненні, перажыванні, праз самапазнанне. У рамане шырока выкарыстана форма дыялогу, тут шмат спрэчак, палемікі, вострых інтэлектуальных сутыкненняў.

Часопіс “Польмя” пачаў у 1929 г. друкаваць раман М. Зарэцкага «Крывічы». Аднак убачылі свет толькі чатыры раздзелы 1-й часткі, далейшае ж друкаванне твора было афіцыйна забаронена. А між тым раман абяцаў быць значнай з’явай літаратурнага і грамадска-культурнага жыцця Беларусі. Новы твор дэманстраваў высокі ўзровень раманняга мыслення М. Зарэцкага. Апублікаваныя раздзелы «Крывічоў» прасякнуты думкай пра гістарычна абумоўленую заканамернасць актывізацыі вызваленчага руху, які грунтуецца на ўсенароднай падтрымцы.

У 1932 г. з’явіўся раман М. Зарэцкага «Вязьмо». Гэты твор не толькі знаменаваў далейшае развіццё самабытнага таленту пісьменніка, але і стаў выдатнай з’явай усёй беларускай літаратуры. Праз вобразную сістэму М. Зарэцкі пераканальна раскрыў глыбіню сацыяльных супярэчнасцей пачатку 30-х гадоў. І Мележ у 1969 г. назваў «Вязьмо» самым глыбокім творам тых часоў пра калектывізацыю», падкрэсліўшы менавіта «суровы рэалізм і мужнюю глыбіню», уласцівыя «лепшаму твору М. Зарэцкага».

Пяру Зарэцкага належаць п’есы «Віхор на балоце» (1928) і «Белыя ружы» (1928—1929). Творы каштоўныя вастрынёй пастаноўкі актуальных праблем часу, смелым, наватарскім падыходам мастака да іх вырашэння.

У п’есе «Віхор на балоце» М. Зарэцкі раскрывае беспадстаўнасць прэтэнзій маладых герояў (рабочы Даніла, камсамолка Ганна, піянер Юзік) лічыць іх будаўнікамі новага жыцця, носьбітамі перадавой калектывісцкай маралі. У сапраўднасці гэтыя персанажы з’яўляюцца новымі мяшчанамі, болей небяспечнымі, чым мяшчане традыцыйныя, бо яны ўмела спекулююць на высокіх грамадзянскіх ідэалах, прыкрываюцца гучнай рэвалюцыйнай

фразеалогіяй у імя ўласных эгаістычных мэтаў. Ганна і закаханы ў яе Даніла прыспешваюць трагічную развязку жыцця хворай Данілавай жонкі, так і не ўсведамляючы да канца амаральнасці і цынізму сваіх паводзін. Як рэвалюцыйныя пераўтваральнікі сацыяльнай рэчаіснасці і вешчуны светлай будучыні Даніла і Ганна перакананы, што ім не патрэбны дабрывы, пачуцці літасці і спачування, бо гэта адзнака слабых духам. А слабых, як ім уяўляецца, павінен змесці магутны віхор рэвалюцыйнага абнаўлення. У раскрыцці аўтарскіх поглядаў на новае мяшчанства значную ролю адыгрывае сюжэтная лінія піянера Юзіка і яго бацькі. П'еса «Віхор на балоце» цікавая і ў жанрава-стылявых адносінах. Пісьменнік рамантычнага светаўспрымання М. Зарэцкі звярнуўся да паэтыкі, да выяўленчых сродкаў меладрамы з яе традыцыйным любоўным трохкутнікам, экзальтаванымі героямі, з момантамі празмернай афектацыі, праявамі рэўнасці, помсты і трагічнымі ахвярамі як выніку непадзельнага кахання.

Наватарскімі рысамі пазначана таксама і п'еса «Белыя ружы», вытрыманая ў рамантычным ключы з выкарыстаннем элементаў прыгодніцтва. Падзейны бок галоўнай сюжэтной лініі – змаганне партызанскага атрада з багатым уладальнікам маёнтка панам Сомскім, які спачатку знаходзіўся пад надзейнай абаронай кайзераўскіх, а затым польскіх вайскоўцаў. Але гэта – сацыяльна-бытавы фон, на якім разгортваюцца вострыя сутыкненні паміж героямі п'есы. Увогуле сюжэт твора багаты на нечаканыя павароты, вострыя калізій. У лёсе дзейных асоб шмат таямнічага, загадкавага (напрыклад, таямніца нараджэння Міколы і Юрыя). Фактычна «Белыя ружы» паглыбляюць праблематыку рамана «Сцежкі-дарожкі», але ў адметнай форме. Вялікая роля тут належыць сімволіка-алегарычным вобразам, шматзначным паэтычным дэталю, фальклорным паданням і легендам. Так, белыя ружы – гэта сімвал агульналюдскага шчасця, балотныя здані («стварэнні чорнай ночы») – увасабленне перашкодаў і спакусаў, што звабліваюць слабых духам. У размове дзейных асоб часта прыгадваюцца ваўкі. І гэтая дэталю мае іншасказальны сэнс – як адзнака ператварэння людзей у жорсткіх, бязлітасных драпежнікаў. У тэксце п'есы мы знаходзім багата літаратурных рэмінісцэнцый. Ахвотна выкарыстоўваюцца вобразы і матывы, узятыя з твораў М. Гарэцкага – з абразка «Чырвоныя ружы» (матыў адплаты панам-крыўдзіцелям), з аповесці «Дзве душы» (падмена сялянскага сына на панскага), з драматычнай аповесці «Антон» (дзяўчына Наста губіць уласнае дзіця і сябе). Ёсць тут відочнае перагукванне і з аўтарам «Раскіданага гнязда» (трагічнае каханне сялянскай дзяўчыны да паніча). Высокі ўзровень мастацкай дасканаласці п'есы абумоўлены тым, што аўтарская пазіцыя раскрываецца не дэкларатыўна, а праз характары дзейных асоб, іх учынкi, праз эвалюцыю поглядаў і паводзін.

«Драматычная аповесць у чатырох актах» «Сымон Карызна» (1935), напісана на аснове рамана «Вязьмо».

У 1936 г. была надрукавана п'еса «Ная» – дынамічны, вострасюжэтный твор, прысвечаны новай для беларускай літаратуры тэме жыцця рома. Але

п'еса не стала значным мастацкім набыткам Зарэцкага-драматурга. Ёй шкодзіць неўласцівая творчай манеры пісьменніка тэндэнцыйнасць.

Лёс гістарычнай драмы «Рагнеда», якую М. Зарэцкі пачаў пісаць у канцы 1920-х гг., невядомы.

М. Зарэцкі сцвердзіў сябе як моцны нарысіст, а таксама тэатральны крытык. Прычым, апошняе трэба разумець даволі шырока, бо ў артыкулах-выступленнях М. Зарэцкага ярка прасвечваліся пытанні агульнанацыянальнага характару і маштабу. Тут пісьменнік выступаў у якасці абаронцы нацыянальнай беларускай ідэі.

Нарыс «Падарожжа на Новую Зямлю» – гэта рашучая падтрымка плана тагачаснага наркома земляробства З.Х.Прышчэпава па развіцці на асушаных Мар'інскіх балотах індыўідуальных фермерскіх гаспадарак, што разглядалася іх аўтарам як адна з найболей эфектыўных форм вырашэння зямельнай праблемы на Беларусі. Логіка апавядання падводзіць да думкі, паводле якой эканамічныя змены без зрухаў у псіхалогіі, у свядомасці селяніна немагчымыя. Неабходна перш за ўсё абуджэнне духоўных сіл народа. Селянін павінен адчуць сябе гаспадаром на ўласнай зямлі. Гэтая выснова якраз і складае сутнасць ідэйна-філасофскай канцэпцыі М. Зарэцкага як аўтара нарыса. М. Зарэцкі тут фактычна канкрэтызаваў свае погляды, выкладзеныя падчас дыскусіі аб шляхах развіцця беларускага тэатра ў артыкуле «Два экзамены (Да пытання аб тэатральнай крытыцы)». Сюды ж трэба далучыць і пазнейшы артыкул «Чым пагражае нам Белдзяржкіно (Да крытыкі тэматычнага плана)».

Крыніцы

Майсеенка А. Творчасць Міхася Зарэцкага: Станаўленне таленту. Мн., 1978.

Мушынскі М.І. Нескароны талент: Праўдзівая гісторыя жыцця і творчасці Міхася Зарэцкага. Мн., 1991.

Чыгрын І.П. Зарэцкі Міхась // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік: У 6 т. Т. 2. Мн., 1993. С. 502-503.

Тэма 7. Творчасць ЯЗЭПА ПУШЧЫ

(1902–1964)

1 Раннія вершы Я.Пушчы: адлюстраванне свету прыроды і чалавечых пачуццяў.

2 Элегізм і трагічны пафас у зборніках “Дні вясны” і “Песні на руінах”.

3 Грамадзянская пазіцыя паэта ў цыклах “Лісты да сабакі” і “Асеннія песні”.

4 Праблемнае поле паэм “Цень Консула”, “Крывавы плакат”, “Сады вятроў”.

5 Ідэйна-тэматычная і жанравая характарыстыка паэзіі 1950-х – 60-х гг.

Язэп Пушча (сапр. прозвішча і поўныя ініцыялы – Плашчынскі Іосіф Паўлавіч) нарадзіўся 7(20).5.1902 г. у в. Каралішчавічы Мінскага павета Мінскай губерні (цяпер Мінскі раён) у сялянскай сям’і. Скончыўшы рэальнае вучылішча, Я. Плашчынскі вучыўся на дзевяцімесячных курсах беларусазнаўства Наркамасветы БССР (1921—22), дзе слухаў Я. Купалу, Я. Коласа, З. Бядулю. Пасля курсаў працаваў інспектарам беларускай культуры ў Мазырскім райаадрэделе народнай асветы, інспектарам школ Мінскага пав. У 1925—27 гг. вучыўся на педфаку БДУ. Увосень 1927 г. перавёўся ў Ленінградскі універсітэт, але на чацвёртым курсе пакінуў вучобу. У 1929 г. вярнуўся ў Мінск, працаваў стыльрэдактарам у Белдзяржвыдавецтве. 25.7.1930 г. па ілжывым абвінавачванні як член уяўнага «Саюза вызвалення Беларусі» асуджаны на 5 гадоў высылкі. У пачатку вайны ён мабілізаваны ў армію. Пасля вайны працаваў настаўнікам, дырэктарам Чаадаеўскай сярэдняй школы Мурамскага р-на. 19.7.1958 г. з сям’ёй вярнуўся ў Мінск, дзе жыў да апошніх дзён.

Першыя крокі ў паэзіі Я. Пушча зрабіў, калі ў 1923 г. разам з іншымі пісьменнікамі стаў адным з заснавальнікаў і арганізатараў літаратурнага аб’яднання «Маладняк», а пазней – «Узвышша».

Для ранніх вершаў паэта характэрны тонкае лірычнае светаадчуванне, шырыня асацыяцый, дакладнасць вобразнага мыслення, светлыя радасныя фарбы, бадзёрасць і жыццёсцвярджальнасць. Уласцівыя маладнякоўскай паэтыцы арнаментальнасць і квяцістасць выявіліся ў многіх творах нязвычайнымі метафарамі («Раніца рыкае», «Я раніцы кланяўся ў пояс», «Раніцу шчэбет пільнуе», «Усміхаецца зорамі ночка», «Туляўся ў выбоінах грэблі заплаканы променя вырыс», «Беланогі, расчухраны месяц лявоніць у лісці кляновым»). У гэтай маладой задзірыстасці, нават свавольстве ўгадваюцца палёт фантазіі, імкненне для кожнай грамадскай праявы ці з’явы прыроды знайсці сваё, непаўторнае вобразнае тлумачэнне. Лепшымі лірычнымі творамі Я. Пушчы першай паловы 1920-х гг. з’яўляюцца «Радзіма і сонца» (1922), «Рэчанька не спіць» (1922), «Дажынкавае» (1924), «Эх, вёска...» (1924), «Я раніцы кланяўся ў пояс» (1924), «Прывітанне табе...» (1925) і інш.

Наогул, ранняя лірыка Язэпа Пушчы цікавая найперш эксперыментальным пошукам новых слоўна-выяўленчых сродкаў. У 1925 г. выйшаў зборнік паэзіі Я. Пушчы «Раніца рыкае».

У другой палове 1920-х гг. убачылі свет такія паэтычныя кнігі Я. Пушчы, як «Vita» і «Дні вясны». Аднак у канцы 20-х гадоў творчыя пошукі паэта ўскладніліся. Крытыкі-вульгарызатары вышуквалі песімістычна-ўпадніцкія настроі, трагедыйнасць у зборніку Я. Пушчы «Песні на руінах» (1929), асабліва жорстка крытыкавалі яго «Лісты да сабакі». У віну паэту ставіўся сум па родных мясцінах; яго распіналі на крыжы за тое, што адарваўся ад вёскі, але і не прыжыўся да гарадскіх муроў. Лепшымі вершамі Я. Пушчы другой паловы 1920-х гг. можна лічыць «Вечар асенні,

вечар маўклівы» (1926), «Душа людская халадзе...» (1926), «Стаяў ён нагім на дарозе» (1926), «Вечнае Ранне — Меся...» (1926), «Лісты да сабакі» (1927), «Асеннія лісты» (1927), «Словы мае, словы — песні агнявыя» (1927) і інш. У 1930 г. былі здадзены ў друк, але ў сувязі з арыштам не ўбачылі свет зборнікі Я. Пушчы «Мой маніфест» і «Грэшная кніга». Яны да сённяшняга часу не адшуканы. Хутчэй за ўсё, загінулі.

Я. Пушчы спрабаваў пісаць і ў ссылцы (на гэта, дарэчы, адважваліся нямногія). Так, да нас дайшлі такія яго вершы, як «Дзекабрыстам» (1933), «Шумі, уральская тайга» (1935).

У 1958 г. пачаўся новы перыяд у творчай біяграфіі Я. Пушчы. Ён вяртаецца ў Беларусь. Паэта нанова прымаюць у Саюз пісьменнікаў, выдаюць яго кнігі «На Бабрынцы», «Вершы і паэмы» (абедзве – 1960), «Пачатак легенды» (1963). Многія з вершаў таго часу з'яўляюцца гімнамі, песнямі ў гонар вяртання на Радзіму, сустрэчы з сябрамі. Да сапраўднай, больш высокай у мастацкіх адносінах паэзіі «позні» Пушча прарываўся ў вершах аб роднай прыродзе, да якой ён дакрануўся пасля вяртання ў родны край і якую можа цяпер параўнаць з рускай і нават экзатычнай паўднёвай і сібірскай. У вершах падобнага тэматычнага зместу – «Кіпарысы» (1955), «Салавей», «Восень» (абодва – 1956), «Лета» (1957) – шмат яркіх мастацкіх дэталей. Асаблівасці прыродаапісальных твораў Пушчы натуральна вымагалі санетнай формы: іх у паэта некалькі дзесяткаў. Санеты не толькі аб прыгажосці прыроды, а і аб вернасці роднаму краю, неўміручасці мастацтва.

Песні на вершы Я. Пушчы напісалі шэраг беларускіх кампазітараў, у прыватнасці І. Бараноўская, П. Падкавыраў, Ю. Семяняка і некат. інш.

У адрозненне ад прыхільнікаў паэзіі сацыяльнай, “вытворчай”, публіцыстычнай, твораў Я. Пушчы ўласціва паглыбленне ва ўнутраны свет чалавека. Вернасць вёсцы, вясковай тэматыцы. Светаадчуванне, эстэтычныя густы паэта сфарміраваны вясковай стыхіяй.

1. Прыродаапісальныя вершы як сродак выяўлення патрыятычных пачуццяў.

2. Арганічны склад лірыкі Я. Пушчы: натуральнае разгортванне апісанняў, адсутнасць дэкларацыйнасці, рытарычнасці, “бурапеннасці”, падкрэслена кідкіх вобразаў. Арыентацыя на фальклорную меладычнасць, песеннасць, сімволіку.

3. Сказная тэма – тэма Красы. Вобразы Мадонны. Прыгажосць набывае быццёвы, анталагічны статус. Але ж, побач з гэтым, і адчуванне разрыву паміж жыццём і культурай.

4. Паказальныя – рысы імажынізму. Вершы-імпрэсіі, паэтызацыя, апісанне ледзь улоўных настрояў, пачуццяў, эмацыянальных адносін да жыцця.

5. Пошукі ў галіне формы пазней прывялі Я. Пушчу да экспрэсіянізму (творчасць узвышаўскага перыяду). Е. Лявонава: В. Максімовіч лічыць, што зварот Я. Пушчы да экспрэсіянізму – пратэст паэта “супраць псеўдамажорнасці ў літаратуры”, што наглядаецца ў вершах “Браты вы мае!..”, “На дарогах крыжавых”, “Вечнае Ранне-Меся”.

6. Вершы Я. Пушчы нясуць важкі падтэкст: “Ад мяса і крыві // Набухлі жылы глебы... // І ўсюды я бачу жалобны банкет”.

7. Грамадзянская смеласць і мужнасць.

8. Уплыў С. Ясеніна. Я. Пушча ў вершы “Я сын дубровы кругалістай” пісаў: “Я паэт сялян”.

9. Уплыў бельгійскага паэта-сімваліста Э. Верхарна.

Цыклы вершаў “Асеннія лісты” і “Лісты да сабакі”, па словах І. Багдановіч, “ аказаліся ў эпіцэнтры крытычнай барацьбы канца 1920-х – пачатку 1930- гадоў”.

“Асеннія лісты”, 1927. Танальнасць – мінорная (“асенняя”).

“Лісты да сабакі” Я. Пушчы, 1927. І. Багдановіч: “Так стваралася Пушчам алегорыя Бацькаўшчыны, гістарычны лёс якой успрымаўся паэтам трагічна, і ён шукаў адпаведныя формы для яго ўвасаблення”. Цыкл грунтуецца на літаратурных рэмінісцэнцыях, як нацыянальных, так і еўрапейскіх, як кніжных, так і фальклорных. Аўтар параўноўвае сябе з Адысеем (алюзія на “Адэсею” Гамера і “Трыстана і Ізольду”). Нацыянальныя рэміністэнцыі: “Ляжыць акраец хлеба нас стальніцы, а ў збане на сталі юнацтва ружы”.

Ясенінскія ўплывы: падтэкставасць, ясенінскія асацыяцыі, зварот да звяроў – “сяброў нашых меншых”, абарона старой вёскі, вобраз бадзяжнага паэта.

Паэтычны эпас Я. Пушчы. Паэмы “Песня вайны” (1927-1928), “Цень консула” (1928), “Крывавы плакат” (1930). Паэмы аб’яднаны адзінствам аўтарскай задумы: стварыць шырокае эпічнае палатно, паказаць пераломныя ў гісторыі беларусаў моманты – імпрывалістычную і грамадзянскую вайну. Маштабнасць аўтарскай задумы. Падзеі ва ўсіх трох паэмах разгортваюцца храналагічна.

Выкарыстанне ў паэме “Цень консула” прыёму “пераапанання”.

Багацце вобразных сродкаў, філасофская глыбіня зместу ўсіх названых вышэй твораў дазваляюць лічыць іх шэдэўрамі грамадзянскай лірыкі канца 20-х гадоў, а Язэпа Пушчу адным з буйнейшых паэтаў таго часу, які прайшоў шлях творчай эвалюцыі ад авангарднага кірунку імажынізму да стварэння шырокіх, панарамных умоўна-алегарычных карцін трагічнага народнага быцця. Пушчу можна лічыць авангардыстам на працягу ўсёй яго творчасці 1920-х гадоў, бо ён адлюстравіў найбольш характэрныя рысы авангарду як эстэтычнай з’явы.

У паэме «Песня вайны» (1928) разгортваецца сюжэт кахання прыгажуні Марыі і параненага на вайне афіцэра Іскрыніча, якога тая даглядала ў шпіталі. Паэму характарызуе востры антываенны пафас, антымілітарысцкі настрой. Твор выклікае глыбокае спачуванне да ні ў чым не вінаватых ахвяр вайны – параненых у акопах салдат, бежанцаў, якіх налічваліся дзясяткі і сотні тысяч. Голас паэта гучыць даверліва, шчыра, пранікліва і адначасова гучна, па-аратарску прыўзнята і публіцыстычна.

Самай вядомай і, відаць, самай лепшай паэмай Я. Пушчы з’яўляецца «Цень консула» (1928).

У самым канцы 1920-х гг. Я. Пушчам была напісана паэма «Крывавы плакат» (у пазнейшай рэдакцыі «Крывавы год»). Твор мае прысвячэнне: «Памяці беларускіх партызан Сяргея і Сымона Плашчынскіх». Прысвечана яна памятнаму 1920-му году. Паэма публіцыстычная, даволі рытарычная, падзеі паказаны агульна, адцягнена.

У паэме «Сады вятроў» (1930) у форме дыялогу вольналюбівага паэта Грыміцкага і яго антыпода празаіка Мярохі вырашаецца праблема сапраўднай эстэтычнай вартасці мастацтва.

Крыніцы

Мішчанчук М.І. Язэп Пушча // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 550-575.

Гарэлік Л.М., Мішчанчук М.І. Пушча Язэп // Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік: У 6 т. Т. 5. Мн., 1995. С. 80-81.

Тэма 8. ТВОРЧАСЦЬ АНДРЭЯ МРЫЯ

1. Ранняя творчасць празаіка як мастацкая школа
2. Сатырычнае выкрыццё абывацельшчыны і правінцыялізму ў рамане «Запіскі Самсона Самасуя»
3. Раман «Запіскі Самсона Самасуя» ў нацыянальным і сусветным літаратурным кантэксце

Андрэй Мрый (сапраўднае імя – Андрэй Антонавіч Шашалевіч) нарадзіўся ў вёсцы Палуж Краснапольскага раёна ў 1893 г. у сям'і дробнага службоўца, вучыўся ў духоўнай семінарыі, рыхтаваўся стаць святаром. Але першая сусветная вайна крута памяншла лёс нядаўняга семінарыста. Андрэй Шашалевіч служыць у расійскім войску, спярша простым шарагоўцам, затым прапаршчыкам, а ў 1918 г. запісваецца ў Чырвоную Армію. У 1921 г. вайсковая кар'ера скончылася – будучы пісьменнік дэмабілізаваўся, вярнуўся на радзіму, у Краснаполле. Пачынаў А. Мрый як сябра літаратурнага згуртавання «Узвышша», што абумовіла ягоную эстэтыку, спецыфіку пабудовы сатырычнага вобраза. «Узвышэнская» эстэтыка шмат у чым абумовіла творчую самарэалізацыю самабытнага мастака, яе накірунак.

Вайсковы досвед не толькі даў штуршок да напісання твора на адпаведную тэму («Камандзір»), але і абвастрыў сацыяльны зрок мастака, узмацніў у ім відушчасць, праніклівасць у поглядзе на складаныя перапады добра і ліха ў жыцці. Веды, атрыманыя ў семінарыі, абярнуліся шматлікімі літаратурнымі, гістарычнымі і нават тэалагічнымі алюзіямі ў сталай прозе

Мрыя, памножылі багацце яе вобразаў. Адукацыя абумовіла выбар прафесіі – А. Шашалевіч займае пасаду настаўніка Краснапольскай школы другой ступені, дзе з 1921 па 1926 гг. вядзе заняткі па французскай мове ды гісторыі. У гэтай самай школе настаўнічалі брат Андрэя Васіль Шашалевіч, сёстры Аксіння і Настасся. «Уся сям'я Шашалевічаў была вельмі таленавітая, — згадвае С. Грахоўскі. – ...Шашалевічы стварылі першы ў раёне драматычны тэатр, у школе арганізавалі драматычны і літаратурны гурткі, выдавалі рукапісны часопіс «Пралеска». ...Яны ставілі спектаклі па п'есах Астроўскага, Горкага, Чэхава для школьнай самадзейнасці, пісалі аднаактоўкі, там жа Васіль Антонавіч пачаў пісаць сваю славетную «Апраметную» (Грахоўскі С. Два лёсы — дзве трагедыі // Маладосць. 1988. № 1. С. 146.). Васіль Шашалевіч, вядомы беларускі драматург, аўтар шэрагу арыгінальных, смелых па задуме п'ес («Апраметная», «Рой», «Змрок», «Сімфонія гневу», «Воўчыя ночы»).

Літаратурную працу Андрэй Шашалевіч пачаў з напісання замалёвак, абразкоў, невялічкіх апавяданняў і нарысаў («Тварам да вёскі», «Разбудзілі», «Пятрок», «На кірмашы»), якія, пачынаючы з 1924 г., друкуюцца ў газеце «Савецкая Беларусь», часопісе «Наш край» і літаратурным дадатку «Чырвоны сейбіт». Першыя літаратурныя спробы А. Мрыя – своеасаблівы збор жыццёвых здарэнняў, уражанняў, неардынарных сітуацый, незвычайных, часам экстравагантных людскіх характараў. Якасна мяняецца творчасць Мрыя падчас творчай сувязі з аб'яднаннем «Узвышша» і супрацоўніцтва з аднайменным часопісам.

Яго не вабіла перспектыва тварэння маналітных вобразаў, адназначна станоўчых або адмоўных персанажаў. Як мастака Мрыя цягнула паказваць характары супярэчлівыя, складаныя. У той час як майстроў пяра заклікалі адлюстроўваць адкрытасць і класавыя цноты «простых людзей», Мрый і назву для аднаго са сваіх апавяданняў выбірае палемічную: «Няпросты чалавек». Перад чытачом – неардынарны, амбівалентны персанаж. Селянін Піліп, надзелены надзвычай жвавай, няўрымслівай натурай, у маладосці кінуў вёску, на нядоўгі час яго прываблівае горад з таннымі спакусамі, але і тут Піліп не прыжываецца. Чалавек «без карэнняў», «прамежжавы» персанаж Піліп – як накід да будучага партрэта Самасуя ў рамане «Запіскі Самсона Самасуя» (1929).

«Запіскі Самсона Самасуя». Парадзіраваннеказённых бюракратычных сказаў, газетных штампаў, палітычных лозунгаў. Аўтар сумяшчае два несумяшчальныя, здавалася б, моўныя пласты: жывая, гутарковая мова – і палітычны жаргон, мова лозунгаў, палітычных брашур і дырэктываў. Сумяшчаюцца адпаведна і два быццёвыя пласты: жывое і казённае. Камічны эфект, што дасягнуты пры гэтым, – камізм неадпаведнасці, кантрасту. «Калі гляджу я ў твае вочы, забываюся на прафсаюз», – прызнаецца ў каханні адзін з персанажаў, таварыш Лін. А галоўны персанаж, Самсон Самасуй, распрацоўвае «перспектыўны план» заваявання сэрца дзяўчыны і збіраецца яго выканаць на ўсе «100 проц.»

Мрый робіць цэнтральным персанажам прайдзісвета, авантурніка. Але пры гэтым ягоны герой з'яўляецца не толькі аб'ектам, але і суб'ектам, яшчэ – каментатарам сатырычнага дзейства. Стваральнік «Запісак...» праявіў яшчэ адну якасць, якую знаходзім у буйных, сусветна прызнаных майстроў сатыры (Арыстафан, Лукіан, Свіфт, Брант, Салтыкоў). Гэтая якасць – пашырэнне аб'екту сатыры, універсальнасць мастацкага смеху. Смехам асветлена ўсё: людзі, пачуцці, рэчы, з'явы прыроды. У «Запісках...» аднаасобніцкая кабылка «здзіўлена пазірала на слаба каардынаваныя рухі свайго гаспадара і яго палітычна нявытрыманую тактыку», а калі ідзе дождж, дык дрэвы ў лесе не дапамагаюць «у нашым змаганні з нябесным самагонным апаратам».

Такім чынам, сатырык ствараў свой мастацкі свет – Шапялёўку. Гэты свет заселены не звычайнымі людзьмі, а наменклатурнымі адзінкамі з імёнамі ні то рыб, ні то птушак, ні то невядомых навуцы істотаў – Сом, Лін, Самчык, Курапат, Беларыбка, Курыца, Зязюлькава, Крутарожка, Торба, Крэйна, Юрлік, Галавасцік, Смятана-Бурчайла... «Заалагізму» імёнаў пасуюць паводзіны, рухі персанажаў – або па-рыбінаму замаруджаныя, або па-птушынаму мітуслівыя, але ў кожным выпадку пазначаныя якімсь адхіленнем ад нормы. Гэтае першае ўражанне ад сустрэчы з шапялёўцамі дае падставу меркаваць, што ў «Запісках...» адбіваецца не жыццё звычайнага райцэнтра, але псіхалогія і сацыяльны змест месцавага быцця, узноўленыя па законах сатыры і гратэску. Шапялёўцы ўяўляюць з сябе не проста набор заганных тыпаў ці «абываталёў», як называе іх той самы Самасуй, але менавіта асяроддзе, згуртаванае паводле інстынкту статку, размежаванае ўнутры сябе паводле наменклатурных адзнак. Тое адхіленне ад нормы, тая «трухлявіна», якая назіраецца ў гэтым асяродку, ёсць вынікам не адно звычайных людскіх заганаў, але і сацыяльнай хваробы.

У творы паўстае знаёмая праява – мяшчанства, але ў найноўшым, непазнавальна змененым варыянце – наменклатурным. «Вочы ўсіх аўтаматычна накіраваліся на клункі з ежай. Агульнае жаданне напоўніць сябе матэрыяй выказаў страхагент». І шапялёўцы пачынаюць з гэтым імпэтам напаўняць сябе «матэрыяй», што ажно за вушамі трашчыць. Іхнія дзеянні адно імітуюць актыўную грамадскую чыннасць. Імітацыя творчасці не заменіць самую творчасць, абярнецца адно канструяваннем такіх монстраў, як «райліт», «райМОПР», «райхім» ды бязглуздымі кампаніямі.

Сацыяльны статус Самасуя ніякі, ён чалавек – «перакаціполе». І гэтая акалічнасць ставіць яго ў адзін шэраг з адпаведнымі літаратурнымі папярэднікамі – Гаршком з «Дзвюх душ» М. Гарэцкага і Мікітам Зноскам з «Тутэйшых» Я. Купалы. З Гаршком Самасуя збліжае асаблівая заўзятасць у выкананні загадаў і дырэктыв, пераборлівасць у сродках, авантурніцкія выхадкі, якія часта абарочваліся не дужа прыемнымі наступствамі для абодвух. На Зноска Самасуй падобны сваімі бясконцымі пераўвасабленнямі, мімікрыяй. Дзікая фантазмагорыя пачынае панаваць у творы, калі Самасую дазваляюць разгарнуцца. Ён займаецца трэніроўкай пажарнікаў, аблавай на сабак, «шалёнай барацьбой з рэлігіяй», чытае лекцыю на тэму «Аб гангрэнах нашага часу», пачынаючы так: «Капіталістычныя рапухі шкваруцца, яны

хочуць праглынуць нас. Імперыялістычная вантроба, ці, па-нашаму кажучы, імперыялістычны каўбух, жарэ ды жарэ чалавечае мяса пад прыкрыццём папяровага бюракратызму Лігі нацый...»

Дэфармацыі, звязаныя з Самасуем і самасуеўшчынай, на працягу рамана пачынаюць паглыбляцца, з пацешных, камічных змяняюцца ў злавесныя.

У самых неспрыяльных варунках Самасуй не губляе свае выратавальнае энергіі, таму аптымістычна глядзіць у заўтра: «Ат! Пройдзе ўсё, а я застануся». І ён шчасліва пераходзіць у трэцюю кніжку («скрутак») рамана, дзе, паводле аўтарскай задумы, чыннасць персанажа павінна была перайсці на новыя, шырэйшыя кругі. Але друк «Запісак...» быў спынены ўжо на другой частцы, рукапіс трэцяй не захаваўся.

Крыніцы

Васючэнка П.В. Андрэй Мрый // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 657-672.

Тэма 9 ТВОРЧАСЦЬ У. ЖЫЛКІ

(1900–1933)

- 1 Асоба паэта і яго лёс.
- 2 Паэмы “Уяўленне”, зборнік вершаў “На ростані” У. Жылкі.
- 3 Зборнік “З палёў Заходняй Беларусі”.

Уладзімір Адамавіч Жылка нарадзіўся 27 мая 1900 г. у вёсцы Макашы (недалёка ад Нясвіжа). Бацька паэта быў патомны селянін, які перайшоў у сістэму гандлю, у апошні час – царкоўнага, і перабраўся ў Мінск.

Ул. Калеснік пісаў: “Жыццё і творчасць Ул. Жылкі ўнікальныя сваёй гістарычнай ёмістасцю і трагічнай характэрнасцю для Беларусі. Папулярнасць Жылкі адраджаецца сёння разам з развіццём эстэтычнага густу чытачоў і пераадоленнем памылковага ўяўлення, быццам беларуская літаратура прасцецка-мужыцкая, падфальклорная. Ул. Жылка пісаў на аснове беларускага і сусветнага вопыту”.

Падабенства з паэзіяй і лёсам М. Багдановіча. Жыццё ў літаратуры – 13 год, як і ў М. Багдановіча. Блізкія і творчыя арыенціры, і спецыфіка таленту, і нават хвароба (сухоты), якая таксама доўжылася 13 год. “Трагічнае падабенства лёсаў адчуваў і сам Ул. Жылка. Лёс М. Багдановіча праступае ў радках Ул. Жылкі прадчуваннем смерці ад сухотаў, у далечыні ад радзімы” (Ул. Калеснік).

Неарамантычны характар творчасці Ул. Жылкі. Ул. Калеснік: “Жылка стаў камертонам заходнебеларускай паэзіі, сцвердзіўшы, што найбольш

арганічная для заходнебеларускага стану жыцця – паэзія рамантычная. Яна вельмі натуральна выяўляла героіку змагання”.

Ул. Жылку ўласціва ўстаноўка на ўзбагачэнне нацыянальнай прасадычнай традыцыі еўрапейскімі формамі, імкненне да абнаўлення паэтычнай формы (“Ул. Жылка фактычна падхапіў і развіў устаноўку М. Багдановіча на ўзбагачэнне нацыянальнай прасадычнай традыцыі паэтычнымі формамі, што былі выпрацаванымі еўрапейскімі літаратурамі”, па словах М. Арочкі), паглыбленне ў стыхію прыгажосці, на што паўплывала і адукацыя Ул. Жылкі (Пражскі ўніверсітэт з яго славутай філалагічнай школай), валоданне еўрапейскімі мовамі, веданне замежнай літаратуры (Бадлер, Рыльке, Шэлі, Волькер, Ібсен).

Элегічная танальнасць вершаў Ул. Жылкі, якая была абумоўлена як асаблівасцямі самой натуры паэта, так і акалічнасцямі лёсу, перажываннямі ўнутранага плану.

У лютым 1920 г. Уладзімір Жылка захварэў на сухоты. Пераезд у Вільню. У дзень смерці Ядвігіна Ш. (А. Лявіцкага) Ул. Жылка публікуе верш «Віхор», прысвечаны пісьменніку. З ягонага жыццяпісу ён выдзяляе толькі баявое юнацтва колішняга маскоўскага студэнта.

У Вільні на паэта абрынулася лавіна ўражанняў, якія перапаўнялі ягоную паэтычную творчую душу. Тут паэт нібы сустрэкаецца з жывой гісторыяй. Дарэчы, нешта падобнае здарылася ў свой час з Максімам Багдановічам. Вільня, асяродак беларускай культуры, старажытных традыцый, паспрыяла шэрагу паэтычных шэдэўраў М. Багдановіча. Ул. Жылка ў віленскі перыяд жыцця таксама піша шэраг прыкметных, якія выдзяляюцца ў ягонай творчасці, вершаў. Напрыклад, «Люблю, не знаючы пучіны», «Мы любім даўнія паданні...» і «Палімпсест». Сустрэча з жывой гісторыяй ускалыхвае душу паэта. Дух рамантыкі ахінае ягоныя творы, як бы дае ім крылы, прыўзнятаець, нават экзальтаванасць. Паэт разам з тым удзельнічае ў падпольнай рэвалюцыйнай барацьбе, ён звязаны з паўстанцкім рухам і не раз напіша баявыя, прасякнутыя верай у рэвалюцыю, у перамогу народа радкі.

Край абаронім грудзьмі
Ад панавання палацаў.
Вольнай, працоўнай сям'і
Ўспор красаваціме праца.
(«Гімн беларускіх паўстанцаў»)

Але Уладзімір Жылка меў далікатную душу мастака, вабіла яго перш за ўсё краса, прыгажосць ва ўсіх сваіх праявах. Жылка, відаць, у канспіратыўных мэтах паступіў у апошні клас Беларускай гімназіі, якая вясной 1922 г. адкрылася ў Дзвінску. Грунтам беларускага нацыянальнага руху была Латгалія, у значнай сваёй частцы заселеная беларусамі. Там працавалі 46 беларускіх школ, настаўніцкія курсы. Жылка жыве ў сям'і дырэктара гімназіі Івана Ігнатавіча Краскоўскага.

Майстэрства паэта расце. Уладзімір Жылка ў віленскі перыяд жыцця выяўляе сябе тонкім лірыкам. Празрыстыя лірычныя рэмінісцэнцыі

нараджаюцца адна за адной, льюцца, часам спатыкаюцца, нястрымна, як хвалі імклівай ракі. Вершы гэтыя амаль усюды маюць галоўным матывам развагі аб радзіме, яе мінулым і будучыні.

Мы любім даўнія паданні,
Быліцы сівых песняроў,
Няхітры іх апавяданні
Аб справах мінулых часоў...
Але нам будуць усё ж мілейшы
Часы, калі з нізін, балот
З надзеяй ў шчаснасць дзён святлейшых
Устане ўзбуджаны народ.

(«***Мы любім даўнія паданні...», 1921)

Лірычныя рэмінісцэнцыі аб далёкім дзяцінстве, а найбольш аб каханні, лёгкія, ажурныя збудаванні, у якіх месцяцца і партрэт старога дзеда («Дзед», 1921), і любаванне першымі вясновымі кветкамі («Пралескі», 1921), а найбольш тое, што павінна быць зместам лірыкі — духоўнае, душэўнае жыццё, філасофія, каханне («Незразумелае», 1921), пейзажныя вершы, некаторыя з якіх перагукваюцца з грамадскімі падзеямі заходнебеларускай явы пачатку рэвалюцыйных дваццатых гадоў, – вось далёка не поўны пералік таго, што трапляе ў арбіту ўвагі маладога паэта.

У 1921–1922 гг. Ул. Жылка піша шэраг вершаў, падобных да якіх, бадай, не знойдзецца ні ў аднаго беларускага паэта па той і па гэты бок мяжы, якая надвое разрэзала зямлю Беларусі. Нягледзячы на рэвалюцыйныя схваткі, якія не перапыняліся ні на дзень, дыхаюць гэтыя вершы алімпійскім спакоем, ураўнаважанасцю думак і пачуццяў, мірнай цішынёй. Калі Ул. Жылка ставіў мэтай выяўляць агульначалавечыя пачуцці, то ў найбольшай ступені здзейсніў свае намеры менавіта ў гэтым цыкле, дзе знаходзім такія ажурныя, лёгкія медытацыі, як «Скажы», «Чырванее захад ад марозу», «***Душа мая тужлівая», «Вечарам», «Вецер», «Туман». Лёс падарыў паэту, які ўжо нёс у грудзях грозную хваробу, як некалі М. Багдановічу, на нейкі час роўны, ціхамірны настрой, і нарадзілася паласа яркай, пераважна пейзажнай лірыкі. Тоны тут прыглушаны, няма нічога крыклівага, апрача даверлівай інтанацыі, выверанай адпаведна матыву радка, праўдзівасці малюнка, дэталюў.

Вецер ўварваўся праз весніцы,
Пыл на дварэ крутануў,
«Вер, што жаданне здзейсніцца»
Ласцячы вуха, шапнуў
Шпаркі і смелы ў захопленні,
Лёгка праскочыў праз плот,
Штось зашумеў між каноплямі,
Борзда мінуў агарод
Там жа, дзе жыта з пшаніцаю
Спяляць свае каласы,
Блытаў, віхрыўся дурніцаю
І перабег на аўсы

Лесу пабачыўшы цёмнага
Хмура-задумны аблік
Быццам спужаўся таёмнага,
Сцішыўся, зменшыўся, знік
("Вецер", 1922)

Так сталася: Жылку як бы наканавы лёс стаць паэтам-вандроўнікам. Ён быў звязан з рэвалюцыйным рухам у Заходняй Беларусі. Выконваў заданні падпольных арганізацый. Яму давялося жыць у Дзвінску (Даўгаўпілсе), Коўне, Вільні, затым у 1923 г. пераехаць у Прагу, вучыцца ў Карлавым універсітэце. Было б правамерным паставіць пытанне аб уплыве на паэзію Ул. Жылкі мадэрнісцкіх, авангардысцкіх плыняў, якія шырока разліліся як у польскай, так і ў чэшскай літаратуры. У Жылкі ёсць вершы з сімвалісцкай афарбоўкай, калі вобразы хісткія, «размытыя».

Нікне ў імгле старана...
Пільна сачу праз туман...
Нечая песня чутна,
Нечы зыбаецца стан...

(«***Нікне ў імгле старана», 1922)

Цыкл любоўнай лірыкі У. Жылкі («***Дарма, што значны раны», 1922, «***Устае туман бялявы», 1922, і інш.) таксама нясе на сабе след сімвалісцкай эстэтыкі. Увогуле Уладзімір Жылка ўмее выявіць у паэтычным слове тонкія, ледзь заўважныя зрухі чалавечай душы. Ён свядома лічыць сябе паслядоўнікам М. Багдановіча, паэтам «вечнай красы». У бурлівым, ахопленым рэвалюцыйнымі страсямі свеце ён шукае вечнае і непераходзячае і нярэдка знаходзіць. Уладзімір Жылка піша пейзажныя вершы, аналагаў якім не знаходзіцца ні ў аднаго з паэтаў, ягоных сучаснікаў. Прыродаапісальная лірыка нібы падсвечана глыбокім філасофскім роздумам, яна змяшчае не толькі бачныя з'явы, але і тыя, аб якіх толькі можна здагадацца.

Пейзажныя вершы Ул. Жылкі, пазначаныя рознымі адрасамі – Дзвінска, Вільні, Прагі, – уяўляюць цікавую з'яву. У віры грамадскай мітусяніны, бяздомных вандровак, пераездах з месца на месца паэт нязменна вяртаецца ў паэтычнай фантазіі да родных мясцін, што назаўсёды запалі ў сэрца. Тут цішыня, супакаенне. Тут нібы дыхае вечнасць.

Я люблю густыя шумы,
Перагуд высокіх хвой.
Ў цені і цішы лясной задумы
Я люблю прыйсці вясной.
Спачываючы ад болю,
Ад няпраўды і маны,
Пазнаваць чужую волю,
Дыхаць пахам сасніны.

(«***Я люблю густыя шумы», 1923)

З усіх дрэў паэт найбольш любіць сасну. Дзіва няма: пазней у Максіма Танка сасна таксама можа нагадаць мачту, седзячы пад якой лірычны герой-

вандроўнік лёгка ўявіць сябе падарожнікам па бясконцых марак-акіянах. Сасна – дрэва рамантыкаў. Вечназялёная, яна заўсёды гамоніць з вятрамі, асабліва на зломе пары. Гэты шум можна прыняць за плюскат хваль, а ўяўленне дамалое якія хочаш заморскія краіны. А мо найлепей палі Радзімы, па якой нязменна сумуе душа, сэрца паэта. Бо што ёсць лепшае за Радзіму?

Мне ўсё часцей радзіма сніцца
Там рух і песні аб вясне,
Там працы творчая крыніца,
Там мо знайшлося б месца й мне?
(«На эміграцыі», 1926)

Закаханы ў Беларусь гэтак жа, як ягоны настаўнік Максім Багдановіч, паэт часта параўноўвае лёсы, што выпалі ім абодвум. Іх з'ядае цяжкая, невылечная хвароба. Абодва не могуць распараджацца нават уласным хворым целам. Два паэты, калі лічыць Жылкавы гады на эміграцыі, адарваныя ад роднага краю, народа, які любяць глыбокай любоўю верных, самаахвярных сыноў. Абодва схіляюцца перад усёўладнасцю красы, хочуць прывіць роднай літаратуры парасткі, якіх ёй яшчэ бракуе і якія ў іншых народаў паспелі расцвісці буйным цветам.

Самы моцны, найбольш выразны, адчувальны матыў паэзіі Ул. Жылкі – радзіма, бацькаўшчына ад першых і да апошніх радкоў. Роздум, пачуцці паэта датычаць роднай зямлі, зямлі крывічоў, Беларусі. Магчыма, паэт так доўга блукаў па-за яе межамі, бо не бачыў яе цэльнай, адзінай, свабоднай.

Губляць жа болей немагчыма
І носіць болей не мага Народ,
Свабода і Радзіма, –
На ўсё прыйшла адна чарга
Найдаражэйшае, святое –
Ўсё, чым натхнялася душа,
Чужою збэшчана рукою,
Сваволяй скута палаша.
(«Наш лёс, бы кат з рукою забойнай», 1925)

У 1922 г. Ул. Жылка пачаў, а ў 1923 г. давёў да канца паэму «Уяўленне». Паэма як бы вывела Ул. Жылку ў шэрагі найбольш прыкметных паэтаў Заходняй Беларусі. Твор гэты, вельмі лірычны, расказвае пра лёс Беларусі на шляхах рэвалюцыі. Паэма Ул. Жылкі як бы папярэднічае паэме Янкі Купалы «Безназоўнае», напісанай годам пазней. Па матывах яна вельмі блізка перагукваецца з купалаўскім творам. Некаторыя крытыкі выкарыстоўвалі паэму Ул. Жылкі для сцверджання, нібыта твор гэты прысвечан высвятленню «псіхалагічнага боку нацыянальнай рэвалюцыі». Аднак гэта не зусім так. Паэма называецца «Уяўленне», бо ўсе падзеі падаюцца праз успрыняцце мастака, які нібы ўвасабляе сабой народных дух. Народ нібы ўпаўнаважвае яго апавяшчаць свет аб тым, што дзеецца на роднай зямлі. Паэма «Уяўленне», як і «Безназоўнае» Я. Купалы, напісана мовай вобразаў-сімвалаў. Вясна адкрывае беларусам дарогу да самавызначэння:

Шырокаю тропай

Ў час гэты «спакус»
На мапу Еўропы
Ўзышоў Беларус.
Ў лапцях лазовых,
Па світцы ручнік,
І светлым Хрыстовым
Зіе аблік.

«Паэма Жылкі рэалізуе адзін з эстэтычных прынцыпаў рамантызму, які называюць культам уяўлення, фантазіі» (Калеснік У. Ветразі Адысея. С. 144.).

Тэма радзімы, Беларусі, Крывіі – так іншы раз паэт называе родны край – займае сталае месца ў паэзіі Жылкі. Яна гучыць часта як лірычная тэма. Тэрмін «каханне» паэт ужывае не толькі ў дачыненні да дзяўчыны, жанчыны, а і ў выяўленні пачуццяў да роднага краю. Сярод паэтаў Заходняй Беларусі (да прыходу М. Танка) не было такіх лірыкаў, як Ул. Жылка, якія ўмелі перадаваць найтанчэйшыя душэўныя зрухі, перажыванні.

Тэма кахання ў паэзіі Жылкі непарыўна звязана з тэмай Беларусі, роднага краю. Найбольш яскрава гэтая рыса жылкаўскай лірыкі праяўляецца ў цыкле «Вершы спадзявання».

Няма збавення
Апроч пекнаты.
У маім маленні
Адзіная ты. (1924-1925)

Уяўленне пра характэрна нязменна звязана ў Жылкі з радзімай і дзяўчынай. Дзве гэтыя дадзенасці ў ягонаў паэтычнай фантазіі стаяць побач. Бо толькі яны могуць выклікаць імпульс для паэтычнай дзейнасці, даць крылы натхненню. Характэрна разліта ў свеце. І толькі паэт можа яго заўважыць, схопіць ягоны вобраз, увасобіўшы ў малюнак, карціну, што займае месца ў прасторы і часе. Бо абстрактнай красы няма. Яна зямная. Яе трэба падгледзець, знайсці яе музыку, прадметную пластыку, увасобленую ў зрокавых вобразах. Што такое паэзія? Як яна нараджаецца? Перш за ўсё павінна быць штосьці зямное, нейкі факт, падзея, пейзажны малюнак, якія, успрынятыя паэтам, прайшоўшы праз ягоную душу, выклікаюць вобраз характэрна.

Душа мая тужлівая –
Лілея між балот,
Яна ўзрасла, маўклівая,
Між багны сонных вод.
Ёй сніцца неба сіняе,
Дзе сонечна вясна,
І песняй салаўінаю
Атручана яна (36)
«***Душа мая тужлівая...», 1921)

Паэт глыбока адчувае прыроду як першасны свет прыгажосці, дасканаласці, гармоніі. Ён як бы дзякуе сваім настаўнікам – таму ж Максіму

Багдановічу («Максім Багдановіч»), Персі Шэлі («Да Персі Шэлі») за тое, што яны запалілі ў ягонай душы святы агеньчык прагнасці да тайнаў свету, гармоніі, характава.

Ул. Жылка быў цесна звязаны з нацыянальна-вызваленчай барацьбой, якая ішла на абсягах Заходняй Беларусі. Да 1925 г. гэтая барацьба насіла партызанскія формы. Рамантыка адкрытага змагання з ворагам захапляе паэта. Знешнія факты, як заўсёды, трансфармуюцца ў ягонай фантазіі ў суб'ектыўныя эстэтычныя адчуванні, ператвараючыся затым у сімвалы, вобразныя намёкі. Паказальным у гэтых адносінах з'яўляецца санет «Меч». У рамках санетнай класічнай страфы паэт здолеў скандэнсаваць буру палымных эмоцый змагара за народнае шчасце:

Я з грамадой іду па шчасце нам,
Мой меч зіхціць непераможны, востры
Змагуся сам — дык сотням перадам! (65)

Меч – сімвал святога справядчнага змагання, без якога няма жыцця, няма рыцара-змагара за шчасце паняволенай красы, увасобленай у вобразе прыгажуні Беларусі.

У 1926 г. Ул. Жылка прыежджае ў Мінск на канферэнцыю па пытаннях мовы і застаецца тут, прымае савецкае грамадзянства. Думка аб пераездзе «на той бок» спела ў ім даўно. Зрэшты ён заўсёды быў звязаны з рэвалюцыйным духам на абсягах Заходняй Беларусі і не толькі сімпатызаваў гэтаму руху, а, па меры сіл, у ім удзельнічаў. Ул. Жылка працуе ў «Звяздзе», затым выкладчыкам літаратуры ў музычным тэхнікуме. Ён, паколькі быў членам пражскага «Маладняка», як бы механічна ўваходзіць у арганізацыю «Маладняк». Але праз нейкі час пераходзіць ва «Узвышша».

У 1927 г. выходзіць зборнік вершаў Ул. Жылкі «З палёў Заходняй Беларусі». Паэт вярнуўся ў Савецкую Беларусь у час выбуху літаратурных спрэчак, вострай ідэалагічнай барацьбы. Уваходзячы ўсё глыбей у літаратурнае жыццё, паэт часта друкуецца ў часопісе «Узвышша». Узвышэнцы вабілі Жылку тым, што ў іх творчасці моцна адчуваўся струмень адраджэння, яны любілі народную творчасць, шукалі нацыянальныя формы выяўлення творчых імкненняў.

У лютаўскім нумары «Полымя» за 1928 г. з'явілася рэцэнзія Тодара Глыбоцкага (так падпісваў свае крытычныя творы паэт Алесь Дудар), якая, можна сказаць, ушчэнт разбівала паэтычныя дасягненні Ул. Жылкі, не прызнаючы за яго творамі ні эстэтычнай, ні ідэйнай вартасці. Глыбоцкі-Дудар шукаў у тонкай, глыбока чалавечнай лірыцы Ул. Жылкі таго лабавага лозунгавага трафарэту, якога прытрымліваліся многія тагачасныя паэты, асабліва тыя, што прайшлі маладнякоўскую школу. Крытык ні словам не абмовіўся пра грамадзянскія вершы Ул. Жылкі, сказаўшы пра зборнік, што ён «чужы нам па форме і ідэйнаму зместу» (Полымя. 1928. № 2. С. 216.). Былі другія, станоўчыя рэцэнзіі, якія высока ацэньвалі зборнік Ул. Жылкі, але ва ўмовах групаўшчыны пэўны ярлык на паэзію Ул. Жылкі быў навешаны.

Нягледзячы на ​​непрыемнасці, паэт плённа працуе. Ён заканчвае цыкл «Вершы спадзявання», распачаты ў Празе, і вершы «Каханню нічога не

трэба», «Млынар заставіў застаўкі», «Будзь бласлаўлёна, мая маладосць...», «Развітанне» Пенелопы».

У 1931 г. Ул. Жылка быў сасланы ў г. Уржум. Там ён працаваў выкладчыкам і загадчыкам гаспадаркі ў медтэхнікуме. Хворы на туберкулёз, увогуле маючы слабае здароўе, у 1933 г. ён памёр.

Крыніцы

Навуменка І.Я. Уладзімір Жылка // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 673-689.

Тэма 10 Творчасць ЛУКАША КАЛЮГІ

(1909–1937)

1. Навелістыка Л. Калюгі.
2. Аналіз сацыяльных і псіхалагічных працэсаў ў аповесці “Ні госць, ні гаспадар”.
3. Мастацкія прынцыпы паказу народнага жыцця ў аповесці “Нядоля Заблоцкіх”.
4. Незавершаныя творы Лукаша Калюгі.

Імя Лукаша Калюгі (Канстанціна Пятровіча Вашыны), ярка засвяціўшыся на літаратурным небасхіле канца 20-х гадоў, праз дзесяцігоддзе ўжо і згасла. Так мала часу адмераў лёс гэтаму шчыраму мастаку слова для працы на ніве беларускай прозы, прычым чатыры гады былі азмочаны арыштам, турмой і выгнаннем з роднай Беларусі.

Нарадзіўся будучы праяік 26 верасня 1909 г. у вёсцы Скварцы былога Койданаўскага павета, цяперашняга Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям’і. У два гады хлопчык страціў маці, а яшчэ праз чатыры гады і бацьку. Гадала Кастуся родная цётка – бацькава сястра. Пасля заканчэння Станькаўскай сямігодкі ў 1926 г. стаў студэнтам Магілёўскага педтэхнікума, вучобу ў якім хутка пакінуў і вярнуўся ў родныя мясціны. У 1927 г. паступіў у Беларускае педагагічнае тэхнікум у Мінску і стаў сябрам аб’яднання «Узвышша». Рэкамендаваў яго ў гэтае нешматлікае згуртаванне, якое складалі толькі па-сапраўднаму таленавітыя, прызнаныя майстры слова, Кузьма Чорны. У 1931 г. Калюга паспяхова скончыў Белпедтэхнікум. Пасля два гады працаваў у Навукова-даследчым інстытуце прамысловасці Вышэйшага Савета Народнай гаспадаркі БССР і нядоўга на Беларускае радыё. У студзені 1933 г. быў арыштаваны і асуджаны на пяць гадоў пазбаўлення волі. Спачатку, у 1933 г., адбываў пакаранне ў Мінскай турме. Пасля быў высланы ў Сібірскі край — горад Ірбіт Свядлоўскай вобласці. Там знаходзіўся на вольным пасяленні з 1933 па 1937 год. Паўторна быў

арыштаваны 2 кастрычніка 1937 г. і прыгавораны да расстрэлу. Рэабілітаваны пасмяротна ў 1965 г.

Творчы шлях Лукаша Калюгі пачаўся вельмі рана. Яшчэ ў час вучобы ў сямігодцы ён стаў дасылаць у папулярную тады газету «Беларуская вёска» допісы пра жыццё ў родных Скварцах. Першым апублікаваным творам празаіка стала апавяданне «Вясна» (Чырвоны сейбіт. 1927. № 13). У ім, як і ў многіх творах «маладнякоўцаў», расказваецца пра класавыя канфлікты на вёсцы, кантрастна малюецца жыццё сялян.

Час вучнёўства ў Калюгі не быў доўгім. Ён амаль адразу прыйшоў у літаратуру сталым, удумлівым майстрам, які ва ўсім сцвярджаў сваю непаўторнасць, сваё непадабенства да іншых. Арыгінальнасць пісьменніка кінулася ў вочы Кузьме Чорнаму, які і падтрымаў гэты талент на самым яго пачатку. Нават тэматыка першых апавяданняў Калюгі, надрукаваных пасля «Вясны» ў наступным, 1928 г., у тым жа «Чырвоным сейбіце» («Краўцы і чаляднікі», «Лук'ян – капераціўскі сабака», «Трахім з Пагулянкi», «Баркаўцы – добрая вёска і баркаўчане – вясёлыя людзі»), сведчыць пра яго адметнасць. Пісьменніка найбольш цікавіць тое, што на пэўны час у літаратуры 20-х гадоў (асабліва ў першай палове) нібы адышло на другі план – прыроджанае, псіхалагічнае ў чалавеку, а не сацыяльнае, класовае. У полі зроку Калюгі – тое, што розніць чалавека ад іншых, выяўляе яго унікальнасць. Пісьменніка вабіць жывы, супярэчлівы характар, фарміраваны ў глыбінях народных.

У першых апавяданнях ужо дэманструецца добрае ўменне ствараць псіхалагічныя партрэты цэлай групы людзей. У цэнтры ўвагі твора «Краўцы і чаляднікі» – сфера ўзаемаадносін багата адораных прадстаўнікоў народа краўца Аляксандры, яго настаўніка «ухвалёнага краўца Вінцэнтага» і чалядніка Міхалюка. Кожны з іх – індывідуальнасць, характар яркі і неардынарны.

Філасофскае асэнсаванне чалавечага лёсу, яго працы знаходзіць працяг ў апавяданні «Трахім з Пагулянкi». У цэнтры першых калюгавых твораў – характары моцныя, нестандартныя.

З самага пачатку творчага шляху Калюга зарэкамендаваў сябе як пісьменнік эпічнага таленту. У літаратуры 20-х гадоў якраз наспела неабходнасць паказу эпохі праз эпічны спосаб стварэння характараў і шырокі разварот падзей.

Мова першых твораў Калюгі адрозніваецца выкарыстаннем наватвораў, характарыстычна-экспрэсіўных дыялектызмаў, цікавых моўных выразаў, замешаных на сакавітай народнай гаворцы.

У тым жа 1928 г. пабачыў свет і першы буйны эпічны твор Лукаша Калюгі – аповесць «Ні госць ні гаспадар». Яна належыць да ліку так званай юнацкай аповесці, нараджэнне якой звязана ў беларускай літаратуры з імем Я. Коласа, яго аповесцю «На прасторах жыцця» (1926). Узвышавец Калюга, другі пасля Коласа, здолеў стварыць значны твор пра маральна-духоўнае аблічча моладзі 1920-х гадоў, пра першых камсамольцаў, чаго не ўдалося нікому з «маладнякоўцаў». Прычына поспеху была, відаць, не толькі ў

асабістай перажытасці (твор аўтабіяграфічны: аўтар, як і галоўны герой аповесці Хвядос Чвардоўскі, пасля заканчэння сямігодкі нейкі час жыў у роднай вёсцы, дзе дапамагаў дзядзьку па гаспадарцы, займаўся самаадукацыяй, разам з камсамольцамі бавіў час на сходах і ў спрэчках), але і ва ўменні пісьменніка ўзняцца над жыццёвым матэрыялам, па-філасофску асэнсаваць працэсы, што адбываліся ў змененым грамадстве. Калюга не паўтараў рыс характару моладзі, адкрытых Коласам. Само жыццё «паўтарала», тыпізавала лёсы і паводзіны сялянскіх сыноў. Колас заклікаў моладзь да ведаў, «на прасторы жыцця», сімвалам якіх стаў для моладзі горад. Сапраўдную навуку, лічыць ягоны герой Сцёпка, можна пазнаць толькі ў горадзе. Падрыхтаваўшыся сам, Сцёпка едзе вучыцца ў Мінск. Калюгаў жа герой, выпускнік сямігодкі, вырашае ісці іншым шляхам: застаецца на вёсцы, мяркуючы, што «за гаспадарства шчыра возьмецца, але й кнігі не выпусціць з рук». Юнак спадзяецца заняцца ў вольную хвіліну самападрыхтоўкай. Сябры Хвядоса ўсе, як адзін, выбіраюць сабе іншы шлях: хто хоча падацца ў настаўнікі, хто – у каморнікі, меліяратары. Рашэнне застацца ў роднай вёсцы абумоўлена перш за ўсё тым, што дома пакінуць няма каго. Але не менш важна тут і тое, што мілы яму «родны кут — бацькава хата». Да таго ж прымешваецца яшчэ і голас свядомага грамадзяніна: «А хто зямлю капаць будзе? Хто без вас застанецца хлеб рабіць?», – спрачаецца ён у думках з сябрамі.

Увесь ход падзей падводзіць героя да думкі аб неабходнасці далейшай вучобы. Мабыць, у другой частцы аповесці, якая да нас не дайшла, Хвядоса чакаў такі ж лёс, што і коласаўскага Сцёпку або самога Калюгу – прататыпа Хвядоса. У дадзеным творы закранаецца паралельна і шэраг іншых праблем, вельмі важных для рэчаіснасці 1920-х гг. Разам з тым аповесці крыху не стае дынамічнасці дзеяння, шкодзіць празмерная апісальнасць, зацягнутасць некаторых сцэн.

Выказаўшы трывогу і занепакоенасць станам сучаснага яму грамадства, з'яўленнем у ім «ні госця, ні гаспадара», Калюга адыходзіць ад сучаснасці і звяртаецца да мінулага беларускага народа. 1929 год знамянальны ў яго творчасці з'яўленнем цыкла гумарыстычных апавяданняў – «Трахім – штучны чалавек», «Іллюк – даследчык», «Як Міхалюку Баркаўцы даліся ў знакі», «Тахвілін швагер», увага ў якім засяроджана на крыху нязвыклых для беларускай літаратуры баках існавання чалавека вёскі дарэвалюцыйнага часу. Нячаста трапляў у поле зроку беларускіх пісьменнікаў, напрыклад, раўнівы селянін. Калюга ж з гумарам апавядае якраз пра такога героя, апанаванага пакутнымі здагадкамі аб жончынай здрадзе («Іллюк – даследчык

Пішучы ў 1931 г. аповесць «Нядоля Заблоцкіх» пра дакастрычніцкае жыццё сялянства, аўтар не мог не думаць пра сучаснасць. Уласна, дзеля больш глыбокага спасціжэння праблем сучаснасці пісаліся і яго апавяданні, нябачнымі, але моцнымі сувязямі звязаныя з сучасным прайзійкам жыццём. «Нядоля Заблоцкіх» працягвала развіваць і паглыбляла многія праблемы аповесці «Ні госць, ні гаспадар»: даследавала тую ж праблему адчужэння ад народа выхадцаў з яго. Праз мінулае пісьменнік бачыў контуры будучага.

У цэнтры аповесці – гісторыя сям'і Заблоцкіх. Пачынаецца яна з апавядання пра старога Заблоцкага, спрадвечнага гаспадара, старасвецкага чалавека Савэрына, пры якім «на ўсё парадак быў». Быў лад і дастатак у вялікай, шматлюднай сям'і. Па яго ж смерці «рассыпаліся» Заблоцкія «як гарох на сто дарог, – хто куды віда». І дружнай сям'і як і не было. Кожны з Заблоцкіх сустрэне сваю долю-нядолю на дарозе жыцця. Аповесць, як і апавяданне «Тахвілін швагер», пазначана вялікай увагай да народных паданняў, звычаяў, абрадаў. У творы моцна адчуваецца адгалоскі мастацкага вопыту М. В. Гогаля, пісьменніка, якім вельмі захапляўся Калюга. Магутны фальклорны струмень, свежая крыніца народнай фантазіі родняць «Нядолю Заблоцкіх» са «Шляхціцам Завальняй, або Беларуссю ў фантастычных апавяданнях» Яна Баршчэўскага. Твор апошняга вырастаў непасрэдна з вуснай народнай творчасці, меў на мэце збор і пісьменніцкае афармленне пачутага ў самабытнае мастацкае цэлае. Калюга выкарыстоўвае народную творчасць інакш – як мастак-філосаф, які хоча зразумець, што такое ёсць чалавек у гэтым свеце. Па задуме сваёй твор шырокага эпічнага гучання, «Нядоля Заблоцкіх» стаіць як бы ўбаку ад усяго напісанага беларускай літаратурай 20-х гадоў. Адметнасць аповесці не толькі ў філасафічнасці, у выкарыстанні элементаў міфалогіі. Нязвычай для беларускай літаратуры таго часу была форма твора, жывая прысутнасць у яго апавядальнай плыні героя-апавядальніка, які, нібы экскурсавод, водзіць у падуладных яму часе і прасторы, знаёміць з персанажамі, дае ім жартаўлівыя ацэнкі. Як важную асаблівасць твора трэба адзначыць і фантастычнасць часу ў ім. Аповесць ярка выявіла гумарыстычны бок таленту Калюгі, яго схільнасць да народнай дасціпнасці і жарту. Багаты і разнастайны гумар робіць больш маляўнічай і поліфанічнай мастацкую фразу твора. Арсенал моўных сродкаў камізму тут даволі шырокі і стракаты. Гэта — і каламбуры, і параўнанні, і метафары, і перыфраз. Фарбы смеху, якія выбірае прэзаік пры абмалёўцы сваіх герояў, у асноўным цёплыя, сардэчныя, хоць час ад часу і набываюць адценні асуджэння, насмешкі.

Багаццем інтанацый (ад вясёлых, гумарыстычных да сур'ёзных, іранічных), метафарычнасцю мовы, прысутнасцю ў ёй аўтарскага голасу, скандэнсавана афарыстычным стылем блізкая да аповесці "Нядоля Заблоцкіх" навела «Цеснаватая куртачка» (1932).

У пачатку 30-х гадоў Калюга плённа працуе і на ніве перакладу. Яму належыць пераклад рамана Ю. Алешы «Зайздрасць» (1931). З асаблівай любоўю рабіў ён пераклад папулярнага рамана Я. Гашака «Прыгоды ўдалага ваякі Швейка» (1932). Калюгу, які таксама пранікнёна бачыў у жыцці камічныя бакі, вельмі імпанаваў твор чэшскага прэзаіка.

З твораў, напісаных ва ўмовах лагернага жыцця і ссылак, дайшлі да нас няскончаныя Калюгавы аповесці — «Дзе косці мелюць», «Зэнка малы ніколі не быў», «Зоры вам вядомага горада» і раман «Пустадомкі».

Назва аповесці «Дзе косці мелюць» навеяна, безумоўна ж, лагернай доляй пісьменніка. Ды і самы пачатак твора выяўляе глыбокую сувязь з тагачасным станам яго душы, яго філасофіяй падзей і часу. Месцамі ўрыўкі

аповесці «Дзе косці мелюць» нагадваюць накіды ў запіснай кніжцы, створаны як бы ў вялікай спешцы, няроўна, разарвана. Гэта і не дзіўна, бо зразумела, у якіх умовах узнікаў твор. Пачынаў Калюга пісаць свае «творы з-за крат» яшчэ ў мінскай турме, а працягваў у сібірскай высылцы. Жорсткая, страшная пісьменніку сучаснасць і поўная надзей і паэзіі мінуўшчына горка пераплятаюцца літаральна ў кожным з гэтых твораў. Туга па любай сэрцу Беларусі, па растаптаных, а некалі яркіх марак перапаўняе ледзь не кожную іх старонку. У цэнтры аповесці «Дзе косці мелюць» – навучэнцы і настаўнікі гарадскога вучылішча. Аднастайна, нецікава праходзяць у вучылішчы ўрокі роднай мужыцкім дзецям крыўскай мовы, бо вядзе яе настаўніца М. В., што не любіць і не ведае яе. Але вось у Грукаціцкае гарадское прысылаюць прыгожую, зусім маладзенькую настаўніцу, захопленую сваім прадметам, — і адносіны вучняў да роднай мовы адразу мяняюцца. І «сваё тое роднае» адразу сапраўды стала сваім, азарылася святлом сапраўднай паэзіі. З гумарам расказана ў аповесці пра вучняў «другога раздуранага класа», іх рашэнне адсвяткаваць дзень святога гультая, з псіхалагізмам выпісаны некаторыя чалавечыя характары (настаўніцы-пападзянкі М. В., інспектара Віруты і вучня Давыда), аднак аб глыбокім спасціжэнні чалавечых характараў у гэтым творы па прычыне яго незавершанасці гаварыць не даводзіцца.

Назва дзіцячай аповесці «Зэнка малы ніколі не быў», гэтак жа, як і аповесці «Дзе косці мелюць», шмат у чым таксама сімвалічная. Не дзіцячая, але наіўная думка хлапчука аб тым, што ён ніколі не быў малым, паспрыяла з'яўленню гэтай назвы.

У будучыя творы Лукаша Калюгі абяцалі шырока ўвайсці элементы фантастыкі. Аб гэтым сведчыць і напісаная ў няволі аповесць «Зоры вам вядомага горада». Гэта твор на «гарадскую» тэматыку. Аповесць з рамантычнай назвай «Зоры вам вядомага горада» прысвечана жыццю творчай моладзі, будучых мастакоў. Праблемы творчай свабоды, праўдзівасці мастацтва – галоўныя ў ёй.

Найбольш буйным і найбольш цэласным у плане сюжэтнай пабудовы творам з напісанага Калюгам за кратамі з'яўляецца раман «Пустадомкі». Пісьменнік пазначае час і месца стварэння рамана: «Красавік 1933 — ліпень 1935 г., сутарэнне ў Мінску — у Ірбіце на выгнанні». Раман малое жыццё беларускай вёскі і горада ў пачатку 30-х гадоў.

Крыніцы

Драздова З.У. Лукаш Калюга // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 690-710.

Тэма 11 Творчасць ЯНКІ МАЎРА

(1883 –1971)

- 1 Станаўленне мастацкай індывідуальнасці.
- 2 Аповесці «Чалавек ідзе»: пазнаваўча-прыгодніцкі характар твора.
- 3 Экзатычны матэрыял аповесцей «У краіне райскай птушкі», «Сын вады».
- 4 Навукова-фантастычны твор «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага.
- 5 Рэальная аснова сюжэта рамана «Амок».
- 6 «Палескія рабінзоны» – новы крок у авалоданні навукова-прыгодніцкім жанрам.
- 7 Педагагічнае і мастацкае наватарства аповесці «ТВТ».
- 8 Аўтабіяграфічная трылогія Я. Маўра «Шлях з цемры».

Янка Маўр – агульнапрызнаны «бацька» беларускай дзіцячай літаратуры. Маўр працягнуў і замацаваў той працэс «суверэнізацыі» нацыянальнай дзіцячай літаратуры, які намеціўся ў пачатку ХХ ст.

Нарадзіўся 28 красавіка (11 мая) 1883 г. у г. Лібаве (Латвія, зараз горад імянуецца Ліепая. Атрымаў пасведчанне настаўніка пачатковай школы (1903), здаўшы экстрэнам экзамены за семінарскі курс. Працаваць пачынаў у школе пад Панявежам (Новае Месца), затым быў пераведзены ў вёску Бытча на Барысаўшчыне. Удзел разам з Я. Коласам у нелегальным настаўніцкім з'ездзе, што адбыўся ў вёсцы Мікалаеўшчына ў 1906 г. Фёдарова да педагагічнай працы не дапусцілі і ўзялі пад нагляд паліцыі. У 1911 г. яму ўдалося ўладкавацца выкладчыкам у прыватнай гандлёвай школе Мінска, а з восені 1917 г. ён стаў настаўнікам географіі і гісторыі. Настаўніцкую працу Фёдараў пакінуў толькі ў 1930 г., калі перайшоў на працу ў дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, дзе працаваў аж да 1936 г. уключна.

Літаратурная творчасць напачатку і выспявала з патрэб педагагічнай працы, з жадання захапіць вучняў прагай ведаў аб бязмежнасці свету і няспыннасці развіцця чалавецтва.

У аповесці «Чалавек ідзе» ён зазірнуў у глыбіні стагоддзяў, звярнуўся да жыцця першабытнага чалавека на той стадыі яго развіцця, калі чалавек толькі станавіўся на ногі, нічога яшчэ не ўмеўшы – не вырабляў прылад, не ствараў новых рэчаў, а толькі вучыўся карыстацца гатовымі, прыроднымі, не валодаў агнём, не ўмеў ні смяцца, ні плакаць, ні гаварыць. У аснову сюжэта аповесці пакладзены сам працэс развіцця чалавека, мільённагадовы, пакутлівы і драматычны, напоўнены барацьбой за сваё жыццё і з самім сабой, шлях працяглага і маруднага назапашвання не толькі вопыту практычнага, але і духоўнага. Імкнецца дзякуючы фантазіі ўзнавіць жывыя малюнкi, сцэнкі з жыцця першабытнага чалавека, разгадаць, змадэліраваць яго пачуцці, думкі ў тых ці іншых канкрэтных сітуацыях. Аўтар фіксуе ўвагу на найбольш драматычных, напружаных момантах жыцця: смерць старога дзядулі, жанчыны з дзіцем, выратаванне чалавека з багны, авалоданне вялікай сілай прыроды – агнём. Апавяданне, у якім няма ніводнага дыялогу, трымаецца на ўнутраным драматызме. З'яўляюцца ў аповесці і дзеючыя асобы – Краг, дзяўчына Агу, хлопчык Ра, хоць у той час чалавек, член гурту, яшчэ не вылучаў сябе з навакольнай прыроды і асяроддзя. Для абвастрэння чытацкай

увагі аўтар выкарыстоўвае элементы прыгодніцтва, таямнічыя і загадкавыя загалюкі раздзелаў, казачны зачын, які надае апісанню каларыт сівой даўніны: «Гэта было даўно-даўно... Можна мільён гадоў назад».

Аповесці так звананага майн-рыдаўскага цыкла: «У краіне райскай птушкі» (1926), «Сын вады» (1927).

Аповесці «У краіне райскай птушкі» і «Сын вады», апавяданні, напісаныя ў гэты час, аб'ядноўваюцца аўтарскім імкненнем – у духу лепшых традыцый класічнай прыгодніцкай літаратуры – абвергнуць распаўсюджанае ўяўленне аб туземцах, дзеях прыроды, як аб крыважэрных людаехах, пазбаўленых элементарных чалавечых пачуццяў, людзях другога гатунку

У аповесці «У краіне райскай птушкі» дзеянне адбываецца на Новай Гвінеі, на тых астравах Ціхага акіяна, на якіх пабываў выдатны падарожнік і вучоны Міклуха-Маклай, апантаны заступнік мясцовых жыхароў-папуасаў. Яго мемуарамі і карыстаўся пісьменнік, апавядаючы аб жыцці-быцці туземнага насельніцтва. Аповесць пабудавана на адкрыта сацыяльным канфлікце, на кантрастнай абмалёўцы двух варагуючых сіл – падняволеных і гаспадароў-каланізатаратаў.

Традыцыі заходняй прыгодніцкай класікі: загадканасць і таямнічасць, напружанасць дзеяння, частая змена сітуацый, кульмінацыйна-драматычныя моматны, прыём рэтраспекцыі. Прыёмы прыгодніцтва спалучаюцца з выкарыстаннем багатага пазнавальнага матэрыялу: аўтар насычае апавяданне вялікай колькасцю канкрэтных апісанняў жывёльнага і расліннага свету краіны, дзе адбываецца дзеянне, і гэта стварае адчуванне нявыдуманай мастацкай рэальнасці і разам з тым адпавядае асаблівасцям псіхалогіі дзіцячага чытача, яго пражытага пазнання і адкрыцця новага. Праўда, пазнавальны матэрыял часам замаруджвае сюжэтны рух, не заўсёды натуральна ўпісваючыся ў мастацкі тэкст, але прыныцп падачы матэрыялу вызначыўся пэўна: незнаёмае параўноўваецца са знаёмым. Вызначылася ў аповесці і такая асаблівасць мастацкай манеры, як публіцыстычнасць – праява адкрытай аўтарскай тэндэнцыйнасці, адзнака крайняй абвостранасці сацыяльных пачуццяў пісьменніка.

Аповесць «Сын вады» – самая паэтычная ў гэтым цыкле і найбольш дарагая самому пісьменніку, паводле яго прызнання. Яна пазбаўлена рэзкасці, непрымірымасці сацыяльнага супрацьстаяння, больш мяккая і лірычная па стылю. Галоўны канфлікт паміж героямі раскрываецца не ў адкрытым сутыкненні розных сацыяльных сіл, як у папярэдняй аповесці, а пераважна ў маральным плане. Крыўдзіцелем выступае не жорсткі каланізатар, а яго, здавалася б, бяскрыўдная дачка, якая юнаму фуджынцу Мангу ўяўляецца чымсьці недасягальным, увасабленнем чысціні і прыгажосці, Белай Птушкай. Ён і з'яўляецца яе выратавальнікам, збаўцам, заступнікам. І яго адданасць ёй – шчырая, бескарыслівая, чалавечная. Ужо сама сюжэтная лінія Манг – Белая Птушка нясе ў сабе палеміку з распаўсюджанай у прыгодніцкай літаратуры схемай: выратаванне белага чалавека ад дзікіх туземцаў.

Творчасць Маўра не абмяжоўваецца ўдалымі спробамі стварэння прыгодніцкай аповесці. Ён прыступае да ажыццяўлення больш маштабнай задумы – напісання прыгодніцкага рамана «Амок», першага ў беларускай літаратуры. Матэрыялам для рамана паслужылі жывыя, рэальныя падзеі – рэвалюцыйнае паўстанне на Яве ў 1926 г., што ўскалыхнула ўвесь свет. Збіраць матэрыял, вывучаць канкрэтную дакументальную літаратуру, у тым ліку і мемуарную, аб жыцці і звычаях туземнага насельніцтва Явы Маўр пачаў па свежых слядах падзей. Многія найбольш важныя матэрыялы аўтар атрымліваў непасрэдна з Явы і з Галандыі (часопісы, газеты, фатаграфіі, выкарыстаныя потым як ілюстрацыі) праз настаўнікаў-эсперантыстаў, з якімі ён вёў перапіску як стары эсперантыст. У прадмове да першага выдання рамана пісьменнік зазначыў, што «Амок» больш дакументальны «нават у дробязях», чым можа паказацца на першы погляд. Пісьменніку важна было падкрэсліць у першую чаргу менавіта гэты бок – фактычную, дакументальную аснову твора, што нібы ўздымала прэстыж апошняга ў вачах грамадскасці, гасіла неасцярожнасць, якая адчувалася ў адносінах да прыгодніцкіх кніг. Аднак для беларускай літаратуры найбольш значным, істотным быў сам факт стварэння прыгодніцкага рамана. Каб паказаць драматызм народна-вызваленчай барацьбы яванцаў, аўтар выкарыстоўвае шырокі арсенал класічных атрыбутаў прыгодніцтва: таямнічасць, якая ствараецца самымі рознымі спосабамі, у тым ліку парушэннем храналогіі дзеяння – забяганнем наперад, потым вяртаннем назад, абрываю апавядальнай плыні ў самыя напружаны момант. Ужываецца прыём пераўвасаблення (Гейс-Ван Дэкер, Салул-Тугай, Гано-Като) і памылковай ідэнтыфікацыі (Піпа прымаюць за Гейса, Нанга за Салула). Разгортваюцца малюнкі палявання ў шырокім сэнсе слова, пагоні, здрадніцтва, паядынкаў, шматлікіх цудаў. Усё гэта стварае ланцуг небяспечных прыгод, поле драматычнага напружання. Пісьменнік ішоў шляхам пошукаў сінтэзу займальнасці, прыгодніцтва, з аднаго боку, і вернасці жыццёвай праўдзе – з другога, хоць на першы погляд такія характаралагічныя адзнакі твора не надта ўзгадняюцца паміж сабою. Ды і сам аўтар у загалоўку першай часткі рамана як бы размежаваў іх: «Каму прыгоды, каму барацьба». Але мастацкая логіка развіцця дзеяння ў рамане здымае такое проціпастаўленне: барацьба ўдзельнікаў паўстання напоўнена такімі хвалюючымі прыгодамі, якія па сваёй напружанасці і драматызму ніколі не ўступаюць прыгодам няўдалага «экзатыста» Піпа, перажытым у Бантамскай пушчы. Назву «Амок» аўтар, паводле ўласнага прызнання, «дэманстратыўна ўзяў ад нашумеўшай у тыя гады аповесці Стэфана Цвейга, які ўклаў у гэтае слова нейкі містычны сэнс». У самім загалоўку, як бачым, закладзены пэўны палемічны зарад. Маўр не падзяляе погляду аўстрыйскага пісьменніка на амок, гэтую страшэнную хваробу яванцаў, як сляпую, стыхійную сілу, загадкавую і невытлумачальную. Для Маўра хвароба бедняка-селяніна Па-Інга – сацыяльная, вынік гора і распачы даведзенага да галечы прыгнечанага народа.

Малая проза: жыццё ў каланіяльных краінах, вострая сюжэтнасць, драматызм падзей, лёсы дзяцей, ахвяр антыгуманістычнай палітыкі каланізатараў. Бескампрамісная сацыяльнасць у выкрыцці антычалавечай сутнасці каланіялізму, прасякнутая ноткамі гнеўнага сарказму і з'едлівай іроніі, з аднаго боку, боль і гарачае спачуванне пры апісанні драматычных дзіцячых лёсаў, – з другога, – на стыку такіх розных эмацыянальных хваль пабудаваны апавяданні «Слёзы Тубі», якое стала хрэстаматыйным, «Незвычайная прынада», «Лацароні» (усе — 1927).

У 30-я гады, Маўр, нібы насыціўшыся «экзатычным», іншаземным матэрыялам, звяртаецца да роднай жыццёвай рэальнасці, у якой дзейнічаюць юныя героі. У гэтым сэнсе досыць паказальная аповесць «Палескія рабінзоны» (1930). Выкарыстанне матыву рабінзанады, падказанага сусветна вядомым «Рабінзонам Крузам» Д. Дэфо. Ён паказвае, што і пад небам Беларусі, у далёкіх і блізкіх яе кутках, ёсць свая рамантыка, свая невыказаная прыгажосць, кожны раз новая і нечаканая. Апавядальная плынь аповесці ўвесь час трымаецца на дыялогах-спрэчках паміж героямі-студэнтамі, якія пад уражаннем ад кніг аб далёкіх краінах, перш за ўсё ад кніг Ж. Верна, М. Рыда і Ф. Купера, адпраўляюцца ў час вясновага разводдзя ў падарожжа па Палессі. У ходзе гэтых дыялогаў, часам жартаўлівых, гумарыстычных і, як правіла, напоўненых багатым пазнавальным матэрыялам, Мірон і Віктар узбагачаюць адін аднаго ведамі, раскрываюць таямніцы прыроды. Прычым сам сюжэт, пабудаваны па законах прыгодніцтва, дазваляе больш арганічна, больш натуральна ў параўнанні з ранейшымі творамі выкарыстаць багаты пазнавальны матэрыял. Прырода для яго і яго герояў не толькі матэрыяльнае, але і духоўнае багацце, якое прыносіць эстэтычную асалоду. Самым вялікім і балючым перажываннем было для іх забойства зубра кантрабандыстамі, якое яны ўспрынялі з сапраўдным болем і хваляваннем «як забойства чалавека». Сцэна гібелі зубра, намалёваная праз успрымання Мірона і Віктара, – ключавая для разумення аўтарскіх адносін да праблемы «чалавек і прырода». Яна вынікае з новага сюжэтнага павароту – сутыкнення герояў з кантрабандыстамі. Відаць, прасцей за ўсё было б разглядаць гэтую сюжэтную лінію як даніну часу: у тагачаснай літаратуры, асабліва ў другой палове 30-х гадоў, удзел дзяцей, юнакоў у выкрыцці ворагаў стаў даволі папулярным сюжэтам. Але такое тлумачэнне будзе яўна недастатковым, калі ўлічыць агульную мастацкую канцэпцыю аповесці. Па-першае, паядынак з дыверсантамі-шпіёнамі і ўсё, з імі звязанае, пазбаўлена той рамантызацыі, з якой звычайна падаваліся прыгоды падобнага характару. Па-другое навязаныя усёй атмасферай грамадстага жыцця сцэны процістаяння галоўных герояў і кантрабандыстаў уліваюцца ў агульную мастацкую задуму аповесці.

Эвалюцыя жанру прыгодніцкай аповесці прасочваецца і ў «ТВТ» (1934), своеасаблівай сярод іншых тагачасных аповесцей, такіх, як «Міколка-паравоз» М. Лынькова, «Патрык-завадатар» Ф. Шынклера, «Жэнька» М. Багуна, «Перамога» А. Якімовіча і інш Гэта была цікавая спроба сінтэзу рэалістычна-бытавой і прыгодніцкай аповесці. Мастацкая навізна гэтай

гумарыстычнай і займальнай аповесці заключалася перш за ўсё ў тым, што так званая тэма працоўнага выхавання загучала натуральна дзякуючы жыватворнаму духу гульні, па законах якой і створана таямнічае, загадкавае Таварыства ваяўнічых тэхнікаў.

Задачу больш глыбокага спасціжэння дзіцячай душы, своеасаблівасці дзіцячага ўспрымання аўтар ажыццявіў у гэты час у творах «малой» прозы — у апавяданнях «Шчасце» (1937), «Бярозавы конь» (1939), «Начальнік артылерыі» (1940).

На працягу 1946–1948 гг. ён разам з П. Рунцом займаўся зборам і рэдагаваннем дзіцячых успамінаў пра вайну для кнігі «Ніколі не забудзем», якая выйшла ў 1948 г. з прадмовай Я. Коласа і атрымала высокую ацэнку грамадскасці не толькі ў Беларусі, але і шырока за яе межамі. Гэта кніга унікальная, напісаная крывёю сэрца саміх дзяцей, якія прайшлі з неверагоднымі пакутамі праз пекла крывавай вайны.

Пасля вайны былі напісаны апавяданні «Завошта» (1946) (у аснову яго пакладзены рэальны трагічны факт — гібель жонкі і сына пісьменніка М. Лынькова), «Запіска» (1950), «Максімка» (1946), якія нясуць у сабе моцны гуманістычны зарад. Так, напрыклад, у апавяданні «Максімка» Маўр раскрывае душу свайго маленькага героя ў моманты вышэйшага драматычнага напружання, калі ён, сірата-дзетдомавец, ахоплены прывідным пачуццём-мрояй, што да яго прыехаў татка-франтавік, раптам зразумеў сваю горкую памылку. Ён стаіць цяпер паніклы, нібы асуджаны, у панурай безнадзейнасці, абьякавы да ўсяго, чым хоча яго ўцешыць разгублены франтавік. Толькі дзве пякучыя кропелькі скаціліся па твары хлопчыка — след таго вялікага гора і смутку, што аселі ў маленькім сэрцы. Аўтар вельмі дакладны і чулы ў перадачы душэўнага стану свайго маленькага героя, ён тонка фіксуе эмацыянальныя пераходы — ад радасці да гора і зноў да радасці.

Пасляваенны перыяд у творчай біяграфіі пісьменніка адзначаны таксама стварэннем новых жанравых формаў — навукова-фантастычнай і аўтабіяграфічнай аповесцей. «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага» (1954) — гэта, можна лічыць, трэці «заход» аўтара ў асваенні жанру навуковай фантастыкі: подступамі да яго з'явіліся фантастычная казка «Вандраванне па зорках» (1927) з цыкла «Піянерскія казкі», а затым — «Аповесць будучых дзён» (1932) — у жанры сацыяльнай утопіі. У аснову сюжэта аповесці «Фантамабіль прафесара Цылякоўскага» Я. Маўр паклаў арыгінальную фантастычную ідэю тэхнічнага плана — аб магчымасці выкарыстання энергіі чалавечай думкі: на крылах дзіцячай фантазіі (бо сіла яе значна большая, чым фантазіі дарослых), на яе энергіі адпраўляюцца ўнукі прафесара Цылякоўскага Светазар і Святлана ў далёкае падарожжа — спачатку ў Амерыку, потым на Месяц і Марс. Беларускі пісьменнік выступае як празарліўца, як прадказальнік (услед за Цылякоўскім) эры касмічных палётаў. Але Я. Маўра цікавіць не столькі навуковая ідэя сама па сабе (хоць ён выкарыстоўвае вялікі пазнавальны матэрыял), колькі маральна-этычны і гуманістычны яе аспект, праблема чалавечых ўзаемаадносін, будучых

кантактаў пры сустрэчы розных цывілізацый. Аднак аповесці прыкметна шкодзілі ідэалагічная зададзенасць вобразаў (асабліва дзяцей) і тая атмасфера «халоднай вайны», якая пануе ў творы: увесь раздзел пра наведванне дзецьмі Амерыкі напісаны адналінейна, у фельетонна-памфлетным плане.

Зазіраючы ў будучае, Я. Маўр адначасова вяртаўся да сваіх вытокаў, у блізкае сэрцу мінулае, працягваючы працаваць над аўтабіяграфічнай трылогіяй «Шлях з цемры», першая частка якой была напісана, паводле сведчання аўтара, у 1920 г. Другая частка датуецца 1956-м, трэцяя – 1957 г. Гэта ў пэўным сэнсе выніковая, «галоўная» кніга, у якой пісьменнік асэнсоўвае шлях станаўлення і фарміравання сябе як асобы і як мастака, раскрывае вытокі сваёй творчасці наогул і асобных твораў у прыватнасці. Аўтару ўдалося перадаць з патрэбнай свежасцю першаснае адчуванне дзяцінства, наіўную зачараванасць таямнічасно і загадкаваасцю свету, у якім ўсё жыве, блішчыць і пераліваецца рознымі фарбамі.

Стан здароўя не дазволіў аўтару ажыццявіць свой намер перапрацаваць трэцюю частку «Шляху з цемры» і здзейсніць задуму чацвёртай часткі. Ён памёр 3 жніўня 1971 г.

Крыніцы

Гурэвіч Э.С. Янка Маўр // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 747-770.

ТЭМА 12 ЛІТАРАТУРА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

1. Гістарычныя абставіны фарміравання заходнебеларускай літаратуры.
2. Літаратурна-філасофскае эсэ І. Абдзіраловіча “Адвечным шляхам”.
3. Перыядычны друк.
4. Багацце кірункаў, формаў, ідэй, эстэтычных канцэпцый.

У агульнай сістэме мастацкай літаратуры на першым месцы ў Заходняй Беларусі, несумненна, знаходзілася паэзія. Прычым, і ў 1920-я, і ў 1930-я гг.

Пачатак, першыя старонкі паэзіі Заходняй Беларусі звязаны перадусім з імёнамі Леапольда Родзевіча, Уладзіміра Жылкі, Ігната Канчэўскага. Яны былі найбольш творча актыўнымі, і знак іх працы знайшоў выразны адбітак у перыядычным друку пачатку 20-х гадоў, у выглядзе асобных кніжак. Хоць працягвалі працаваць паэты, што прыйшлі ў літаратуру яшчэ ў нашаніўскую пару: Гальяш Леўчык (1880—1944), Казімір Сваяк (1890—1926), Стары Улас (1865—1939). Менавіта Л. Родзевіч у своеасаблівым сінтэтычным жанры паэме-сказе «Беларусь» і У. Жылка ў паэме «Уяўленне» патрапілі найпаўней выявіць той душэўны тонус, той настрой, якім жыла творчая беларуская інтэлігенцыя пад уражаннем падзелу бацькаўшчыны дзяржаўнай мяжой, зрыву адбудовы дзяржаўнасці Беларусі. Менавіта ў заходнебеларускі перыяд

У. Жылкам былі напісаны такія лірычныя шэдэўры, як «Беларусь», «Віхор», «Замчышча», «Полімпсэст», «Сёмуха». Жылка паэтызуе вызваленчае змаганне. Захопленасць ідэаламі вызваленчага руху, вернасць ім з вялікай сілай гучыць у вершах «Меч», «Вершы аб Вільні», «Наш лёс, бы кат рукой забойнай», «Толькі той, чый вольны дух», «Каваль».

Вершы рана памерлага паэта Ігната Канчэўскага (1896–1923), падпісаныя псеўданімам «Ганна Галубянка», вылучаліся рамантычнай эстэтыкай і высокай культурай пачуцця (Канчэўскі І. Вераснёвае пано // Наша будучына. 1923. № 4; Яго ж. Мы разам // Заходняя Беларусь. С. 8.).

На першую палову 20-х гадоў у Заходняй Беларусі прыпадае найбольшая літаратурная актыўнасць паэта-клерыка Кастуся Стэповіча (Казіміра Сваяка), які пачаў друкавацца яшчэ ў газеце «Віеларус» у 1913 г. У 1924 г. у Вільні ўбачыў свет зборнік К. Сваяка "Мая ліра".

Удзельнік сусветнай вайны, актыўны дзеяч беларускага нацыянальнага руху ў перыяд яго ўздыму ў 1917–1920 гг. Макар Краўцоў (Косцевіч) (1890—1941), акрамя вядомага верша-гімна «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», складае верш «Братом», у якім спалучаны роздум над трагічным лёсам беларускай зямлі з магутнай верай у нацыянальную свабоду яе народа.

Першыя публікацыі паэта Алеся Салагуба (1906–1934) адносяцца да 1923 г. Будучы вучнем Беларускай віленскай гімназіі, паэт звязаў свой лёс з камуністычным падполлем, стаў сябрам члена ЦК КПЗБ Арсеня Канчэўскага, брата вядомага літаратара, удзельнічаў у арганізацыі гурткоў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады ў родных мясцінах на Смаргоншчыне. А. Салагуб двойчы арыштоўваўся дэфензівай, да года прасядзеў у Лукішках. Алесю Салагубу ў літаратуры Заходняй Беларусі належыць першынства, роля адкрывальніка турэмнай тэматыкі, стваральніка вобраза палітвязьня, пазней М. Танкам і В. Таўлаем узнятага да шырокіх мастацкіх абагульненняў. Лірычны герой А. Салагуба – alter ego аўтара – натура мэтаімклівая і цэласная. У яго свядомасці арганічна спалучаны сацыяльны і нацыянальны ідэалы. Ён далучаны да ідэі разняволення чалавецтва ў планетарным маштабе («Мы рады, рады, што змяняем гісторый ход»), адначасна змагаецца, пакутуе ў астрозе і марыць убачыць «вольнай сваю Беларусь». У 1929 г. выйшла кніга А. Салагуба "Лукішкі". Лёс А. Салагуба трагічны. Вырваўшыся з польскай турмы, ён нелегальна перайшоў граніцу, скончыў у Мінску Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт, выдаў зборнік вершаў, даволі часта выступаў у перыядычным друку, паступіў на вучобу ў аспірантуру пры Беларускай Акадэміі навук. Трапіўшы пад другую хвалю рэпрэсій у Савецкай Беларусі, загінуў у 1934 г.

У лірыцы Міхася Машары (1902–1976) чуецца арганічны індывідуальны пачатак. Сацыяльныя арыенціры, пазіцыя паэта дакладна акрэслены, паэтава крэда выказана канкрэтна-вобразна, упэўнена. Ужо ў першай паэтычнай заяўцы – сціплай, на адзінаццаць вершаў, кніжыцы "Малюнкi" (Вільня, 1928) – М. Машара здолеў даць некалькі небанальных абразкоў вёскі, накідаць нязмушаныя малюнкi прыроды, упэўнена пашырыць, развіць у літаратуры

Заходняй Беларусі тэму астрогу, няволі (вершы «Вёска», «Цяпер я ўжо зусім не той», «Ў золаце зорных валокнаў»).

У 1927 г. у Вільні выйшаў зборнік паэзіі Францішка Грышкевіча (1904–1945) "Веснавыя мелодыі". Паэт востра адчувае нядолю паняволенай сваёй зямлі, але гаворыць пра гэта залішне агульна («Русь Белая», «Раб», «Signum»). Прыбягае да гістарычных асацыяцый, кліча на дапамогу змаганню за свабоду бацькаўшчыны-Беларусі цені слаўных продкаў Усяслава Чарадзея, Вітаўта (з цыкла «Вечнае»). Інтымная лірыка Ф. Грышкевіча сведчыць аб даволі высокім інтэлектуальным узроўні асобы аўтара, але высокай эстэтычнай вартасці вершы не набралі.

Адштурхоўваючыся ад эстэтычнага крэда М. Багдановіча, Хведар Ілляшэвіч (1910–1948) імкнуўся да павышэння культуры верша ў сваёй мастацкай практыцы. У 1929 г. у Вільні ўбачыў свет яго першы паэтычны зборнік "Веснапесні".

Міхась Васілёк (1905–1960), творца найперш гумарыстычнага складу, у сатырычным часопісе «Маланка» трапным словам, у духу народнага гумару высмейваў паноў, прадстаўнікоў польскай адміністрацыі, палітыкаў, не абмінаючы ўвагай і заганы ў родным сялянскім асяроддзі (вершы «Як я трапіў у камуністыя», «Перад выбарамі», «Гарэлка»). Паэт умее абыграць народную прытчу («Дзед і смерць»), скарыстоўваючы традыцыйны народны матыў, напоўніць яго актуальным сацыяльным зместам («Эх, каб грошы»). У грамадзянскай жа лірыцы М. Васілька 20-х гадоў гучаць матывы, інтанацыі, характэрныя для ўсёй заходнебеларускай паэзіі таго часу. Паэт горача кліча свой край, маладое пакаленне стаць «смелай ступою на шлях адраджэння, шлях з векавечнае цемры збаўлення» (Васілёк М. Шум баравы. Вільня, 1929. С. 24.).

Празаічныя жанры найперш прадстаўлены апавяданнямі, навеламі і замалёўкамі М. Гарэцкага 1921–1922 г., некалькімі апавяданнямі Макара Краўцова, нарысамі, абразкамі Вацлава Адамовіча (Дзяргача), апавяданнямі Вяч. Лаўскага, надрукаванымі ў студэнцкай перыёдыцы.

М. Гарэцкім у заходнебеларускі перыяд яго дзейнасці створана аповесць «Дзве душы», пачата аповесць «За што?», вядомая ў апошняй аўтарскай рэдакцыі як «Ціхая плынь», напісана да двух дзесяткаў апавяданняў. Побач з распрацоўкай «вечных» (экзістэнцыяльных) тэм на пачатку 20-х гадоў М. Гарэцкі ў жанры апавядання, навелы развівае далей беларускую адраджэнскую ідэю, стварае вобразы ўдзельнікаў беларускага вызваленчага руху («У 1920 годзе», «Усебеларускі з'езд 1917 года», «Фантазія»). Заўсёды чуйны да павеваў новага ў жыцці, пісьменнік прыглядаецца да некаторых з'яў, прынесеных сацыяльнай рэвалюцыяй у Расіі. Ён даследуе асобныя рысы новай улады ў яе асабовым, чалавечым праяўленні, акцэнтую сацыяльна-псіхалагічны аспект у раскрыцці вобразаў (апавяданні «Алостал», «Незадача»). У віленскі перыяд творчасці М. Гарэцкі, згодна з задумай узнавіць у мастацкім слове гісторыю народа, асабліва вялікую ўвагу надае тэме мінуўшчыны. Пры гэтым, як ужо было засведчана ім у зборніку «Рунь»,

мастак плённа выкарыстоўвае матэрыял, бытавыя рэаліі часоў паншчыны (апаবাদанні «У панскай кухні», «Страшная музыкава песня», «Смачны заяц» і інш.).

Акрамя прозы М. Гарэцкага, псіхалагізмам, чалавеказнаўчай скіраванасцю вылучаюцца апаবাদанні М. Краўцова «Маршлют», «Маскалёвы дзеці», у якіх па-мастацку даследуецца народны характар, у класічнай манеры распавядаецца пра народнае жыццё (Краўцоў М. Маскалёвы дзеці // Беларускі звон. 1921. № 22—23; Яго ж. Маршлют // Беларускі звон. 1921. № 24.). Асобных адзнак свайго часу, заходнебеларускай рэчаіснасці ў іх пісьменнік не выяўляе. Ён паказвае вобразы-тыпы старой беларускай вёскі.

Вобразы прадстаўнікоў палескага сялянства, абуджанага вайной і рэвалюцыяй да свядомага грамадскага жыцця, удзельнікаў сялянскага руху падае ў сваёй кнізе В. Адамовіч-Дзяргач (Дзяргач. Тыпы Палесся: Абрэскі і легенды. Вільня, 1924.).

Імкненне да займальнасці расповеду, вострага псіхалагізму назіраецца ў апаবাদанні Франука Умястоўскага (1882—1940) «Стася» (Дзядзька Пранук. Стася // Беларускі звон. 1921. № 20, 21, 23.).

Ад фельетонаў, часам даволі дасціпных, вострых, да напісання апаবাদанняў на актуальную тэматыку перайшоў рэдактар «Маланкі» Я. Маразовіч (1885—1938). З мэтай ўсыплення цэнзарскай пільнасці Я. Маразовіч карыстаўся літаратурнай містыфікацыяй: месца дзеяння сваіх твораў пераносіў у каланіяльныя і залежныя краіны, падпісваў псеўданімам Ляо Дзэ (апаবাদанні «У даліне Ганга», «На берагах Ян Цзы», «Чырвоныя ружы»). Пры экзатычным знадворным антуражы ў апаবাদаннях Я. Маразовіча пазнавалася рэчаіснасць Заходняй Беларусі з яе вострымі палітычнымі праблемамі.

У агульным працэсе духоўнага адраджэння, творчых пошукаў пакалення 1920–30-х гадоў даволі прыкметнае месца належала выпускніку Пазнанскага універсітэта, медыку па адукацыі і прызначэнню, акрамя таго, у адной асобе неардынарнаму філосафу, грамадска-палітычнаму дзеячу і літаратару Станіславу Грынкевічу (1902–1945). Ст. Грынкевіч пісаў навукова-папулярныя і асветніцкія працы («Народ», «Аб тэатры», «Асвета» і інш.). У другой палове 20-х гадоў Ст. Грынкевіч актыўна спрабаваў свае сілы ў літаратурнай творчасці: асобным выданнем выйшла яго апаবাদанне «Арлянё», п'еса «Жаніства па радыё» і кніжка прозы «Царква. Помста. Вязніца», пазней нарысы «У братоў-украінцаў». Свае развагі, тэарэтычныя росшукі ў праблемах нацыянальнага менталітэту, уплыву розных рэлігійных канфесій на свядомасць народа ён імкнуўся ўвасобіць у мастацкіх формах. Прынамсі, самы значны літаратурны твор Ст. Грынкевіча «Царква. Помста. Вязніца» наглядна сведчыць аб гэтым. У сюжэце, не пазбаўленым драматызму, аўтар прасочвае духоўнае ўзыходжанне вясковага хлопца, нечапанай цаліны, да беларускай ідэі. У кнізе праглядаюць такія рэаліі заходнебеларускай рэчаіснасці, як вяртанне з бежанства жыхароў мястэчка, дзе адбываецца дзеянне твора, агрэсіўны наступ прадстаўнікоў каталіцкага кліра, мясцовай польскай адміністрацыі і настаўніка-паланізатара на права

іншых канфесій, у прыватнасці уніяцкага прыходу, дэструктыўны маральны ўплыў іх учынку (раскіданне будынку царквы) на мясцовае беларускае жыхарства. У асобе Бабыля, з якім у турме лёс сутыкае галоўнага героя кнігі Фэльку Ятвяцкага, пазнаецца прататып самога аўтара, яго жыццёвы досвед, ідэалагічная пазіцыя. Характэрна тое, што творы Ст. Грынкевіча маюць выразнае рэгіянальнае адценне. Рэгіяналізм іх выяўляецца ў мове, геаграфічнай лакалізацыі дзеяння (мястэчка або вёска на польска-беларускім этнічным памежжы) і нават у прозвішчах герояў, літаратурных персанажаў (напрыклад, Фелікс Ятвяскі).

Паспяховаму развіццю драматургіі ў літаратуры Заходняй Беларусі паспрыяла некалькі акалічнасцей. Па-першае, сусветная вайна, затым вихор грамадзянскіх рэзрухаў самі па сабе давалі пісьменнікам-драматургам унікальны матэрыял. Лёс народа, лёс чалавека ў экстрэмальных умовах вайны, трагедыя падзелу этнасу межамі чужых дзяржаў, – гэта былі актуальны беларускага быцця, што самі прасіліся выліцца ў формах драматургічнага віду мастацтва. Па-другое, на ніве заходнебеларускай літаратуры, на шчасце, аказалася адразу некалькі глыбокіх самабытных драматургічных талентаў. Акрамя М. Гарэцкага, які на працягу некалькіх гадоў жыцця ў Вільні даў цэлы рад выдатных драматычных абразкоў (самыя лепшыя сярод іх – гэта "Жартаўлівы Пісарэвіч", "Мутэрка", "Свецкі чалавек", "Не адной веры", "Жалобная камедыя", "Салдат і яго жонка"), драматургічная творчасць у Заходняй Беларусі была прадстаўлена п'есамі Францішка Аляхновіча (1883–1944) і Леапольда Родзевіча (1895–1938), пісьменнікаў-драматургаў па прызначэнню. Трэцяя прычына паспяховага развіцця сцэнічных твораў у заходнебеларускай літаратуры – сацыяльны заказ. Абуджаны рэвалюцыяй, грамадскімі зрухамі ад летаргіі, народ пацягнуўся да асветы, шукаў дарогі да свядомага жыцця. Стан абуджанасці стымуляваў самадзейнасць ва ўсіх яе формах, у тым ліку і мастацкую. Сцэнічныя віды мастацтва, сцэнічныя жанры з іх непасрэдным уплывам на свядомасць масавага глядача і слухача адэкватна адказвалі на запатрабаванні часу. Ужо ў 1922 г. была заснавана ў Вільні Беларуска драматычная майстроўня з мэтай пашырэння беларускай тэатральнай культуры. Заснавальнікамі і асноўнымі працаўнікамі ў ёй былі Л. Родзевіч, М. Гарэцкі, М. Красінскі, А. Канчэўскі, А. Міхалевіч. Дзейнічаў таксама Беларускі музычна-драматычны гурток, заснаваны яшчэ ў нашаніўскія часы. Беларускія прадстаўленні, прычым не толькі ў горадзе, але і на вёсцы, сталі значным фактарам пашырэння дэмакратычных ідэй, нацыянальнага ўсведамлення.

У творчым актыве Л. Родзевіча к пачатку 1920-х гг. было да дзесятка маленькіх камедый («Збянтэжаны Саўка», «Пасланец», «Конскі партрэт» і інш.), дарэчы, вельмі папулярных у заходнебеларускага глядача, а таксама дзве поўнафарматныя арыгінальныя драмы ("Блуднікі" і "Пакрыўджаныя"). Наогул драматургія (а таксама паэзія і проза) Л. Родзевіча цікавая сваімі пошукамі як у галіне зместу, так і формы. Надрукаваныя ў «Беларускім звоне», а затым асобным выданнем драматычныя сцэны пад назваю

«Досвіткі» (1922) Л. Родзевіча узор філасофска-эстэтычнага асэнсавання ў формах драматургічнага мастацтва пытанняў актуальных, праблем вялікага гуманістычнага сэнсу. На матэрыяле драматычных падзей у лёсе цэлага народа пісьменнік стварае сімвалічную карціну: паказвае, як на пажарышчы вайны, разбурэнняў прабуджаецца народная свядомасць, пачынаецца пошук дарогі, сябе ў кантэксце часу, грамадства. Архінадзённая на пераломе 10—20-х гадоў для беларусаў тэма абароны свайго дому, годнасці, бацькаўшчыны ляжыць у аснове фацэцыі Л. Родзевіча, назва якой "П. С. Х". (1923) дэшыфруецца як прытчавая – Пільнай сваёй хаты. Яскравай сцэнічнай мовай, адметным вобразным каларытам твора характарызуецца аднаактоўка Л. Родзевіча, жанрава акрэсленая драматургам як феерыя пад назвай «На Каляды» (Родзевіч Л. На Каляды // Наша будучына. 1922. № 3.).

Практычна на храналагічныя рамкі заходнебеларускай літаратуры, на першую палову 20-х гадоў яе развіцця прыпаў самы плённы перыяд творчасці аднаго з найбуйнейшых для свайго часу беларускіх драматургаў Ф. Аляхновіча. Да пачатку 1920-х гг. Ф. Аляхновіч напісаў сем п'ес, пабудаваных пераважна на фальклорных сюжэтах і матэрыяле з жыцця месцічаў. Ф. Аляхновіч у сваёй творчай прыктыцы не абмінуў вопыту Пшыбышэўскага і Ібсена. З 1921 па 1926 год, год выезду Аляхновіча ў СССР, ім напісаны п'есы «Птушка шчасця», «Заручыны Паўлінкі», «Шчаслівы муж», «Пан Міністар», «Дрыгва» і «Няскончаная драма». У 1921 г. Аляхновічам створана адна з лепшых у ідэйна-эстэтычным аспекце яго п'ес «Няскончаная драма». У творы па-мастацку тыпізуецца перажытае беларускай інтэлігенцыяй падчас сусветнай вайны і рэвалюцыі, узнаўляюцца падзеі, звязаныя са спробай дэмакратычнай інтэлігенцыі закласці падваліны беларускай дзяржаўнасці. Галоўны герой «Няскончанай драмы» Аляхновіча Васіль мае аўтабіяграфічныя рысы. У творы праявіліся лепшыя ўласцівасці таленту драматурга, а менавіта дынамізм дзеяння, каларытнасць характараў, выразнасць сцэнічнай мовы.

На праблемах маральна-этычнага характару, на з'явах, што стаяць на перашкодзе вёсцы да асветы, новага жыцця, засяродзіў увагу ў драме «Янка Канцавы» (1924) паэт Казімір Сваяк. Герой драмы гіне ад рук аднавяскоўцаў праз іх цемнату, нежаданне адмовіцца ад заганных звычак, п'янства, на якія пісьменнік глядзіць як на сацыяльную злыбяду.

Самым прадуктыўным паэтам у заходнебеларускай літаратуры першай паловы 30-х гадоў быў Міхась Машара. У гэты перыяд хараша раскрыўся лірычны талент паэта. Лепшыя вершы М. Машары 1930-х гг. – "Начамі чорнымі", "Растуць пытанні ўночы", "На прадвесні", "На сонечны бераг", "З-пад стрэх саламяных" і інш. У гэтых і іншых вершах М. Машара стварыў рэалістычны, у нейкай меры рамантызаваны вобраз беларускай вёскі, і ў гэтым адна з заслуг яго перад беларускай літаратурай. Максім Танк крыху пазней вобраз гэты сацыяльна паглыбіў і ўзняў на вышэйшую ступень эстэтычнага асваення. Спрабаваў свае сілы М. Машара і ў жанры паэмы, стварыўшы лірычную паэмку-сімфонію «Валачобнае» (1932). У ёй чуецца часам прама пераклічка з Жылкавым хваласпевам абуджанаму духу

народнаму. І разам з тым «Валачобнае» М. Машары – рэч арыгінальная, твор самабытны, можа, вяршыня мастацкіх дасягненняў паэта ў давераснёўскую пару. Аўтар удала пераасэнсоўвае вобраз, узяты з беларускай этнакультурнай традыцыі – вобраз валачобніка як вестуна радасці. Традыцыйны вобраз-сімвал ён пераводзіць у кантэкст беларускага вызваленчага руху. Паэма складаецца з трынаццаці невялікіх раздзельчыкаў. У творы моцны лірычны пачатак, у якім выяўлена паэтава прызнанне прычыны душэўнай узрушанасці, праз суб'ектыўнае перажыванне дадзены маляўнічы вобраз вясны-Адраджэння. У паэме «Мамчына горка» (1936) Машара звяртаўся да мінулага, феадальных часоў, аднак канфлікт, пакладзены ў аснову сюжэта гэтага твора, меў ярка выражаны сацыяльны характар і тым самым быў псіхалагічна не чужы рэчаіснасці Заходняй Беларусі, дзе сацыяльныя супярэчнасці натуральна ўзмацняліся каланіяльным статусам краю.

Працягваў працаваць у 1930-я гг. у галіне паэзіі Хв. Ілляшэвіч. Прычым змянілася танальнасць яго твораў. Змена ўзнёслага, наступальнага тону паэзіі Хв. Ілляшэвіча 20-х гадоў на элегічны лад 30-х была абумоўлена не эвалюцыяй светапогляду паэта. Хв. Ілляшэвіч, як і іншыя заходнебеларускія інтэлектуалы, здолеў рэальна ацаніць знешнія і ўнутраныя прычыны крызісу беларускага вызваленчага руху і застацца верным ідэалам маладосці, а менавіта — ідэі нацыянальнай і сацыяльнай свабоды беларускага народа. Элегічную ж танальнасць лірыцы Хв. Ілляшэвіча 30-х гадоў задавала само жыццё, беларуская рэчаіснасць, прычым не толькі самой Заходняй Беларусі. Лепшыя вершы Хв. Ілляшэвіча 1930-х гг. — гэта "Многа песняў...", "Я прышоў да вас зноў", «Цымбалы».

Працягваў выступаць у паэзіі ў 1930-я гг. Міхась Васілёк. У 1937 г. выйшаў другі па ліку паэтычны зборнік М. Васілька «З сялянскіх ніў», падрыхтаваны да друку і выдадзены Р. Шырмам.

Праз узрыў сацыяльнай і нацыянальнай свядомасці, што адбыўся ў Заходняй Беларусі ў часы Грамады, прыйшоў у паэзію Валянцін Таўлай (1914–1947). Чатырнаццацігадовым вучнем Віленскай беларускай гімназіі ўпершыню публічна, у друку выказаў будучы паэт-рэвалюцыянер (такі тытул за ім даўно і заканамерна ўсталяваўся ў літаратуразнаўстве) свае дачыненні да свету. Першы вершык пад назваю «У нашым краі» Таўлай заканчваў словамі: «І краіна Гедыміна жджэць усё лепшай долі» (Дванаццаты Янка. У нашым краі // Сіла працы. 1928. 4 лют.). Большасць вершаў складзены Таўлаем у турме, «запісаны ў памяць», як сказаў сам паэт. Тэксты іх пазначаны такімі канкрэтнымі каардынатамі месца ўзнікнення: Гродзенскі астрог, Лукішкі, Слоніўская турма. У заходнебеларускім друку з'явіліся толькі паадзінкавыя творы паэта: выдадзеная на шапірографе паэма «Непераможная», некалькі вершаў пад псеўданімам П. Сірата ў «Калосі» за 1938 і 1939 гг. Паэма ж «Таварыш» (пра высокую ахвярнасць у імя свабоды) і верш «Песня пра сухар» (аб салідарнасці з палітзняволенымі) – рэчы вяршыняў у творчасці В. Таўлая, запачаткаваныя ў астрожных мурах – напісаны ўжо на волі, пасля верасня 1939 г. Ужо ў першай заяўцы на творчасць, прысвечанай грамадаўскай стыхіі як парыву мас да Свабоды

(паэма «Непераможная») выявіўся моцны эпічны пачатак паэзіі В. Таўлая. Нават у лірычных вершах («Дзяўчына», «Таварышу маёй вясны») паэт удала дасягае сінтэзу лірычных і эпічных элементаў. Публіцыстычная аратарская інтанацыя пры апоры на асабісты грамадскі вопыт дазволіла Таўлаю, не ўпадаючы ў рыторыку, выходзіць на сэнсава значныя вобразныя абагульненні, думкі, дасягаць арганічнага грамадзянскага пафасу. Даследчыкі паэзіі В. Таўлая (М. Арочка, І. Шпакоўскі) сведчаць аб прыкметным укладзе паэта ў культуру беларускага верша.

У другой палове 30-х гадоў агульнапрызнаным лідарам беларускай паэзіі ў Заходняй Беларусі стаў Максім Танк (1912–1995). Маштабнасць таленту М. Танка выявілася ў дынамічным творчым узыходжанні паэта. Пасля першых публікацый вершаў праз год-другі пачалі з'яўляцца ў друку яго эпічныя палотны. У паэмах «Нарач», «Каліноўскі», «Казка пра Музыку», «Журавінавы цвет», «Сказ пра Вяля» М. Танк арганічна паяднаў у паэтычнай стылістыцы сінкрэтычнае фальклорнае і інтэлектуальна-асацыятыўнае мысленне. Творчае лідарства М. Танка ў літаратуры Заходняй Беларусі грунтавалася на адзіна надзейных падставах: на высокім, агульнаеўрапейскім узроўні яго паэзіі і рэдкаснай мастацкай прадуктыўнасці паэта. За нейкія чатыры перадвераснёўскія гады ў складаных, часам экстрэмальных умовах (заангажаваны ў камуністычным падполлі паэт зведаў канспірацыйныя яўкі, панскія астрогі) М. Танк у чатырох кнігах паэзіі здолеў апублікаваць каля трохсот твораў, пераважна лірыкі (Акрамя першага зборніка М. Танка, выдадзенага ў 1936 г., у 1937 г. асобнымі выданнямі паказаліся ў свет «Нарач», «Журавінавы цвет», а ў 1938 г. – «Пад мачтай»). Сярод іх, не лічачы паэм, такія паэтычныя шэдэўры, як «На пероне», «Паслухайце, вясна ідзе», «Песня кулікоў», «Лірнік», «Шэрыя хаты, платы і вароты», «Над калыскай», «Ткала я, ткала палотны», «Укралі, матуля, сына твайго людзі» – рэчы непрамінальнай красы ў беларускай літаратурна-мастацкай скарбніцы.

Здабыткі заходнебеларускай прозы 1930-х гг. даволі сціплыя.

Не здрадзіўшы лірыцы, выступаў у галіне прозы Хв. Ільяшэвіч, з нахілам якраз да псіхалагічнай яе плыні. Празвітная спадчына Хв. Ільяшэвіча небагатая: складае каля дзесяці апавяданняў. Героямі навел і апавяданняў Хв. Ільяшэвіча з'яўляюцца, як правіла, маладыя інтэлігенты, студэнты або выпускнікі вышэйшай вучэльні, што шукаюць сваё месца ў жыцці, часам проста працу.

Спрабаваў свае сілы ў прозе і М. Васілёк. Апублікаваныя пісьменнікам у 1937–1938 гг. у «Калосі» апавяданні «Крыўда» і «Развітанне» па мастацкай фактуры, псіхалагізме былі добрай заяўкай на эпоіку. У апавяданні «Развітанне» Васілёк паспрабаваў вывесці новы для заходнебеларускай літаратуры мастацкі характар – вобраз важака рабочай моладзі. Недахоп адпаведнай жыццёвай і эстэтычнай практыкі, аднак, адбіўся на кампазіцыйнай арганізацыі матэрыялу, не дазволіў дасягнуць неабходнай мастацкай завершанасці твора. У галіне драматургіі ў заходнебеларускай літаратуры 1930-х гг. працавала, як і ў прозе, таксама няшмат аўтараў.

Даць нешта новае, узятае непасрэдна з жыцця беларускай моладзі, захопленай ідэяй нацыянальнага адраджэння, паспрабаваў Я. Рушчанец, самадзейны аўтар з Беласточчыны. Выдадзеныя два сцэнічныя абразкі Рушчанца «Першыя ластаўкі» і «Зорка-ідэя» былі актуальныя сваёй праблематыкай (моладзь, яе шляхі да нацыянальна-вызваленчай барацьбы), аднак у мастацкім плане выглядалі даволі слаба (статычнасць дзеі, слабая індывідуалізацыя персанажаў).

Крыніцы

Ліс А.С. Літаратура Заходняй Беларусі // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т. 2. Мн., 1999. С. 210-281.

Літаратура

Гніламёдаў У.В. Ад даўніны да сучаснасці: Нарыс пра беларускую паэзію. Мн., 2001.

Тэксты

Сцягі і паходні. Мн., 1966.

Ростані волі. 3 заходнебеларускай паэзіі. Мн., 1990.

Анталогія беларускай паэзіі: У 3 т. Мн., 1993. Т. 1-2.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Тэматыка практычных заняткаў

- 1 Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры.
- 2 Творчасць Кузьмы Чорнага
- 3 Творчасць Кандрата Крапівы
- 4 Творчасць М. Лынькова
- 5 Творчасць Ул. Дубоўкі
- 6 Творчасць М. Зарэцкага
- 7 Творчасць Я. Пушчы
- 8 Творчасць А. Мрыя
- 9 Творчасць Ул. Жылкі
- 10 Творчасць Л. Калюгі
- 11 Творчасць Янкі Маўра
- 12 Літаратура Заходняй Беларусі

Формы кантролю ведаў

- 1 Тэставыя заданні.
- 2 Рэфератыўныя работы.

- 3 Кантрольныя работы.
- 4 Праверка канспектаў
- 5 Групавая кансультацыя.
- 6 Індывідуальная кансультацыя.

Тэмы тэставых заданняў

- 1 Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры
- 2 Літаратурна-мастацкія аб'яднанні
- 3 Творчасць Кандрата Крапівы
- 4 Творчасць А. Мрыя

Тэмы кантрольных работ

- 1 Творчасць К. Чорнага
- 2 Творчасць Ул. Дубоўкі

Тэмы СКРС

- 1 Творчасць Я. Пушчы
- 2 Творчасць Л. Калюгі
- 3 Творчасць М. Лынькова

МАТЭРЫЯЛЫ ДЛЯ ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Тэма 1 Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры 20-30-х гадоў XX стагоддзя

1.5 Перыяд першай трэці XX стагоддзя як знакавы ў развіцці беларускага мастацтва слова.

1.6 Асноўныя заканамернасці развіцця літаратуры гэтага часу.

1.7 Літаратурна-мастацкія аб'яднанні 20-х гг. XX ст.

1.8 Перыяд першай трэці XX стагоддзя як знакавы ў развіцці беларускага мастацтва слова.

Тэма 2 Літаратурна-мастацкія аб'яднанні

1. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Маладняк”
2. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Узвышша”.
3. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “Полымя”.
4. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання “БелАПП”, іншыя аб'яднанні.

Тэма 3 Творчасць Кузьмы Чорнага

- 1 Апавяданні К. Чорнага 1920-х.
- 2 Раман "Сястра": жанр, праблематыка, паэтыка.
- 3 Паэтызацыя зямлі ў рамане К. Чорнага "Зямля".
- 4 Праблематыка аповесці "Лявон Бушмар" К. Чорнага.
- 5 Раман "Бацькаўшчына": асаблівасці хранатопнай мадэлі і сюжэтна-кампазіцыйнай структуры.
- 6 Раман "Трэцяе пакаленне" ў гісторыка-літаратурным кантэксце.
- 7 Праблематыка аповесці "Люба Лук'янская".
- 8 Гуманістычны пафас, псіхалагізм і філасафічнасць апавяданняў К. Чорнага 1940-х
- 9 Філасофскае асэнсаванне лёсу беларусаў у рамане "Пошукі будучыні"
- 10 Сэнсавая напоўненасць паняцця Радзімы ў рамане "Вялікі дзень"
- 11 Філасофскі і гуманістычны змест рамана "Млечны шлях".
- 12 Дзённік К. Чорнага.

Тэма 4 Творчасць КАНДРАТА КРАПІВЫ

- 1 Кандрат Крапіва - адзін са стваральнікаў беларускай сатыры
- 2 Сатырычныя паэмы К. Крапівы
- 3 Сатырычныя апавяданні К. Крапівы
- 4 Раман "Мядзведзічы": праблемнае поле
- 5 Рэаліі эпохі калектывізацыі ў п'есе "Канец дружбы"
- 6 Драма "Партызаны": праблематыка і мастацкая спецыфіка.
- 7 "Хто смяецца апошнім": праблематыка і мастацкая спецыфіка.
- 8 Фантастычная камедыя "Брама неўміручасці"

ТЭМА 5 ТВОРЧАСЦЬ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА

(1899—1975)

- 1 Праблематыка і мастацкія асаблівасці зборнікаў "Апавяданні", "Гой".
- 2 Творчасць 1930-х гадоў
- 3 Раман "На чырвоных лядах": праблемнае поле.
- 4 Праблематыка рамана "Векапомныя дні".

Тэма 6 ТВОРЧАСЦЬ. УЛАДЗІМІРА ДУБОЎКІ

(1900—1976)

- 1 Асоба і лёс Ул. Дубоўкі

2Паэтыка вершаў Ул. Дубоўкі
3Лірычна-эпічны лад і драматызм зместу ў паэмах “Крычаўская спакуса” і “Браніслава”.

41Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы

52Творчасць пасля 1958 года

63Кніга апавяданняў-абразкоў “Пялёсткі”.

74Ул.Дубоўка-перакладчык.

Тэма 7 Творчасць МІХАСЯ ЗАРЭЦКАГА

(1901—1937)

1Праблематыка і мастацкія асаблівасці апавяданняў М. Зарэцкага

2Аповесць “Голы звер”: праблемнае поле.

3Раман “Сцежкі-дарожкі”: лёс і духоўныя пошукі інтэлігенцыі

4Праблематыка рамана “Вязьмо”

5Драматургія М. Зарэцкага.

6Глыбіня ў паказе трагізму масавай калектывізацыі ў рамане “Вязьмо.

Тэма 8 Творчасць ЯЗЭПА ПУШЧЫ

(1902—1964)

1Раннія вершы Я.Пушчы: адлюстраванне свету прыроды і чалавечых пачуццяў.

2Элегізм і трагічны пафас у зборніках “Дні вясны” і “Песні на руінах”.

3Грамадзянская пазіцыя паэта ў цыклах “Лісты да сабакі” і “Асеннія песні”.

4Праблемнае поле паэм “Цень Консула”, “Крывавы плакат”, “Сады вятроў”

5Ідэяна-тэматычная і жанравая характарыстыка паэзіі 50-х —60-х гг.

Тэма 9 Творчасць Андрэя Мрыя

1. Ранняя творчасць празаіка як мастацкая школа

2. Сатырычнае выкрыццё абывацельшчыны і правінцыялізму ў рамане «Запіскі Самсона Самасуя»

3. Раман «Запіскі Самсона Самасуя» ў нацыянальным і сусветным літаратурным кантэксте

Тэма 10 Творчасць У. Жылкі

1 . Асоба паэта і яго лёс.

2 . Паэмы “Уяўленне”, зборнік вершаў “На ростані” У. Жылкі.

3 . Зборнік “З палёў Заходняй Беларусі”.

4

Тэма 11 Творчасць ЛУКАША КАЛЮГІ

(1909—1937)

5. Навелістыка Л. Калюгі.
6. Аналіз сацыяльных і псіхалагічных працэсаў ў апавесці “Ні госць, ні гаспадар”.
7. Мастацкія прынцыпы паказу народнага жыцця ў апавесці “Нядоля Заблоцкіх”.
8. Незавершаныя творы Лукаша Калюгі.

Тэма 12 Творчасць ЯНКІ МАЎРА

(1883—1971)

- 1 Станаўленне мастацкай індывідуальнасці
- 2 Аповесці “Чалавек ідзе”: пазнаваўча-прыгодніцкі характар твора.
- 3 Экзатычны матэрыял аповесцей “У краіне райскай птушкі”, “Сын вады”
- 4 Навукова-фантастычны твор “Фантамабіль прафесара Цылякоўскага”
Рэальная аснова сюжэта рамана “Амок”
- 5 “Палескія рабінзоны” - новы крок у авалоданні навукова-прыгодніцкім жанрам.
- 6 Педагагічнае і мастацкае наватарства аповесці “ТВТ”.
- 7 Аўтабіяграфічная трылогія Я. Маўра “Шлях з цемры”.

Тэма 13 Літаратура Заходняй Беларусі

1. Гістарычныя абставіны фарміравання заходнебеларускай літаратуры.
2. Літаратурна-філасофскае эсэ І. Абдзіраловіча “Адвечным шляхам”
3. Перыядычны друк.
- 5 Багацце кірункаў, формаў, ідэй, эстэтычных канцэпцый.

Тэматыка рэфератаў

1. Ідэйна-мастацкі аналіз зборніка «На варце» П.Пестрака.
2. Дэмакратычны і адраджэнскі пафас лірыкі Г.Леўчыка.
3. Рамантызм паэзіі Г.Леўчыка.
4. Характарыстыка зборніка «Выбранае» В.Таўлая.
5. Нацыянальна-адраджэнскі і вызваленчы пафас творчасці В.Таўлая.
6. Адлюстраванне вясковага і турэмнага побыту ў лірыцы А.Салагуба.
7. Спецыфіка мастацкай палітры А. Салагуба.
8. “Лукішскі дзённік” А.Салагуба.

9. Пратэст супраць сацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту ў лірыцы А.Салагуба.
10. Беларуская перыёдыка ў Заходняй Беларусі
11. Дзейнасць “Грамады”.
12. Творчая дзейнасць У.Самойлы.
13. Вытокі рамантычнай паэзіі Заходняй Беларусі.
14. Эсэ І.Абдзіраловіча “Адвечным шляхам”.
15. Культурна-асветніцкая і рэвалюцыйная дзейнасць Л.Родзевіча.
16. Дзейнасць І.Дварчаніна.
17. Дзейнасць Б.Тарашкевіча.
18. Гістарычныя ўмовы развіцця Заходняй Беларусі.
19. Вільня як духоўна кансалідуючы беларускі цэнтр на Захадзе.
20. Дзейнасць А.Луцкевіча.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ЛІТАРАТУРА

АСНОЎНАЯ

1. Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён: папулярныя нарысы / Баршчэўскі Л. П., Васючэнка П. В., Тычына М. А. – Мінск : “Радыёла-плюс”, 2006. – 596 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. – Т.1. (1901-1920) / НАН Беларусі, аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Навук.рэд. У. В. Гніламёдаў, С. С. Лаўшук. – 2-е выд. – Мінск : Беларуская навука, 1999. – 583 с.
3. Гісторыя беларускай літаратуры ХХ стагоддзя: у 4 т. – Т.2. (1921-1941) / НАН Беларусі, аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Навук.рэд. У. В. Гніламёдаў, В. А. Каваленка. – Мінск : Беларуская навука, 1999. – 903 с.
4. Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей: у 4 кн. Кн. 4. Перыяд Вялікай Айчыннай вайны і пасля ваенны час. 1941-1992 / АН Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 390 с.

ДАДАТКОВАЯ

1. Багдановіч, І. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Багдановіч. – Мінск: Беларуская навука, 2001. – 387 с.

2. Бугаёў, Д. Спавядальнае слова: Літ. крытыка, успаміны / Д. Бугаёў. — Мн. Маст. літ., 2001. — 327 с.
3. Бугаёў, Д. Уладзімір Дубоўка: Кн. пра паэта/ Д. Бугаёў. — Мн. Навука і тэхніка, 2005. — 348 с.
4. Бугаёў, Д. Зброяй сатыры, зброяй праўды / Д. Бугаёў. — 2-е выд., выпр. і дап. — Мн.: Беларускае навука, 2004. — 240 с.
5. Бугаёў, Д. Паэзія Максіма Танка / Д. Бугаёў. — 2-е выд., выпр. і дап. — Мн.: Беларускае навука, 2003. — 311 с.
6. Бугаёў, Д. Служэнне Беларусі: Прабл. арт., літ. партрэты, эсэ, успаміны Д. Бугаёў. — Мн. Маст. літ., 2003. — 346 с.
7. Гісторыя беларускай літаратуры: XX стагоддзе: 20–50-я гг.: / Пад агул. рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча. 2-е выд., дапрац. — Мінск: Беларускае навука, 2000. — 416 с.
8. Мішчанчук, М. І., Шпакоўскі, І.С. Беларускае літаратура XX ст. / М. І. Мішчанчук, І. С. Шпакоўскі. — Мінск: Вышэйшая школа, 2001. — 352 с.
9. Малая радзіма ў творчасці беларускіх пісьменнікаў / рэдкал.: Я. А. Гарадніцкі [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. Беларус. культуры, мовы і літ. — Мінск: Беларускае навука, 2022. — С.91–101.
10. Мельнікава, А. М. Чалавеказнаўчы патэнцыял твораў Кузьмы Чорнага // *Известия ГГУ.* — 2021. — № 1. https://vesti.gsu.by/2021/vesti_gsu_2021_1.pdf#page=117
11. Мельнікава, А. Паэтыка твораў Кузьмы Чорнага / А. Мельнікава. — Манаграфія. — Гомель, УО «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Франціска Скарыны», 2008. — 186 с. https://elib.gsu.by/bitstream/123456789/16193/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%B0%D1%8D%D1%82%D1%8B%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%9E_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D1%8C%D0%BC%D1%8B_%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%B0.pdf
12. Мельнікава, А. М. Нацыянальна-светапоглядныя каардынаты беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя / А. М. Мельнікава ; навук. рэд. І. Ф. Штэйнер. — Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. — 214 с. <https://elib.gsu.by/bitstream/123456789/5568/1/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82%20%d0%a2%d1%8d%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d0%bc%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%96.pdf>
13. Мельнікава, А. М. Топас дому ў беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя // *Topos domu w literaturach i językach wschodniosłowiańskich : studia pod. red. J. Dziedzic, A. Sakowicz, A. Alsztyński.* — Białystok : wyd. UwB, 2017. — С. 121–130. <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/11220>

ПЫТАННІ ДА экзамену

1. Асноўныя заканамернасці развіцця беларускай літаратуры 20-х гг. XX ст.
2. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання "Маладняк".
3. Праграма і дзейнасць літаратурна-мастацкага аб'яднання "Узвышша".
4. Псіхалагізм, філасофская скіраванасць апавяданняў К. Чорнага.
5. Раман "Сястра" К. Чорнага: жанр, праблематыка, паэтыка.
6. Паэтызацыя зямлі і сялянскай працы ў рамане К. Чорнага "Зямля".
7. Раман "Бацькаўшчына" К. Чорнага: праблемнае поле, мастацкая спецыфіка.
8. Раман «Вялікі дзень» К. Чорнага: праблемнае поле, мастацкая спецыфіка.
9. Раман "Пошукі будучыні" К. Чорнага: праблемнае поле, мастацкая спецыфіка.
10. Раман "Млечны шлях" К. Чорнага як завершаны філасофскі раман экзістэнцыяльнага плана.
11. Аповесць "Лявон Бушмар" К. Чорнага: псіхалагічнае майстэрства пісьменніка, ідэйнае гучанне.
12. Раман К. Чорнага "Трэцяе пакаленне": праблематыка, сучаснае прачытанне.
13. К. Чорны ў крытыцы, значэнне дзейнасці К. Чорнага для нацыянальнага прыгожага пісьменства.
14. Праблематыка і мастацкая спецыфіка твораў Я. Пушчы.
15. Лірыка Ул. Дубоўкі, яе грамадзянскі пафас, філасофскае гучанне.
16. Фармальныя пошукі Ул. Дубоўкі ў жанры паэмы.
17. Раман "Запіскі Самсона Самасуя" А. Мрыя: майстэрства пісьменніка-сатырыка.
18. Апавяданні Л. Калюгі: новае ў мастацкім пазнанні жыцця.
19. Праблематыка, мастацкія асаблівасці аповесці Л. Калюгі "Нядоля Заблоцкіх".
20. Аповесць "Ні госць ні гаспадар" Л. Калюгі: тэма, ідэя, асаблівасці мастацкага пісьма.
21. Літаратурна-мастацкі рух у Заходняй Беларусі 20-х гг., праблематыка эсэ І. Канчэўскага "Адвечным шляхам".
22. Творчасць Ул. Жылкі, яе неарамантычны характар, адраджэнскі пафас.
23. Праблемнае поле баек К. Крапівы.
24. Праблематыка і паэтыка драматургіі К. Крапівы.
25. Проза К. Крапівы: праблемнае поле, мастацкая спецыфіка.
26. Праблематыка і мастацкая спецыфіка твораў М. Лынькова.
27. Значэнне творчасці Я. Маўра.

28. Аповесць Я. Маўра “Палескія рабінзоны”: праблематыка і паэтыка.
29. Я.Маўр як заснавальнік прыгодніцка-фантастычнага жанру ў беларускай літаратуры.
30. Праблематыка аповесці “Чалавек ідзе” Я.Маўра.
31. Праблематыка аповесцей Я.Маўра “У краіне райская птушкі”, “Сын вады”.
32. Праблемнае поле і паэтыка аповесці М. Зарэцкага “Голы звер”.
33. Праблематыка, мастацкая спецыфіка апавяданняў М. Зарэцкага.
34. Праблемнае поле і паэтыка рамана “Вязьмо” М. Зарэцкага.
35. Праблемнае поле і паэтыка рамана “Сцежкі-дарожкі” М. Зарэцкага.
36. Рэцэпцыя твораў М. Зарэцкага літаратуразнаўствам і крытыкай.